

poze 17

NOVEMBER 2020

Siet Bootsman

Gezienus Omvlee

Spätgeburt & Entgrenzung

Naarding & Prakke

Martin Koster
Vaart mien busse

“Oes Drenthen”
Communicatietips

Viltkunst

Podagrysten

Intensive Corina

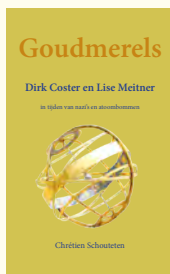
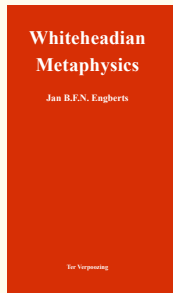
Entgrenzungen & Spätgeburt

ISSN 2468-340X Euro 9,50

Al is het heden zwaar bewolkt
geen nattigheid tegen de ruit.
Ik wil dat het vandaag nog kolket
en dan ook elke spuigat uit.

Siet Bootsman

Poze / Ter Verpoozing, Peize.

ISSN 2468-340X (digitale versie)

ISSN 2542-8985 (papieren versie)

Poze is een particuliere uitgave van Gerard Stout. Dit is nummer 17. Poze verschijnt wanneer daar aanleiding voor is. Eerdere nummers zijn als pdf af te halen op www.gerardstout.nl/poze-tijdschrift gerardstout@kpnmail.nl

Foto's: Gerard Stout.

Oplage: 50 papieren exemplaren.

Uitgaven van Ter Verpoozing

Sies Woltjer had er een hele kluit aan om Thomas Rosenboom in het Hogelandsters te vertalen. EIGEN FOTO

Dagblad van het Noorden 11 mei 2020

Sies vertaalt Thomas

Het bevond zich een tijdlang onder zijn neus, maar het duurde even voordat Sies Woltjer uit Loppersum een Groningse vertaling van *De Nieuwe Man* voor zich zag.

LOUIS VAN KELCKHOVEN

Lopster vertaalt 'De Nieuwe Man' in het Gronings als 'Dij Nije Kerel'

Het boek *De Nieuwe Man* van Thomas Rosenboom verscheen in 2002. Het vertelt het verhaal van scheepsbouwer Berend Bepol. Hij bezit aan het begin van de twintigste eeuw in Wirdum een scheepswerf aan het Damsterdiep.

In zijn boek vertelt Rosenboom over het reilen en zeilen van de scheepswerf, terwijl de vooruitgang (van zeil naar stoom naar diesel), voor het conflict zorgt.

De gelijknamige theatervoorstelling werd in 2012, in een bewerking van Nynke Klompmaker en onder regie van Harm Ido Hilberdink, in opdracht van stichting Kronkels door Fivelingo, meerdere keren in Appingedam opgevoerd.

Als penningmeester van die stichting was Sies Woltjer (Lellens, 1948) nauw betrokken bij de productie. Toch zag hij na het vertalen van Ynske Pennings *Stormvloed* in het Gronings (2018) niet meteen de moge-

lijkheden van Rosenbooms Groningse roman.

„Misschien omdat zijn taalgebruik totaal niet spoorde met het Gronings”, zoekt Woltjer naar een verklaring. „Rosenboom zet vier, vijf zinnen op een pagina, terwijl in het Gronings haast elk woord er een teveel is.”

Voordat Woltjer zich aan de vertaalklus zette, mailde hij Thomas Rosenboom om toestemming. „Hij stemde snel toe; met zijn uitgeverij heb ik de afspraak gemaakt dat er boven de 350 verkochte exemplaren rechten worden betaald.”

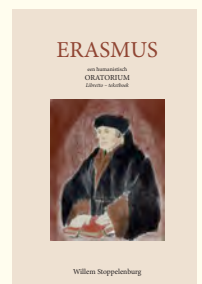
Woltjer noemt Rosenboom een 'geweldig schrijver'. „Fantastisch hoe hij dingen neerzet, zijn zinnen,

bizinnen en beeldspraak.” De Lopster had er nog een hele kluit aan om dat barokke taalgebruik om te zetten in het Hogelandsters. „De vertaling moet er in mijn hoofd wel snel zijn. Als ik er lang over moet nadenken, komt het, is mijn ervaring, niet goed.”

Behalve dat Woltjer het leuk vindt om te doen, hij vertaalt tenslotte al 35 jaar teksten in het Gronings, heeft een Groningse versie van *De Nieuwe Man*, vertaald als *Dij Nije Kerel*, volgens hem toegevoegde waarde.

„Uiteindelijk gaat het om het in standhouden van het Gronings. Het spreken gaat voor veel mensen nog wel, maar Gronings schrijven en lezen wordt al veel moeilijker gevonden. Om het ook als leestaal te behouden, denk ik dat het zinvol is dat een boek van een fantastische schrijver dat zich afspeelt in Groningen, een Groningse vertaling verdient.”

Dij Nije Kerel wordt uitgegeven door Ter Verpoozing in Peize, maar is ook te bestellen via siesnet@ziggo.nl.

Uitnodiging

Elke biografie heeft een beperkte houdbaarheid. In 2020 schreef ik een aanzet voor een biografie van Martin Koster, Drents schrijver in Drenthe. Uit *Vaart mien busse* neem ik een fragment over.

In 2019 gaf ik *t Ên van dat zummer* uit van Siet Bootsman. De uitgave van haar gedichten en korte verhalen resulteerde in een bijzondere gedachtenwisseling. We hebben elkaar nooit gesproken en nooit gezien. Mail levert een ongekende nabijheid en feesten der herkenning. In 2020 verscheen haar *Kroniek* bij Boekscout.

In 2020 volgde *Dij nije kerel*, een Groninger vertaling door Sies Woltjer van het boek van Thomas Rosenboom. Literatuur in gaaf Gronings. Voor het erfgoed.

Ik las over de levens van Jan Naarding en Henk Prakke. Cultuurbepalers in Drenthe in de tweede helft van de vorige eeuw. Gezienus Omvlee, light verse-dichter, woont in zijn eigen biografie. Hij haalt met light verse de levensbeschrijvingen van Naarding en Prakke overhoop. Tijd voor herijking? Zijn verhaal verscheen eerder in het zomernummer 2020 van *Roet, Drents letterkundig tijdschrift*. www.huusvandetaol.nl

WOII is in Drenthe nooit ver weg. Verhalen over de gebeurtenissen tijdens en na de oorlog lijken voorbehouden aan wetenschappers en historische kringen. Zwijgen – ook door schrijvers in Drenthe – over verleden en heden, over goede en foute Drenten lijkt een constante.

Gezienus Omvlee (geboren in Emmen en woonachtig in Odoorn) zag het borstbeeld van Jan Naarding voor de kerk in Sleen. Hij vraagt zich af wat het borstbeeld van Naarding oproept bij nabestaanden van slachtoffers van WOII.

Kort door de bocht op 4 mei in Sleen: eerst langs (collaborateur?) Naarding, daarna de slachtoffers herdenken. Jan Naarding en zijn vriend Henk Prakke staan aan de wieg van wat later de Drentse Schrieverskring zou heten. Eind vorige eeuw leek het er kort op dat Naarding geëerd zou worden met zijn naam verbonden aan wat nu het Huus van de Taol heet. (www.huusvandetaol.nl) Ingrijpen door o.a. schrijver Marcel Möring heeft die naamgeving verhinderd. Jan Naarding had een schimmig oorlogsverleden. Ook Henk Prakke, uitgever bij Van Gorcum in Assen en gepromoveerd op historisch-sociografische ontwikkelingen in Drenthe (titel: *Deining in Drenthe*) heeft voor sommigen niet altijd heldere rol gespeeld.

Na de bevrijding is het gezamenlijke oorlogsverleden van Naarding en van zijn vriend Prakke nauwelijks onderzocht. Een rapport van Dr. P.Th.F.M. Boekholt over de publicitaire en literaire activiteiten onder de titel *Verslag Dr. J. Naarding 1939-1947* heeft de naamgeving *Naardinginstituut* verhinderd. Zijn beide mannen erin geslaagd hun verleden van kleur te laten verschieten? Wie zonder zonde is.... De Neie Drentse Schrieverskring staat aan de wieg van *Kijk verder dan vandaag en weet...* Koninklijke Van Gorcum in Assen nam de uitgave over van Ter Verpoozing. Heel fijn. Ook andere uitgaven zag ik graag bij een grotere uitgever, i.v.m de eeuwigheid.

Een verhalenwedstrijd van het Carmelcolle in Emmen leverde een bundel over WOII. Presentatie 1 oktober 2020.

Chrétien Schouteten, auteur van *De scheikundige* en *Goudmerels*, heeft zich verdiept in goed en fout in oorlogsjaren. *De scheikundige* is een toneelstuk over Fritz Haber, de joodse chemicus en winnaar van de nobelprijs die ook cyclon B (HCN) ontwikkelde waarmee veel joden zijn vergast. Haber is ook ontwikkelaar van chloor (Cl₂) als strijdgas in WOI. Haber is ook naamgever van het Haber-Bosch proces. De ammoniaksynthese met (lucht)stikstof als grondstof. *Goudmerels* gaat over de Groninger Dirk Coster en Lise Meitner. Beiden natuurkundigen. Dirk Coster redde Lise Meitner uit de handen van de nazi's. Momenteel werkt Chrétien aan een toneelstuk over Peter Debije. Natuurkundige, directeur van het Max Planck Instituut tijdens WOII. Was hij goed/fout om op die positie te blijven; met een dochter gehuwd met een SS'er. Genoeg achtergrond voor een beschouwing. Bert Naarding stuurde me een foto van het affiche van het beoogde instituut.

Ik vraag me af? Waar handelde ik goed/fout? in mijn korte verleden, met enkel innerlijke oorlogen, dat achter me ligt.

Meta Geerts exposeerde deze zomer in de Hortus in Haren met haar viltwerk.

In de voorzomer vond ik mezelf op de thee bij Jetta Klijnsma, CdK van Drenthe. We spraken open en erudiet over erfgoed en Drenthe. Voor mij een verademing. Enkele van de tips uit dat onderhoud vindt u in deze *Poze*.

In *Roet*, zomer 2020, recenseert André Degen de bundel *Beperkt houdbaar*. Gedegen analyse met hier en daar verhelderende accenten. Ik schrijf voor U, voor mensen die willen lezen en die hebben doorgeleerd. Zo is het.

Zijn slotalinea raakt aan de Drentse identiteit. Onderstreping van mij.

“Dat zijn on-Drentse pretenties die Gerard Stout een beetje tot de *enfant terrible* van de Drentse streektaliteratuur maken. Door deze houding is er wel een bundel als *Beperkt houdbaar* gekomen, waarin de van oorsprong Drentse auteur zijn nek uitsteekt en wegen wil bewandelen die veel van zijn streekgenoten vermijden. En alleen deze ambitie al valt op zich te waarderen.”

Bij mijn omzwervingen kwam ik de Drie Podagrissen tegen. Een driemanschap schreef rond 1850 het eerste reisverhaal over Drenthe. Zonder aarzelen besloot ik tot heruitgave met de nodige aanvullingen. Joep van Ruiten, cultuurjournalist van het *Dagblad van het Noorden*, wandelt met me mee.

Het brein is zo bros als beschuit

Siet Bootsman, schrijver, zanger, schilder, psycholoog, filosoof...

Siet Bootsman heeft alle hoeken en hoekjes van het leven verkend. In gedichten, verhalen, liedjes, schilderijen geeft ze haar verleden en heden vorm. Een collage uit wat ze aan de wereld toevertrouwt.

Ballade

Bij sterven hoef je niet in quarantaine
want Petrus opent zonder meer de poort.
Dat wekt bij mij toch een gevoel van gêne.
Wordt dus het Opperwezen niet gehoord?

Maar denk je door - en dat vergeet je
soms - daar zijn de angst en pijn voorbij.
Er heersen rust en stilte, en dan weet je:
net als in dromen is het lichaam vrij.

Rust zacht, coronadode, rust zacht.
Dit lag buiten der mensen macht.

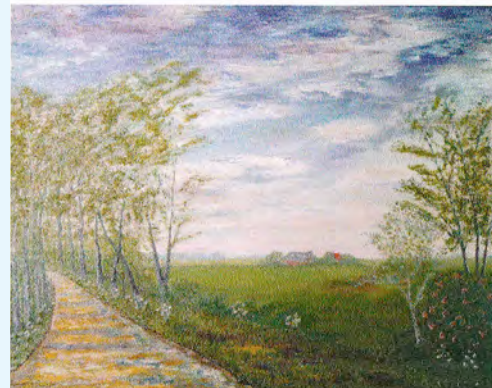
De steun van wat ik vroeger las en leerde
sloeg schielijk om in ongekende twijfel.
De kennis die ik in mijn jeugd ontbeerde
maakt mij onzeker nu, en stom; ik weifel.

Wie schreef ook weer het schamper stukje
dat God aartsengel Gabriël vroeg:
Hoe staat het toch met Mijn projectje
dat de benaming aarde droeg?

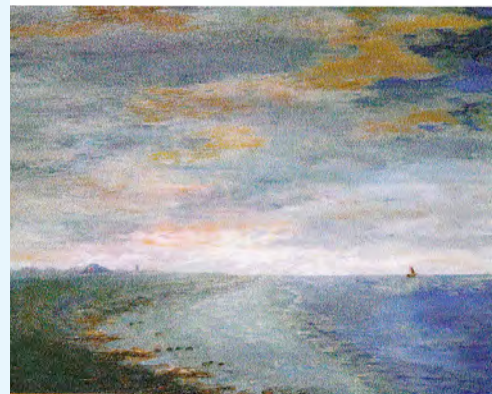
Gebalanceerd relativeren
geeft lucht, maar maakt helaas niet goed
de constatering van wat ontberen
van godsdienst en religie met me doet.

Alom en oppermachtig, goedertieren:
die combinatie werd en wordt Hem toegedicht.
Als iets ervan onszelf als mens zou sieren,
de wereld gaf meer glans en blijer licht.

Rust zacht, coronadode, rust zacht.
Dit sterven lag buiten der mensen macht.

Landschap bij Westerdijkshorn

Avondstemming op Lauwersoog

Westerduinen, Schiermonnikoog

Landschap bij Noordpolder

t Èn van dat zummer

k Ston bie t hek van schoul dou k t heurde. n Hek mit van dij stoalen stangen. Doar kon je mooi op zitten. En goud aan vast hollen bie bok-bok-houveul hoorns. Twijmansschoul mit meester dij viool speulde en schildern dee.

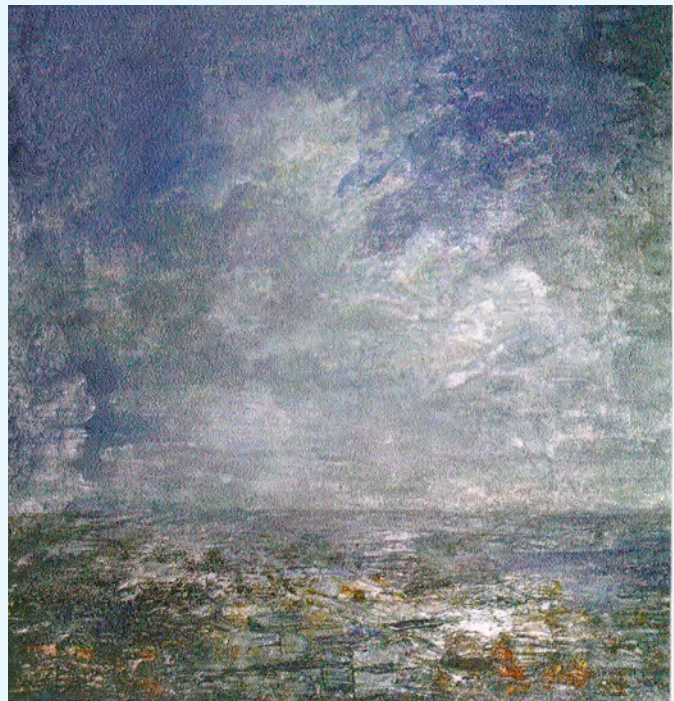
Aan aner kaant van weg ston kerk. Doar is nou n heemtoen mit stinzenplanten. Lust veur t oog ien elk seizoen. Dou pastorij der nog ston was ik n keer mit jongens aan t scholdje boemzen op gracht. Senzoatie om van t aine stuk ies op aner te springen. Eliza's vlucht haar meer om hakken en laip beder òf. Ik kwam aan haals tou ien t ieskolle wodder terecht. Om hulp vroagen durfde ik nait recht. Dat ik nat en wel noar hoes tou ien dij snijproeksel, n haalf uur lopen. Dou k bie boerderij kwam was mien goud stief bevroren. Ollers dochten eerst dat opoe der aan lopen kwam op ree. Dat dee ze n enkele keer. Mor ien t wit? En ien wintertied? n Beetje baang wol k op t glaas tikken. Zunner pröddels wer k ien hoes trokken. Winters waren winters.

En din dat zummer. Hou lucht zinderde van waarmte ien polder. Kleur van klapprozen en korenblommen. Geur van kloaver en kamille. Theeblommen aan kaant van sloot. Dikke stiekels mit purper blui en witte pluus. Hoog opgruiend zoad aan weerskanten van t woagenpad noar diek: waait, hoaver en gaarst. En t waark dat bie t boerenbedrijf heurde: aarten keren, vlas ruudern, hokken, tussen baaiden mannen. Overaal heb k aan mitholpen. Meschain nog nait ien dat zummer dat ik hom zag. Ien ain van sloten gruiden broamen. Dat mag n wonder haiten ien polder. k Wol kieken of der gonnent riep waren. Aal wat k zag was widde blommen en graine vruchten. Op t laand noast onzent waren ze oogst aan t binnenhoalen. Ponter hong achter woagen. Buurman was aan t opvörken. Zeun pakt schoven aan en stommelt ze terecht. Dij jongkerel boven op woagen mit zien mooie open kop, ondeugende blik ien blaauwe ogen, broen verbrand bovenlichoam. Smui en vereg dut hai zien waark. Zun het zelden zo mooi schenen. t Haart gaat mie open. n Onmeetelk licht en luchtgegevuil stroomt deur mie hèn. Hai ropt wat noar mie.

n Dag of wat loader vroug hai of e noar stad mog. t Was 28 augustus. Ze waren aan t waait zichten op t stuk laand veur t hoes. As waait om twaalf

uur ien hok ston mog e vot, zee zien pa. Noa t eten pakte hai fiets en ging aan rit. Op grode weg lukte t hom om n baideauto vaast te pakken. Dat ging lekker haard ja. Ien t dörpke nog vlak bie hoes vloog der n bait van woagen òf. Hai kreeg hom veur t rad, kon evenwicht nait bewoaren en kwam ien gracht terecht. Doar hemmen ze hom nait op tied oetkregen. Hai is achttien joar worden.

k Ston bie t hek van schoul dou k t heurde. n Swoar, donker en machteloos gevuil becroop mie. Gainain om mit te proaten. n Dikke week loader zol k twaalf joar worden.

Sprankelend Gronings

De wieg van Siet Bootsman (1934) stond in Eenrum. Te- genwoordig woont de gewezen onderwijzeres in Stad en geeft ze gehoor aan een levenslange roeping: schrijven.

LOUIS VAN KEELCHOVEN

Bij uitgeverij Ter Verpoosing uit Peize verscheen *t Èn van dat zummer. Gramoyar verhalen en gedichten*. Volgens uitgever Gerard Stout de 'balans van een verrassend leven in sprankelend Gronings'.

Schrijfster Siet Bootsman werd in 1934 geboren in Eenrum. Ze volgde de vijfjarige opleiding A aan de Rijks HBS in Warffum. „Voor die kans ben ik mijn ouders en meester Ploegman diep dankbaar.“ Haar eerste baan in Stad bracht Bootsman in contact met een musicus, met wie ze trouwde en naar het Westen vertrok. Elf jaar en drie kinderen later veranderde de situatie. „Ik moest voor het gezinsin- komen zorgen. Aan de Haagse school voor Taal en Letterkunde haalde ik mijn onderwijsbevoegdheid Engels en ik stond twee jaar in Leliden voor de klas.“

Op haar 17de dacht Bootsman schrijfster te zullen worden. „Dat gebeurde op mijn 71ste, toen mijn jongste dochter getroffen werd door een ernstige ziekte. Dat had ingrijpende

**Door open sluizen
bruisen woorden
en verhalen
naar buiten**

gevolgen voor mijn gevoelsleven, door de open sluizen bruisen woorden en verhalen naar buiten.“ Aan die schrijfperiode kwam abrupt een eind toen een automobilist Bootsman in de herfst van 2008 bij het afstaan aanreed. „Ik kwam met mijn hoofd op de stenen terecht. Mijn voorhoofdsbeentje rakte beschadigd, er was lichte hersenschade en de attackting naar het gehoor was afgesneden. Een deel van de klachten is gebleven.“

In 1974 verhuisde Siet Bootsman met de kinderen terug naar Groningen, waar ze een baan kreeg aan de Hendrik Westera mavo. Ze volgde schilderlessen en verkocht tien olie- verfschilderijen, eenje werd er zelfs gestolen. „Spjittig, maar geinig dat iemand het moog genoeg vond om het schilderijje nat, want elkeverf, uit de tentoonstellingsruimte te roven.“

In 1985 begon Bootsman aan een studie psychologie aan de Rijksuni- versiteit Groningen. Bij Dick Bier- man volgde ze colleges inleiding in de Parapsychologie. „Dat was in Utrecht en Amsterdam. Rood je ge- woon met de auto naartoe.“ Haar scriptie werd gepubliceerd in het *Tijdschrift voor Parapsychologie*.

Een jaar geleden pakte Bootsman de pen weer op en begon ze haar levensverhaal te schrijven. „Fragmen- tarisch, herinneringen, stukjes reis- verslag, bespiegelingen, oneliners, licht verse. Door dat alles heen lopen twee rode draden, verlies en verbou- denheid. Dat leidde tot *Kroniek van een wisselvallig bestaan*, dat dit voor- jaar uitkomt.“

Voor het uitgeven van de Gron- ingstalige verhalen en gedichten benaderde Bootsman Gerard Stout. „Dat bleek een schot in de roos. Te minder dan drie weken tijd lag er *t Èn van dat zummer*. „Ervaringen van mijzelf en mensen die ik kende, soms was het een gegeven van buiten dat mij aan het schrijven zette. Met de ge- bruikelijke verschuiving, verdsichting en vergelijking. In goed Gronings: *the things that can and can't be said*.“

KRONIEK VAN EEN WISSELVALLIG BESTAAN

In fragmenten blikt Siet Bootsman terug. Het boek levert een intieme inkijk in haar leven. Veel is gezegd en meer is onbesproken gebleven. De fragmenten vragen aan de archeoloog-lezer om het beeld te vervolmaken. Ze stuurde het boek aan kennissen, vrienden, familie. Na de opmerkingen over ontvangst van haar KRONIEK schreef ze haar ervaringen en geeft ze antwoord op de vraag: Wat heeft deze KRONIEK mij opgeleverd?

In het navolgende enkele fragmenten.

Boekscout in Soest. Pag. 268. ISBN: 978-94-638-9891-1

*

De boerderij in Eenrum heeft een groot grasveld. Bij de sloot staat een walnotenboom. Ik glijd van de plank die over het water ligt en ga kopje onder. Met kroos overdekt loop ik naar het gezelschap dat bij de deur staat. Is het echt hoongelach om de 6-jarige dat ik in gedachten hoor?

*

Aansluitend bij een eerdere gedachte herlees ik een filosofisch onbewijsbare maar verleidelijke theorie. Het is niet uitgesloten dat dader en slachtoffer van aanvang af gedoemd zijn naar het fatale ogenblik toe te leven. Dat zou enige zin geven aan verder volstrekt willekeurige gebeurtenissen. De geest verzet zich tegen het toeval. Zonder Abel geen Kain.

*

Het werk van Emil Nolde boeit me. Hij is geboren in het toen Duitse dorp Nolde. Met een groep bevlogen kunstgeschiedenis heb ik al eens Seebüll bezocht, eerst woning en atelier, nu museum en tuin. Hij trok zich daar terug toen hij te maken kreeg met de problemen rond *Entartete Kunst*. Nu is er in de Kunsthalle Emden een grote tentoonstelling van zijn schilderijen. Ik stippel een route uit. Ditzum heeft een veerbootverbinding. In het dorp vind je alles wat een vissersplaats aantrekkelijk maakt: de haven, een spuisluis, een molen, de kerk met een losse Glockenturm die op een vuurtoren lijkt, voorzieningen voor toeristen. *Endje van de Welt*, zo heet het hier in de streektaal. Alleen die verbinding met Petkum bij Emden lijkt me niets. Een pontje waar één auto op past met een paar fietsen en dan moet ik ook nog achteruit de helling af er op zien te rijden. Ik doe het niet. Dan maar de oever van de Eems langs op zoek naar een brug. Die is er pas in Leer. Met een flinke omweg bereik ik havenstad Emden, van huis uit Amuthon geheten = Aa-monding. In heel Europa vind je waterlopen die Aa, Ee, IJ of eau heten. Water dus. Het is een groot genoegen om rond te kijken in het museum en met name in de zalen met het werk van Nolde waarop bloemen, land- en zeegezichten, en herfsttaferelen vereeuwigd zijn. Er is een winkel. Het restaurant is ernaast gesitueerd. Er is nog tijd om het levendige centrum in te lopen. Jammer dat je niet langs het half dichtgeslibde en half verdronken Nesserland kunt rijden. Het schijnt dat er delen bewaard zijn- zoals bij ons Schokland- zoals een kerkhof met bomen.

*

Bij het gesprek over *euthanasie* moet vastgesteld worden of de cliënt depressief is. Dan wordt eerst daaraan gesleuteld. De vraag komt of er eerder contact met een therapeut is geweest. Ik heb wel eens gedacht dat zo iemand het fenomeen biechtgeheim zou moeten of kunnen overnemen: ontlasten van het geweten, schuldgevoelens verminderen, berouw tonen en daarvoor vergeving krijgen. Dat laatste punt vertrouw ik hem of haar echter niet toe. De *unburdening* wel, de *vergiffenis* niet. Maar als dat niet van hogerhand komt, moet je dat dan zelf doen? Op een van de laatste bladzijden van het boek *Het Laatste Geschenk van Paulina Hoffmann* door Carmen Romera Dorr staat een briefje van drie woorden dat mij diep heeft getroffen. De tekst kan ik niet prijs geven. Je zou dat zelf moeten lezen.

Ik twijfel, ik doe

Siet Bootsman

Ken Uzelve: zo luidt de inscriptie op de tempel van Apollo in Delphi. Het aforisme wordt toegeschreven aan zeker zes Griekse wijsgeren en één Griekse dichteres. Schrijvers en filosofen maken gebruik van zo'n korte, bondige uitspraak die grappig, paradoxaal of absurd of treffend juist uit kan vallen. De vergelijking gaat mank maar ook de Amerikaanse landschapsschilder Bob Ross bediende zich van pittige spreuken in *The Joy of Painting*.

Kent een mens zichzelf beter als hij ook door anderen wordt gekend? Dan dient hij zich openhartig op te stellen en met zijn innerlijk naar buiten treden. Als dat tot uiting komt in wat hij schrijft en lezers reageren, verandert dat hem? Wijzigt dat zijn blik op zichzelf?

Het opschrijven van de fragmenten in *Kroniek van een Wisselvallig Bestaan* was in eerste instantie bedoeld als ordening van gedachten, herinneringen en ervaringen die als spooksel door geest en brein tolden. Om het voor mezelf beheersbaar te houden vlocht ik er lichtvoetige stukjes doorheen. Het was een openbaring om kennis te nemen van de overwegingen van de Zweedse regisseur Roy Andersson die in zijn film een soortgelijke aanpak nastreeft: "Balans is er door de afwisseling tussen alledaagse en aangrijpende gebeurtenissen. Je zet ze naast elkaar en er ontstaat iets dat verrassend is". Gaandeweg diende de vraag zich aan of ik met dit document humain naar buiten zou treden. Uiteindelijk bleek de publicatie met behoud van werktitel en opzet veel los te maken bij de lezer. En dan hoop je dat lezen – zoals Chrétien Breukers het omschrijft – "meer dan een avontuur een aarzelende pas op de plaats is bij een mooie zin of passage, het wegdromen bij een alledaagse maar mooi beschreven gebeurtenis, het stilstaan bij de dingen die onontkoombaar zijn, mee huiveren als een personage een kwetsuur ondergaat".

De reacties van de lezers varieerden van het benoemen van simpele stukjes die plezier en zelfs troost gaven, tot opmerkingen die me troffen: "reflecteren kun je maar hoe te veranderen wat je anders wilde?"; "een onverbloemde weergave van een bewogen leven"; "de schrijfster spaart de lezer, het ongezegde voert de boventoon, de pijn, de eenzaamheid, de teleurstelling, het ongezien zijn, blijven onuitgesproken"; "een mooie melodie trekt een spoor in de ziel, een goede tekst doet dat ook"; "ik weet nu hoe je zonder vliegreis in Australië kunt komen".

Bepaalde uitlatingen hadden een weerslag op mijn gevoelsleven. Ik besef dat ik veel emotionele pijn niet heb toegelaten. "Gesluierd of ongesluierd, wat in de geest staat geschreven blijft daar staan" (De Quincey). Verstoppte gevoelens van toen komen naar boven in woorden van nu, in het taalgebruik van de Ander. Een onverwachte onrust

doorkruist het proces van zelfinzicht. Of ik toch nog tol betaal voor wegen die ik ongewild heb ingeslagen.

Ken ik mezelf beter nu ik ook door anderen word gekend? Ben ik veranderd door het beschrijven van een deel van mijn levensloop en door het oordeel van anderen erover? Is mijn blik verbreed? Ik denk te zijn wie ik ben. Of ben ik wie ik denk te zijn? Heb ik mijn leven vorm gegeven of heeft het leven mij vorm gegeven? Ik hel over tot het laatste maar zie ook dat ik soms in staat was om zelf wat richting te bepalen. Zijn er afdoende antwoorden? Is het belangrijk om naar evenwicht te zoeken? De hoop een balans te vinden vervliegt.

Ik twijfel, ik doe.

Groningen, 25 juni 2020.

Light verse over een duistere tijd

Gezienus Omvlee

Eerst een cliché. De oorlog is in Drenthe nooit ver weg. In verband met de viering van het 75e herdenkingsjaar, schreef ik vanaf 1 januari een wekelijks vers op mijn facebook pagina. Over en naar aanleiding van gebeurtenissen rond de tweede wereldoorlog. Meestal in Drenthe. En ik fiets.

Sleen

Door de corona fiets ik dicht bij huis. Door Drenthe. Mooi Drenthe. En in Sleen. Bij de kerk houdt Sleen Jan Naarding in ere. Standbeeld van Jan. Dankzij de offerbereidwilligheid van de *Oeze Volk*-lezers las ik ergens.

Weer thuis zette ik de fiets in de schuur en schreef een ollekebolleke voor Jan.

Voor het volkseigene
Standbeeld van meeloper
Relativeerde
't Bezettingsgeweld

Wordt nog herinnerd als
Ononverzettelijk
En een bedenkelijk
Streektaalvolksheld

Een paar dagen nadat ik door Sleen fietste, werd een gedenkteken onthuld voor Jans Zwinderman. Jans werkte in de oorlog op het gemeentehuis van Sleen. Net getrouwd was hij. Carrière in het verschiet. Eerste ambtenaar. Jans was betrokken bij het verzet in de Zuidoosthoek van Drenthe. Hij belandde na arrestatie in een kamp van het edelgermanendom. Daar overleed hij (een week na de bevrijding) aan de gevolgen van de slechte omstandigheden. Zijn enig kind heeft hij nooit gezien. Achter de kerk staat het gedenkteken voor Jans. Ik ging er eens kijken. Achter de kerk.

Voor de kerk staat het standbeeld van Jan Naarding. Jan staat voor de kerk. "Een van oes" meldt de plaquette op de sokkel. Trots op Jan. Lichtbruine Jan staat pontificaal voor de kerk. Niemand kan om Naarding heen in Sleen.

Achter de kerk ook de graven van een aantal neergestorte oorlogsvliegers en er staat een monument voor de vier omgekomen joden uit Sleen. Ook uit het zicht. Zet daar maar neer.

Ik sprak met de initiatiefnemer voor Jans Zwindermans-monument. Hij blijkt ook initiator van het joods monument. en organisator van de jaarlijkse 4 mei-herdenking in Sleen. Parkeren bij het oude gemeentehuis. Daar verzamelen. Daar vandaan vertrekt de stoet dan naar de voorkant van de kerk en passeert(!) men het beeld van Naarding. Dan arriveert de stoet achter de kerk. Met *last post* en gepaste stilte. Herdenken.

Ik vroeg hem of het niet raar was dat je eerst langs het

beeld van een collaborateur te lopen om slachtoffers te herdenken? Nou, zei hij, ik heb er wel eens wat van gezegd, maar in meerderheid zegt men "ach, waar maak je je druk over, het is nu eenmaal zo".

Zeijen.

Ook in Zeijen werd de oorlog herdacht. Men was daar in 1935 nogal geporteerd voor het nieuwe bruine gedachtegoed. Tegen de 30% stemde er ooit NSB. Dan snap je dat er in mei 1945 in deze contreien gematigd uitbundig werd gevlagd.

De Zeijer Toneelvereniging had nu bedacht *Allo Allo* op te voeren, een komedie over WO II. Al wist men vooraf nog niet goed of dat eigenlijk wel kon. Bezorgd om het verleden. Er was een themamiddag bedacht bij Café Hingstman in Zeijen om met het dorp het verleden nog eens te bespreken in relatie tot de komedie. Ook een vertegenwoordiger van Kamp Westerbork was uitgenodigd. Geen pers. Vrij entree maar geen pers. Komt maar gedoe van zullen ze gedacht hebben.

Ik sprak de bedenker. En ik zei dat zo'n komedie wel een bijzondere manier was een oorlog te herdenken. In Vries en Zeijen zijn toch ook wel slachtoffers gevallen. Niet alleen daar trouwens. Ik weet het. Die bloedgroep Norg zat vlak in de buurt. Mijn oom Jannes (boer) werd in Zeijerveen door de WA van zijn land gehaald. En kwam in Duitsland terecht. In een kamp. Overleefde het. Gelukkig maar. Maar goed, ik vroeg hoe ik (denkbeeldig) mijn oom zou moeten uitleggen, dat z'n geschiedenis en ongeluk werd herdacht met een komedie bij Zaal Hingstman.

De reactie moet nog komen. Het blijft stil. De voorstelling was vier keer uitverkocht. Een groot succes. Gelukkig maar. Lachen kunnen ze wel daar.

Een ollekebolleke doet het daarom voor de gelegenheid ook wel goed. Hoop ik.

Komediantenspel
Leven in oorlogstijd
Zeijen. Zaal Hingstman
Theatercafé

Voor het publiek bij dit
Allo-allo-blijspel
Viel de bezetting
Ook dit keer wel mee

In herinnering
JANS ZWINDERMAN
* 2 juli 1918 te Gieten
† 15 mei 1945 te Lübbthen, Mecklenburg (D)
Eerste ambtenaar en waarnemend
gemeentesecretaris van de gemeente Sleen.
Door zijn bijdrage aan het verzet heeft
hij veel mensenleed voorkomen.

Emmen.

Met onze Dreëntse Schrieverskring waren we een paar jaar terug bij Perkaan in Wezup. Dat werd toen nog geëxploiteerd door een oude kennis. Het jaarlijkse schrieversdiner. Na een gezellige avond waren we met z'n tweeën. We dronken nog wat. En nog wat. Ook de kok van dienst schoof aan en tikte nog een laatste glas weg. Het bleek dat we elkaar gekend hadden. Zijn oog viel ooit (hoe onbegrijpelijk ook) op een van mijn vijf zussen. Toen werd het laat. Er reed geen bus meer en ik nam hem mee naar Emmen.

Bij zijn huis vroeg hij me even te wachten. Hij had nog wat moois voor me. Een cadeau. Het duurde even tot hij verscheen met een boekje. Kijk, zei hij, uit de nalatenschap van mijn vader. Gedichten. Door ons als kinderen samengesteld uit zijn nagelaten werk.

Thuis ging ik op zoek naar informatie over deze dichter. Ik heb veel interesse in poëzie uit Emmen. Van huis uit. Altijd al gehad. En wat bleek. Vader van de kok was een tamelijk foute blut-und-boden-dichter. Na de oorlog werd hij om z'n sympathieën ontslagen bij de rijksbelastingdienst.

Dan werkt zo'n tribunaal toch wel naar behoren.

Onderzoek naar gedrag van Jan Naarding

Fragmenten uit het onderzoeksverslag van Dr. P.Th.F.M. Boekholt

Het Huus van de Taol heeft een roerige voorgeschiedenis gekend. Eind vorige eeuw waren er plannen om het instituut voor Drentse Taol onder te brengen in het Naardinginstituut. Het is anders gelopen. Het oorlogsverleden heeft Jan Naarding ingehaald.

WOORD VOORAF

In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de gedragingen van dr. J. Naarding in de periode 1939-1947.

Aanleiding tot het onderzoek

Bij het Drents Genootschap, Culturele Raad van Drenthe, is een project streektaal en streekcultuur ondergebracht. Dit project heeft op 22 september 1987 de naam Naarding-Instituut gekregen. Eind december 1987 werden in de regionale pers artikelen gepubliceerd over de houding en gedragingen van Naarding tijdens de Tweede Wereldoorlog (1940-1945): in de *Drentse en Asser Courant* van 24 december en in het *Nieuwsblad van het Noorden* van 29 december 1987. Deze artikelen lokten vele reacties uit, niet alleen in de genoemde dagbladen, ook op de regionale radio en zelfs in landelijk opererende publiciteitsmedia. Voor- en tegenstanders van de naamgeving lieten van zich horen. (p.5)¹

.....

De tijdsperiode waarover het onderzoek zich uitstrekt heb ik - bij nader inzien - gewijzigd in de periode 1939 tot en met 1947. Als beginjaar werd 1939 gekozen, omdat Naarding toen een nieuwe fase in zijn leven begon: hij studeerde in dat jaar aan de Rijksuniversiteit te Groningen als Neerlandicus af, verliet het lager onderwijs in Hoogkerk en ging te Almelo wonen, waar hij leraar werd aan de rijks-HBS aldaar. Vóór 1939 had Naarding weliswaar reeds in een paar tijdschriften gepubliceerd, na zijn afstuderen ontplooid zijn publicistische werk zich echter pas echt. 1947, het jaar waarin Naarding promoveerde, is als eindjaar gekozen, omdat toen het Drents Genootschap opgericht werd. Dat betekende een nieuwe fase in het culturele leven in Drenthe. Naarding, inmiddels in Assen wonend, was ten nauwste bij het Genootschap betrokken. De discussie over wat zich in de oorlog afgespeeld had, was in 1947 afgesloten. De blik werd nu volledig op de toekomst gericht, ook door Naarding. (p. 6)

.....

Naast gedrukt werk heeft Boekholt ook een tiental personen geraadpleegd.

¹Verwijst naar pagina in het Verslag van Boekholt.

HOOFDSTUK I

Levensloop van J. Naarding

Jan Naarding is geboren op 21 juni 1903 in Sleen. Het grootste deel van zijn jeugd jaren bracht hij daar door.

In 1918 verhuisde hij naar Groningen en werd hij als kwekeling tot de Rijkskweekschool aldaar toegelaten. Het eindiploma behaalde hij in 1922. Na het vervullen van korte tijdelijke betrekkingen aan lagere scholen te Hoogeveen en Woldendorp, werd Naarding in 1923 tot onderwijzer benoemd aan een lagere school in Hoogkerk. Hij bleef daar. tot 1939, de laatste drie jaren als hoofd. Hij trouwde er - in 1927 - met Hillegonda Schaap, collega bij het onderwijs. Uit het huwelijk werden drie dochters geboren.

Nadat Naarding zijn betrekking als onderwijzer had aanvaard bleef hij studeren. Hij behaalde eerst een akte Frans en schakelde daarna over op de studie M.O.-geschiedenis. Vervolgens ging hij Nederlands studeren aan de Rijksuniversiteit te Groningen. In 1939 legde hij met goed gevolg het doctoraal examen af.

Dat betekende een afscheid van het lager onderwijs en van Groningen, want nog hetzelfde jaar werd Naarding aangesteld als leraar Nederlands aan de Rijks-H.B.S. te Almelo. In deze stad bracht Naarding de oorlogsjaren door.

Onmiddellijk na de Bevrijding, in juli 1945 vervulde hij Almelo voor de Rijks-H.B.S. te Assen. Op 19 december 1945 verhuisde het gezin-Naarding naar Assen. Op 16 juni 1947 promoveerde hij tot doctor in de Letteren aan de universiteit te Groningen op een proefschrift getiteld "*Terreinverkenningen inzake de dialectgeografie van Drenthe*". Aangezien zijn leermeester, prof. G. Overdiep, inmiddels overleden was, trad prof. J.H. Brouwer, hoogleraar in de Friese taal- en letterkunde, als promotor op.

Aan het leraarschap te Assen kwam in september 1959 een einde. Naarding werd benoemd tot wetenschappelijk hoofddambtenaar bij de Rijksuniversiteit te Groningen, om te werken op het Nedersaksisch instituut, dat onder leiding stond van prof. dr. K.H. Heeroma. Na een kort ziekbed overleed hij - ruim 60 jaren oud - op zaterdag 20 juli 1963. (p. 9)

Op de dag van de Duitse inval, 10 mei 1940, uitte Naarding zijn gevoelens in een gedicht, dat toen niet gepubliceerd werd en waarvan hieronder de inleiding en het eerste couplet wordt weergegeven:

Toen de Duutsers in de vroege mörren van de 10den Mei 1940 over oês hen bromden, hebt de nachtegale in 't aole park achter oês hoes zongen zo hard as ze 't nog nooit daon hebt. Maar oês wear 't er bang van um 't hart! ...

O nachtegaaltien, hol dy stil!
Waez' dan niet, wat dat davern wil?
Do zings dien liêd, as oet de nacht
Di Duutser met zien overmacht
Een raom döt nao oês land, oês kind,
Oês levend, oês alles ... O, wy zint
In angst en nood... 't hart stiêt oês stil ...

Naarding was dus niet blij met de inval der Duitsers. Hij was bang en angstig over wat er zou gebeuren. Zijn dichtader vloeide daarna niet meer. Dichtwerken heeft hij in de oorlogsjaren niet gemaakt, althans nauwelijks gepubliceerd. Pas in de allerlaatste fase van de bezetting, toen met de dag duidelijker werd, dat de Duitsers de oorlog aan het verliezen waren en spoedig uit Nederland zouden verdwijnen vatte Naarding zijn dichtelijke pen weer op. Enige resultaten daarvan zijn te vinden in de op 12 maart 1945 illegaal bij Van Gorcum verschenen bundel *In Seymour Mulder's voetspoor*.² In de naoorlogse bladen en tijdschriften zijn sommige van de in de bundel opgenomen gedichten herdrukt en andere nog niet gepubliceerde gedichten uit die tijd voor het eerst verschenen. In dit dichtelijk werk toont Naarding een in alle opzichten afkerige houding tegenover de bezetter en de door hem bedreven daden. (p. 11-12)

De onderwerpen, die in het tijdschrift *Saxo-Frisia* behandeld worden, zijn in het algemeen in politieke zin onschuldig. Op zichzelf beschouwd kan men dat van Naardings artikel "Een Saxo-Fries Genootschap?" niet zeggen. Het gehele artikel gaat over Drenthe, dat "eeuwenlang gelegen heeft aan 't voeteneinde onzer natie, geminacht door elken Nederlander om zijn achterlijkheid". Naarding constateert, dat er de laatste tijd in Drenthe "onnoemelijk veel kapot" gaat: "het Drentse volkseigen, het Drentse volksbestaan." "Vreemde" (d.i. "Hollandse", P.B.) elementen dreigen die volksaard te gaan overheersen. Daarom moet "heel het Saksenland van Nederland zijn stamverwantschap leren cultiveren, zijn volkseigen gaan respecteren". Het gewestelijke is, behalve in Friesland, al te zeer verwaarloosd: "heel Saksenland dient te ontwaken" en daarom volgt tenslotte de volgende oproep:

"Wij moeten hebben een Saksisch, nog beter een Friesch-Saksisch Genootschap met als wetenschappelijke kern de Friesch-Saksische Universiteit te Groningen. Ja, ook de Groninger Universiteit heeft hier een grootsche taak, die haar

² Op het web te vinden: VOLGT

moet worden toegewezen." (...) "Is het haar eer niet te na, dat sociologische en criminele enquêtes in Drenteland worden gehouden geheel buiten haar om? Is het eigenlijk niet dwaas, dat de studie der Saksische dialecten werden gehouden geheel buiten haar om (...) door een dialectenbureau te Amsterdam, waarin het Noorden niet vertegenwoordigd is, dat de papieren reporters als "levende waarnemers" uitzendt?"

Na geconstateerd te hebben, dat enige besef voor deze verantwoordelijkheid begint te groeien, vervolgt Naarding:

"Maar kan de universiteit inderdaad zeggen: hier is het hart van het Friesch-Saksische culturele leven? Eenmaal zal het hopenlijk veranderen. De Groninger universiteit zal haar taak krijgen en haar plaats kennen in haar eigen land. De stichting van een Genootschap zal het proces bevorderen en steunen."

Bij lezing van het gehele artikel vallen een aantal zaken op:

a) de liefde van Naarding voor Drenthe, in het bijzonder voor zand-Drenthe, dat zijn hart gestolen heeft en zijn afkeer van alles, wat daaraan vreemd is en, nog erger, wat het Drents-eigene bedreigt;

b) het enthousiasme van Naarding voor de Fries-Saksische samenwerking, een enthousiasme dat hij deelt met Kapteyn³. In een naschrift immers betuigt Kapteyn zijn instemming met de gedachte, dat er een lichaam, gestoeld op een brede basis, inderdaad moet komen, al weet hij nog niet of het in de vorm van een "Genootschap" moet zijn. Ook het idee, dat de Groninger universiteit een grootse taak te wachten staat, heeft de sympathie van Kapteyn: hij cursiveert de betreffende zin;

c) de goede verhouding in dit stadium tot Kapteyn, door wiens invloedrijke persoon een en ander georganiseerd zou kunnen worden en die - blijkens een noot - ook al niets moet hebben van de "Hollandse" invloed op en bemoeienis met "het Noorden".

Eén ding is duidelijk: het artikel is niet bepaald geschreven vanuit de idee van de eenheidsgedachte van het Nederlandse volk. De tegenstelling Holland-Noorden wordt zodanig opgevoerd, dat die door de bezetter niet zonder instemming zal zijn waargenomen.

Toch is het de vraag, of Naarding met zijn artikel enig politiek doel heeft willen dienen. Het is zeer wel mogelijk dat Naarding de gedachten, die hij in het artikel heeft gelanceerd reeds voor de oorlog ontwikkeld heeft; ja zelfs is het mogelijk dat het artikel al vóór de Duitse inval geschreven is. In dat geval geeft het commentaar van Kapteyn er wel een bijzondere politieke lading aan en Naarding heeft niet verhinderd, of niet kunnen verhinderen, dat het enige maanden na de 10de mei verscheen.

Gebleken is, dat Naarding zich al spoedig wendde tot datgene wat hem ten diepste interesseerde: Drenthe. De 3 Rector magn. RUG tijdens WOII, heulde met de bezetter.

eerste aanwijzing treft men aan in het maandblad *Drente* van oktober 1940, waar Naarding ter bevordering van de culturele ontwikkeling pleit voor een “Drents” Genootschap, zoals, volgens Naardings eigen woorden, onlangs is gepropageerd in “Saxo-Frisia”. Een verdere aanwijzing vonden we in een verslag van een vergadering van het bestuur der Inspectie-Vereniging, die op 30 november onder leiding van mevrouw HA. van Riel-Smeenge in Assen gehouden werd. Een aantal genodigden woonde die vergadering bij, onder wie Naarding. Een groot deel van die vergadering werd besteed aan een voorstel van Naarding, die de vergaderden herinnerde “aan zijn artikel in Saxo-Frisia, om te komen tot een Drents Genootschap”. Noch in Naardings betoog noch in de bijdragen van de discussianten, voorzover genotuleerd, vindt men enige aanwijzing van het oorspronkelijk bepleite Saxa-Fries Genootschap.

Vast staat, dat Naarding zich in elk geval van een politieke vertaling van zijn oproep tot een Fries-Saksisch Genootschap heeft gedistancieerd. Hij trad niet toe tot de door Kapteyn in januari 1941 in het leven geroepen Stichting Saxo-Frisia. Er ontstond zelfs een breuk met Kapteyn: in dezelfde maand werd Naardings naam van de lijst van medewerkers van het tijdschrift geschrapt en Naarding leverde sindsdien ook geen bijdragen meer aan het blad. Deze verwijdering van Naardings naam uit de lijst van medewerkers is des te opvallender, waar (nagenoeg) alle redactieleden en “vaste medewerkers” hun naam aan het tijdschrift bleven lenen.

Wat de precieze aanleiding geweest is van de verwijdering tussen Kapteyn en Naarding is niet duidelijk. Het ligt niet voor de hand, dat Kapteyn op een breuk aangestuurd heeft.

Hij had er immers groot belang bij een pur-sang Drent van niveau in zijn omgeving te hebben en Naarding zou, gelet op wat hij tot dan toe geschreven had, uitstekend in de Stichting gepast hebben. Waarschijnlijk is derhalve dat Naarding te kennen heeft gegeven de nieuwste ontwikkelingen niet te willen volgen. Of hij verzocht heeft zijn naam van de lijst van “vaste medewerkers” te schrappen, dan wel dat Kapteyn dit gedaan heeft toen bij tegenover een onwillige Naarding kwam te staan, is niet bekend.

De breuk in de relatie, daterend van januari 1941, heeft Naarding er overigens niet van weerhouden in zijn proefschrift uit 1947 Kapteyn als een van zijn universitaire leermeesters te danken. (p.39-42)

Boekholt over Naarding

Overzicht van de bevindingen

“O, wyzint in angst en nood...” Zo beleefde Naarding de inval op 10 mei 1940 van de Duitsers in ons land. Maar, tot veler opluchting, ook waarschijnlijk tot die van Naarding, bleken de Duitsers zich in de gegeven oorlogsomstandigheden correct te gedragen en deed rijkscommissaris Arthur Seyss-Inquart de geruststellende mededeling, dat de Duitse autoriteiten de Nederlandse samenleving zoveel mogelijk ongemoeid zouden laten. De tradities van het Nederlandse volk zouden worden gerespecteerd, niemand hoefde bang te zijn voor pogingen ons een vreemde cultuur op te dringen. Aanvankelijk leek het er inderdaad op, dat de Duitsers het onze cultuur niet noemenswaardig lastig zouden maken. De invaller gaf zich niet direct bloot. In een stemming van gelatenheid zagen daardoor velen, zeker de politiek ongeschoolden niet direct in, dat dit tot de Duitse strategie behoorde, een strategie die er op gericht was uiteindelijk de Nederlandse bevolking naar nationaal-socialistisch voorbeeld te modelleren. Het zich oriënteren op de nieuw ontstane situatie maakte het pas langzaam aan velen duidelijk, dat in toenemende mate een positiebepaling geboden was. Op 22 november 1941 zette de rijkscommissaris zijn handtekening onder de reglementen van de Nederlandsche Kultuurkamer. Dat schiep duidelijkheid - ook voor wie die tot dan toe nog niet voor ogen had gestaan. Het zorgde ook al spoedig voor een beeld van de steeds scherpere tegenstelling tussen wat wel en wat in elk geval niet kon. Ook voor hen, die de eerste tijd doorgestaan waren met redigeren, schrijven en publiceren brak toen het moment aan, waarop concessies moesten worden gedaan. En die concessies konden verlies van zelfrespect tot gevolg hebben.

Naarding werd in alles wat hij deed in de jaren 1940 tot 1945 gedreven door zijn grote liefde voor Drenthe, zijn bewoners en zijn cultuur. Groot idealisme en een sterke romantische aanleg zetten hem aan tot een strijd voor de Drenten, meer in het bijzonder voor de zand-Drenten, voor een betere toekomst van de bewoners van een provincie, die in verleden en heden “geminacht” werd door alle buitenstaanders, in het bijzonder door de alles en iedereen overheersende “Hollanders”.

De periode 1940-1945 heeft voor Naarding, zeker aanvankelijk niet alleen negatieve kanten gehad. De gedachte, dat Drenthe en met name de Drentse boer van de Duitse inval wel eens beter zou kunnen worden, is hem zeker niet vreemd geweest. Uitlatingen, die de bezetter

zouden kunnen irriteren, of zelfs maar de wenkbrauwen doen fronsen, vloeien dan ook niet gemakkelijk uit zijn pen. Dikwijls met verwijzing naar het, soms verre, verleden ziet Naarding lichtpuntjes, iets wat de bezetter wel met de nodige instemming zal hebben gesignaleerd.

“Tijdelijk verlies van de vrijheid en voorbijgaande leiding van vreemden kunnen voor een volk van grote waarde worden. Mits dat voert tot studie, tot bezinning, leidend tot bewustwording van het eigene”, aldus Naarding in 1942. Aan deze bezinning, aan deze studie van het eigene heeft Naarding in ruime mate bijgedragen via zijn publikaties in bezettingstijd. Dat speuren in het verleden kende een oude

traditie in Duitsland en Nederlandse heemkundige kringen waren de Duitse publikaties op dit terrein niet onbekend. Hitler-Duitsland gaf er een ideologische betekenis aan en ook deze werd in Nederland bekend, vooral via een groep, die zich rond het tijdschrift *Der Vaders Erfdeel* had verzameld. Tot die groep kan Naarding bepaald niet gerekend worden, maar geheel ongevoelig voor de in Duitsland in de jaren dertig bestaande belangstelling voor het verleden en de terminologie waarin daarover geschreven werd, was hij ook niet. Hoe had hij anders in 1939 aan het papier kunnen toevertrouwen, dat het Asser stadhuis aan de Brink moest komen, waar “de germaan (...) eenmaal de huizen en schuren zijner sibbe bijeenplaatste”.

De Duitse inval was voor Naarding geen aanleiding zich terug te trekken in de eigen omgeving. Integendeel de

drang om te publiceren, begonnen na zijn afstuderen in 1939, bleef hem beheersen. De speurtocht naar Drenthes verleden, het achterhalen van het eigene, en, van daaruit het tot stand brengen van een zelfbewuster Drenthe, daaraan wilde Naarding een bijdrage blijven leveren. Te veel “vreemden” hadden zich met Drenthe bemoeid en ze deden dat - tot Naardings ongenoegen - nog steeds. De studie van Drenthe en de Drenten moest gedaan worden door een geboren Drent, door iemand die zijn wortels had in het Drentse volk, door een Drentse wetenschapper, die tot diepgaande analyse in staat was. Al die eigenschappen tezamen bezaten slechts weinigen. Naarding beschouwde het daarom als een soort heilige opdracht zijn bijdrage aan Drenthes bewustwording te leveren, ook binnen de beperkte vrijheid, die een bezetter nu eenmaal toestaat.

Naarding was al van zijn kweekschooltijd af diep onder de indruk van de Friese beweging. Daar konden de Drenten

nog heel wat van leren. Meer dan eens bepleitte hij in de aanvang van de bezettingstijd daarom een Saksische - d.i. in Naardings ogen vooral een Drentse, want in Drente woonden z.i. de echte Saksen - beweging. Hij deed het in Saxo-Frisia van Kapteyn, overlegde erover met Theunisz, de voorzitter van de "Volksche Werkgemeenschap" en liet, mondeling en schriftelijk, aan Drenten weten dat zo'n beweging er moest komen. Maar al spoedig werd hem ook duidelijk gemaakt, dat dit alleen te realiseren was op de voorwaarden van de bezetter.

Van alle bevolkingsgroepen hielden de Duitsers het meest van de Friezen en de Saksen, maar dan wel binnen het kader van het groot-Germaanse idee - en daar moest Naarding niets van hebben. Al vóór de oorlog had Naarding zich verre gehouden van de politiek en zijn politiek invoelingsvermogen lijkt ook er na niet sterk ontwikkeld. In bepaalde uitingen en gedragingen van de bezetter mag hij daardoor een middel gezien hebben om de Drentse bevolking te helpen en de Drentse cultuur te bevorderen, propagandist van de nationaal-socialistische ideologie is hij nooit geworden. Tijdens de bezetting heeft hij consequent getracht zijn streven en werk buiten de politieke sfeer te houden. Toch hoorde Naarding, met zijn fanatiek opkomen voor Drenthe en met zijn geschriften die onderwerpen behandelden, die ook de bezetter na aan het hart Jagen, tot een groep die groot gevaar liep in het vijandelijke kamp terecht te komen. Naardings ophemelen van het platteland en zijn afschuw van de stad, zijn gedrevenheid voor de Saksen, het zich afzetten tegen alles wat vreemd was of tegen de vreemdeling, de behandeling van oude volks-, vooral boerengewoontes, het waren bij de "Blut- und Boden"-ideologen favoriete onderwerpen.

Er is reden om te veronderstellen dat Naarding de draagwijdte van sommige van zijn publikaties niet heeft overzien. Het hoeft daarom niet te verbazen, dat van de kant van de bezetter en zijn aanhang aandrang op Naarding uitgeoefend is om zich bij hen aan te sluiten. Dat heeft Naarding in elk geval geweigerd. Hij heeft zich noch bij de Stichting "Saxo-Frisia", noch bij de "Volksche Werkgemeenschap" aangesloten; bij de Nederlandsche Kultuurkamer meldde hij zich zelfs niet aan. Toch is hij één keer gezwicht. Zijn artikel over "Drenten aan het Oostelijk Front" in het *Maandblad Drente* is hem fataal geworden. Het viel door zijn inhoud onmiddellijk op, in elk geval in kringen van de "Volksche Werkgemeenschap" waar reden was om te veronderstellen dat ze nu in Naarding toch een medestrijder gevonden hadden. Na eerdere vergeefse pogingen werd Naarding opnieuw benaderd en deze keer kwam hij hen tegemoet. Hij schreef het gevraagde artikel in "*Volksche Wacht*", onder pseudoniem (Nysing), over de oude Drentse boerenvrijheid, maar wel in een stijl en op een manier die iemand die al jarenlang in de "Blut und Boden"-terminologie

doorkneed was, hem nauwelijks had kunnen verbeteren.

De vraag blijft wel, of en zo ja in hoeverre Naarding op dat moment als raadgeefster de angst had, al was het alleen maar de angst om niet meer te mogen publiceren. Wilde hij inderdaad niet het risico lopen, dat hij voortaan stil moest zijn? En verwachtte hij met recht en reden, door één keer toe te geven - want hij wilde het hierbij laten, zo liet hij duidelijk blijken - voorlopig met rust gelaten te worden en door te kunnen gaan op de wijze, zoals hij dat altijd gedaan had?

Het lijkt erop. Bij dit ene artikel is het inderdaad gebleven en Naarding heeft zijn publicistische werk - vooral in de hem vertrouwde omgeving van het *Maandblad Drente* - kunnen voortzetten. En de bezetter en diens aanhang hebben hem daarbij niets in de weg gelegd. Al werd hij dan geen medestander, als uitgesproken bestrijder deed Naarding zich tenslotte ook niet kennen.

Er is, na dit alles, geen twijfel, dat Naarding zoals dat tijdens en direct na de oorlog genoemd werd, "geen foute Nederlander"

was. Maar hij was in de eerste plaats een Drent, wie, in zijn Drentomanie, een aantal uitingen vanuit de Blut und Boden-sfeer zeer aanspraken, maar dan zeker niet in de dogmatisch nationaal-socialistische zin. Van Hitler-Duitsland, van het Groot Germaanse rijk en van de rassenwaan, die met name zoveel joden fataal werd moest hij niets hebben, al kwam hij daar pas aan het eind van de oorlog openlijk voor uit. Uit Naardings publikaties blijkt wel, dat hij zich sterk heeft laten beïnvloeden door wat toen in volkskundig/heemkundige kringen aan de orde gesteld werd. Zijn aanpassingsvermogen, ook in de zeer bijzondere omstandigheden van de bezettingstijd, was groot. Zijn artikelen zullen dan ook meermalen instemmende knikjes van de kant van de bezetter en van degenen die, hem steunden, ten deel zijn gevallen. De

nodige voorzichtigheid en terughoudendheid heeft Naarding tijdens de bezetting zeker niet altijd in acht genomen.

Naardings gedragingen in de bezettingstijd zijn nadien geen aanleiding geweest een vervolging tegen hem in te stellen, zoals dat met hen, die zich openlijk aan de kant van de bezetter geschaard hadden, wel is gebeurd. Zijn contacten met de "Volksche Werkgemeenschap" waren bij de naoorlogse gerechtelijke instanties bekend, maar die vonden daar toen geen aanleiding in Naarding hiervoor te straffen. Naarding zelf was ongetwijfeld opgelucht, dat er een einde aan de bezetting was gekomen. Hij heeft daar vele malen uiting aan gegeven. Maar over zijn eigen rol en over de zware geestelijke druk waaraan hij als schrijver ongetwijfeld bloot heeft gestaan, heeft hij het stilzwijgen bewaard. (p. 83-87)

Drenten aan het Oostelijk Front

door J. Naarding.

De bladen verschrikken deze dagen, dat aan het oostelijke front een der strijdende Nederlanders, een jongeman uit Drente, het ijeren kruis had behaald door zijn dapper optreden. Deze mededeling deed nu denken aan de beide vorige oorlogen, waarin Drenten zijn opgetreden tegen Rusland. Zeker, de laatste strijd is de derde van dien aard, waarin sommigen om Landstrijp hebben medegedeed. De tegenwoordige strijd onder Napoleon was de tweede, die eerste had plaats in 't begin der 18e eeuw, het jaar meelo gediend.

De 21ste Juli 1227 was voor het laatste Urecht een opgehoofd. Bisschop Otto van der Lippe - die zich als graaf van Drente en de stad Groningen verplichtte de strijd in laatsteoornemende stad bij te leggen die jarenlang vast tussen den hertog graaf en de hertog van de Gerloingen - van door Rudolf van Kooenen, die met zijn Drenten de Gerloingen stremde, zo gefortueerd, dat de bevestiging alom en al was moakt. Dit vermaak te nemen voor alle oogenzamenheid van zijn machtigen heersman had de bisschop een geweldig leger verzameld, en de graven van Holland, Gelre, Kleef en Berlijn hadden bijgevoegen gezonden. Dit had

veermale strijden geroemd en geroemd (1) oostelijke dag, oostelijke al onder levestaligen, op welke trede vele in uitloopen, en de bladen der oogenzamen des lands ten gevat van vier honderd met kon leert, den bisschop, zijn oogenzamen, verfloeken op de vlucht, geroemd in het noorden, alsoe leeren en vromen afgelicht. Vondelijk werden de weldoerders, Rudolf en zijn Drenten, in de hant, die hant gelaten, en de koning, Frederik II, ontloeg alle gevangenen van hun vromen en behelstamen de leeren, over een kooenen de rijkdom werd uitgeproken. Een opvolger voor Otto was spoedig gekomen, de heerlijkheid, Wilbrand, bisschop van Paleyborne, een met van de graven van Holland en Gelre, een hant van die van Omburg, evenen militair en politiek, geroemd in de krachtige, medelie standende van de Hohenstaden door jarenlange werkzaamheid in Italië, als tegenwoordigd vermaakt door de leering aan twee levestaligen. Als leermid de hant Drenten kon hinnen, was hij het, daar hij behelst met het leeren ook met die van hant leeren en dan kon rekenen op aller stem. In het West-Europen was de Drenten kooenenheid geproket tegen de Landstrijp, en vooral in Berthelm, West-Europen en Francaal, had de hant Gelle en Holland bleven wijdelijk na de oogenzamen eerzigtigen. In de Oktober 1228 stroomde een hant kooenen de noel. Het eerste, oostelijke vanuit Groningen, geroemd al Gerloingen, rijklijk Omburgers en hant leeren, geroemd door West-Europen rijkere, staat hij. Nysingse daggend oostelijk, doch in de uithelheid van Groningen roep op den der en Drenten, waarmee de Drenten standlader, die aarval aftrafen. En na een kort geroemd, waarin de vreden een aarval van hant dapperste, namen vreden, west hant de strijd geroemd. Het tweede invalsleer, Frenen uit West-Europen, grote macht kooenenheid over de vromen van Bakkoven, trek plandierend in hantlindere hant Sleedigen, Rolden, Laveren, Langke en Norg, doch vreden vreden reits uit. Het derde vredenleer, loper uit Groningen en Lemmer trek over de Kooenen, deed over Oldelberk een aarval in West-Drente en hant van de leeren geroemd aan de aarval geroemd het oeren der Drenten rijkere voor hant in Lemmer, naar ze het dappertatual uitloopen en vredenleeren; waarschijnlijk ontgingen de aarval

Proefschrift van Jan Naarding

Terreinverkenning inzake de dialectgeografie van Drente.

In 1948 verschijnt bij Van Gorcum & Comp. N.V. (G.A. Hak & H.J. Prakke) Aan den Brink te Assen het proefschrift van Jan Naarding, *Drenthen en hun taal*.

Met Poze 15 en Poze 16 – pdf op web – in gedachten kom ik veel bekends tegen. Mijn neef Geert H. Kocks, uitgebreid aan de orde in Poze 15, bouwt voort op het werk van Naarding. Naarding heeft taalveranderingen onderzocht door bronnenonderzoek tot in de verre oudheid. Hij noteerde alle namen uit (verkoop)akten, oorkonden, rechtbankverslagen, opvolgingsdocumenten enz. De namen van betrokkenen verraden deels hun herkomst. Hij constateert dat er veel Fries bloed door Drentse aderen vloeit.

Ook plaatsnamen geven een inkijk in de oorsprong van Drenten en hun taal. Vaker dan eens zijn plaatsnamen afgeleid van (prominente) bewoners. Veranderingen in aanduiding van de plaatsen geven een inkijk in de verandering van taal.

Naarding maakt ook een indeling in dialecten in Drente. Het 'zuiverste' Drents vindt hij in Zuidenveld en de Zuidoosthoek. In Noordenveld en in de veenkoloniën is de taal 'gecorrumpeerd' door Groninger invloeden.

Naarding wijdt enkele hoofdstukken aan: De drenten en hun burenen, *Belangstelling voor het eigen dialect* en *Het gebruik van Nederlands in Drente*,

In het aanhangsel staan beschouwingen over *De Angelsaksisch-Friese migratie en haar invloed op het karakter van Drente*, en een hoofdstuk over "Friezen" in Overijssel, met aandacht voor de enclave Vriezenveen met een geheel eigen taal.

In het volgende citeer ik uit Naardings proefschrift. Een persoonlijke keuze, met zaken die mij opvielen. Naarding heeft de dissertatie voornamelijk tijdens WOII geschreven. De oorlog komt nauwelijks ter sprake.

Eerst volgt de volledige samenvatting, daarna komen krenten uit de pap.

Drenthen en hun taal

Samenvatting en krenten uit het proefschrift van Jan Naarding

Sinds de grootscheepse veenvormingen der Atlantische periode is Drente naar 't O. en Z. opgesloten geweest binnen brede veenmoerasgordels. Dit heeft zijn stempel gezet op de historie van land, volk en taal. Want het gevolg is geweest, dat het gebied openlag naar 't N. en W., waarheen zandruggen liepen; naar 't Z. was contact heel bezwaarlijk.

De oudste bevolking, de z.g. Rendierjagers, is voortdurend aangevuld met immigrantengroepen, soms, zoals de Hunebedbouwers, het Strijdhamevolk, de Angelsaksen, optredend als veroveraars-heersers, dan weer als vreedzame kolonisten, zodat de "Drent" perioden moet hebben gekend van vrijheid, gevolgd door tijden van slavernij. Van de overheersing der Angelsaksen zijn nog lang sporen bewaard, n.l. een langzaam afstervende macht van hoofdelingen.

ALGEMENE SAMENVATTING.

Tijdens de Noormannen-heerschappij is een nieuwe, nu vreedzame kolonisatie van noordelijke elementen begonnen, vooral afkomstig vanuit de (Friese) Ommelanden. Deze vrije kolonisten hebben de horigheid in Drente helpen verdwijnen en in taal en landrecht allerlei "Friese" elementen gebracht. Enige eeuwen later, toen het gebied in handen der bisschoppen van Utrecht was geraakt, is Drente door de Utrechtse kerken, die er groot bezit hadden, gekoloniseerd. Die oudere en jongere kolonisatie heeft dikwijls plaats gehad op dezelfde wijze als in de Noordduitse laagvlakten, om versterkte hoeven der kolonistoren. Dergelijke versterkte "hoeven" heeft Dr. Van Giffen reeds in de Volksverhuizingstijd aangewezen bij Zeyen. De noordelijke "Friese" kolonisatie is nog merkbaar in talrijke "Friese" namen in de oorkonden en in de levende volkstaal. Deze moet een stevige Friese inslag hebben gehad, die later grotendeels is geliquideerd, gedeeltelijk door "Utrechtse" kolonisatie.

Omstreeks 1150 begint deze zich te uiten in de Kop van Overijssel en rondom Meppel. Ze heeft zich aanvankelijk vooral beziggehouden met de verving. Zo zijn Ruinerwold (± 1140), De Wijk (na ± 1180), Koekange (± 1300), Havelte (tegen 1300), Nijeveen (14/15e eeuw), Meppel (tussen 1300-1500) opgekomen. De zuidelijke kolonisten hebben de oudere bevolking, wonend op de zandgronden en horsten in 't lage land, overvleugeld en hun taal doen zegevieren, zodat

het stroomgebied van Meppel thans geheel "veroverijselst" is. De nederlaag der "Friese" immigranten in deze buurt, evenals die van het oud-Drentse element, kan blijken uit dorpsnamen als Zuidwolde, Avereest < Overreest, vanuit het noorden gegeven aan de oudste nederzettingen. De "Friese" hartstocht voor de veeteelt is echter bewaard gebleven. Vanuit het Overtjongerse zijn Friezen binnengerukt in de Kop van Overijssel en in de Stellingwerven en het aangrenzende Drentse land (12e eeuw). De bisschoppen hebben de castella van Vollenhove en Kuinre gesticht ter bescherming van hun eigen "coloni" tegen deze krachtige Friese expansie. Dit heeft geleid tot de volledige afscheiding van de Kop van Overijssel, terwijl de Friese expansie de Stellingwerven heeft doen verloren gaan (respectievelijk ± 1200 en ± 1300). Het suffix der verkleinwoorden *-ien*, heeft zich echter op 't hele oud-Drentse gebied kunnen handhaven, ook in het "Overreestse" en zelfs in de stad Groningen en Go en Wold, die anderszins geheel naar 't noorden zijn getrokken. De trek van "litorale" elementen is in Drente merkbaar tot in de bovenloop van Drentse A en Hunze, Noord-Drente is geheel "vergroningst". Die "litorale" stroom is taalkundig in heel wat golven aantoonbaar: het sterkst in de overgang $\grave{a} >$ $\grave{a} >$ \acute{o} en de voortwerkende liquidatie van de Umlaut. Een ontfrising der Ommelanden in vroege tijd vanuit Drente is dus niet waarschijnlijk; eerder gaat die terug op herleving van oude taaltendenties en op immigratie uit het Oosten en Zuid-Oosten. Een nadere beschouwing van de *-ing*-namen

in Drente voerde tot het vermoeden, dat deze er pas sinds de 12e eeuw opgekomen zijn en wel voornamelijk in 't Z.W. (-inc) en 't N. (inga/e), zodat ze wellicht moeten worden toegeschreven aan immigratie-invloeden. Plaatsnamen op -inge zijn in Drente zeer zeldzaam; talrijk zijn die op -e(n), die dezelfde waarde hebben. Meest is het grondwoord een mansnaam; wellicht die van de "kolonisor", de heer of een ander vooraanstaand ingezetene.

De eeuwenoude vraag, tot welke stam de Drenten moeten worden gerekend, is niet te beantwoorden. Noch de Frisophilen, noch de Saxophilen kunnen hun standpunt handhaven. De enkele verdedigers van de Frankische afkomst der Drenten staan evenmin erg sterk; het "Frankische" in Drenthe zal vooral teruggaan op de "Utrechtse" kolonisatie. De enige goede oplossing van de kwestie is, de Drenten te beschouwen als een oeroud volkje, in de loop der eeuwen blootgesteld geweest aan velerlei invloeden. Het Z.O. van 't gewest heeft zich het zuiverst gehandhaafd, daar het het verst lag van de immigratie-oorden. Het huidige Drents kent dus drie dialecten: a) het N.-Drents, b) het Z.O.- en midden-Drents, c) het Z.W.-Drents, die nogal wat verschillen van elkaar.

Belangstelling voor de volkstaal ontwaakt in Drente in 't eind der 18e eeuw. Van de eerste onderzoeker, Mr. J. van Lier, is weinig werk overgebleven. Meer is bewaard van Mr. J. Pan en Ds. A. L. Lesturgeon. Beiden mogen we rekenen tot dezelfde kringen als waaruit de Friese taalbeweging is voortgekomen. Pan hoort tot de Asser groep, die gedeeltelijk teruggrijpt op Wassenbergh in Franeker; Lesturgeon is leerling van J. H. Halbertsma en de Groninger universiteit. Van de latere onderzoekers van het Drents moet vooral J. Bergsma worden genoemd.

Het gebruik van de eigen taal in de oorkonden begint in Drente in het begin der 14de eeuw. Deze "oosterse tale", meer en meer toegepast, verliest haar betekenis door de overmacht van Holland sinds de definitieve aanhechting van Drente aan de Unie (1594). Nog in 't begin der 17e eeuw heet echter het Hollands in Drente en Groningen onverstaanbaar. De Calvinistische kerk heeft het doen zegevieren, vooral door catechismus, bijbel en school. Sinds 25 jaar doen pers en radio de positie van elk dialect moeilijk worden. Overal echter ontwaken beschermende krachten, ook in Drente, die het in zoverre gemakkelijk hebben, dat de volkstaal meestal sterk resistent is. (p. 191-193)

DE NATUURLIJKE GRENZEN ROND DRENTE

Alleen naar West en Noord bleef Drente dus in behoorlijke verbinding met het "buitenland"; overigens lag het gewest binnen zijn venen "opgerold als een egel". Daardoor is het een min of meer zelfstandig ethnografisch geheel geworden, met een buitengewoon weerstandsvermogen bedeed. Want afgeslotenheid leidt tot inteelt, zodat op de duur alle inwoners vrijwel verwant zijn geworden, een toestand, die vele Drentse dorpen en vele vooraanstaande geslachten hebben gekend. Niet alleen van Drente, maar zelfs van zijn onderdelen, de 6 dingspelen, en daarin weer van de afzonderlijke kerspelen en marken, kan worden aangetoond, dat ze lagen opgesloten binnen natuurlijke grenzen. Zo geldt sterk voor Drente, wat Peszler zegt van heel N.W.-Duitsland: "*Besonders bodenständig, eigenartig und geschlossen ist der Westteil des niederdeutschen Kulturkreises. Er hat sich eine ausserordentlich lange Zeit hindurch von der jüngeren Steinzeit an über alle urgeschichtlichen Perioden hin bis auf unsere Tage, im groszen und ganzen, gleichmässig erhalten ... Der Bereich der neolithischen Riesensteingräber zeigt starke Ubereinstimmung mit dem heutigen Gebiet des niedersächsischen Bauernhauses, der altertümlichsten Hausform Europas*"

Blink wijst op Drente als typisch ethnologisch geheel: "Zelfs ook daar, waar het Drentsche plateau in verbinding staat met andere hooge en vroeg bewoonde gewesten, met welke zelfs het verkeer sedert oude tijden kan worden aangewezen, staat de bevolking van het oude Drente en staan zijn nederzettingen op zichzelf. Met Twente, het Bentheimsche en Salland o.a. was Drente langs Koevorden (B. is een aanhanger der invalspoort-theorie!) van ouds verbonden, maar toch ziet men in het type der bevolking en in de nederzettingen een duidelijk in 't oog vallend verschil." Zo spelen inderdaad de natuurlijke grenzen een overwegende rol in de geschiedenis van Drente, van het Drentse volk en dus eveneens an zijn taal. (p. 13)

Relicten van immigratie in Drenthe

Peize verklaard – uit het proefschrift van Jan Naarding

In het hoofdstuk *Relicten van immigratie in Drente* schetst Naarding van (bijna) elk dorp in Drente de geschiedenis. Over (mijn woonplaats) Peize meldt hij:

Oostelijk van Roden, van Stad en Ommelanden gescheiden door een eeuwenlang vrijwel ontoegankelijk gebied, de Peizer- en Eeldermeden, waardoor pas laat een bij zomerdag begaanbare weg is gelegd, ligt de gemeente Peize. Deze naam met zijn fri. mouillering wijst stellig op Fries origine. De spelling in 't Okb.: Pezie (37), Pedge (46), Pedeze (60), Peedse (83), Pedze (108), Peisge (39), Peydze (245), Peyze (215), eenmaal zelfs met de huidige klinker Paitze (242) [moderne uitspraak Pais (gs)] kunnen we vergelijken met die van Assen, dat in die tijd in Eelde werd gespeld: Ascen (193), Adzen, Aszen (217), Aszen (460); huidige uitspraak in Groningen en N.-Drente Aazn. Ze vertelt ons, dat Peize toen reeds gesproken werd met stemhebbende dentale spirant, wat ook blijkt uit de naam van het Almelse geslacht Pezie, Pezij, afstammelingen van een aldaar ± 1300 gevestigde tak der heren van Peize: in Overijssel toch kon zich deze vorm door isolering handhaven. Peize heeft minder Friese taalrelicten dan Roden: zelfs Jarren, dat zuidelijker en oostelijker nog bekend is, bestaat er niet als landnaam. Het ofri. *hem* vinden we terug onder Peizerwold in de slootnaam Roegehem; *zijl* in Zijlmaatsloot is eveneens Fries; Stenhorsten t.z.p. bevat m.i. als eerste lid *sten* < *stiën*(e), de fri. plur. van *steen*. Ook Weering en Weeren, namen van groengronden, lijken me fri. relict: ze komen tenminste elders

in Drente niet voor, maar wel in de Ommelanden (Ter Laan: weern_o: *N. G. Wb.* 1171) en Friesland (Joh. Winkler: *Friesche Naamlijst* in *W. Dijkstra, Fri. Wdb.* - sub voce *war*- bl. 425) Het is wel merkwaardig, dat Peize minder Fries en meer Drents is dan Roden: de geschiedenis van beide gemeenten heeft zoveel overeenkomstigs. In waterschapsaangelegenheden stond het in voortdurend contact met Aduard. De heren van Peize verder, verwant aan de burggraven van Groningen uit het geslacht van Bierum, hebben een geweldige rol gespeeld in de conflicten in de Stad Groningen tussen burggraaf en Gelkingen, in 't gewest tussen Stad en Ommelanden. Later woonden op het huis te Peize de Ripperda's, evenals de Ewsums van Roden een zeer invloedrijk Ommelands geslacht.

De taal van Peize ± 1300 is geheel onbekend; de geassibileerde naam van 't dorp wijst echter wel op een minstens overwegend Friese bevolking; in elk geval op Friese leiding. We weten daarvan slechts, dat de oudst bekende "heer" van Peize was Lambertus, de zoon van de Groninger prefect Ludolf, die een broer was van de Ommelander Fries, bisschop Herbert van Bierum (± 1140). Wat de naam Peize betreft, spellingen als Pedge, Pedeze, Peedse, enz. kunnen wijzen op een oorspronkelijk * *Ped* - *eggia*, moeras-rand; de ligging in de oudste tijd laat dit zeer goed toe. (p. 35,36)

Rond 1500 verslechteren de omstandigheden.

Intussen was het land vreselijk geteisterd door oorlog en

plundering. Het begon, ± 1500, met de lange verwoestende strijd met en over de stad Groningen tussen de hertogen van Saksen en Friesland, Edzard van Oost-Friesland en Karel van Gelre. De rust, door Karel V eindelijk gebracht, is in Drente gewaardeerd. Dit verklaart voor een deel de trouw aan Spanje in de eerste tijd van de Tachtigjarige oorlog. Maar daarbij kwam het onnoemelijke leed, na 't verraad van Rennenberg over het land gebracht door de jarenlange guerilla tussen Verdugo [Spaans veldheer (gs), Hohenlohe en de beruchte Watergeus Bartold Entens. Tussen 1580-1594 heeft het geen veilig ogenblik gekend. In 1584 hebben de Staten-Generaal der Unie zelfs het wonen ten plattelande van Overijssel en Drente absoluut verboden en de verwoesting van "de geheele Drenthe" gelast. "Dit gebodt", zegt Hooft, „scherpelijker gedaan dan noodigh was, aan de uitvoerders, dien 't meêging, werd, niet alleen graatighlijk ontfangen, maar, bij uitlegginge, noch veel scherper gemaakt. Want het krijgsvolk, houdende bezetting in die oorden, dreef, dat al de ingezetenen hier door, ten zwaarde ende vuure waaren overgegeven, zulx de soldaat met hun, naar zijn welbehaaghen, moght omspringen. Waar op hijstere balddaadt, overlant en kneveling volghde .." Wel werd het bevel ingetrokken, doch de toestand bleef precair. Nog in 1586 werden aan Leicester als inkomsten toegewezen de brandschattingen in Drente. En een der eerste plakkaten van hem zelf was weer een bevel tot volledige evacuatie binnen 10 dagen van 't platteland van Drente. Was het zo erg te verwonderen, dat de Drenten zowel tegen de Unietroepen als tegen de Spaanse legerbenden een verbeterde guerilla hebben gevoerd?

Het gevolg van dit alles was echter, dat Drente vrijwel werd ontvolkt. Want wat de oorlog spaarde, verdierven epidemieën en stropende benden van soldaten en bedelaars. Moeilijk

weer tot herstel gekomen werd het land ongelooflijk zwaar geteisterd door de Munstersen (1665/67 en '72/73), zodat men huizen van vóór die tijd in Drente vrijwel niet kan vinden! De hele 17e eeuw door spreken de officiële bescheiden van *belmundige* en *grasvellige* erven, verlaten woonsteden, waarop de gevluchte bewoner niet was teruggekeerd.

De gegevens daaromtrent ontbreken me, maar het kan niet anders, of de oorlogsperiode van 1500-1672 moet ook op de taal der Drenten van grote invloed zijn geweest, zowel door veler langdurig verblijf elders als door de latere herbevolking met gedeeltelijk niet-Drentse elementen.

Die herbevolking geschiedde het vlugst in de jongere veenkolonies, prachtig beleggingsterrein voor het overvloedige Hollandse handelskapitaal. In 1631 verkocht jonker Roelof van Echten, die 5 jaar vroeger van het landsbestuur van Drente octrooi had gekregen tot ontginning der door hem aangekochte venen, aan een combinatie van Hollandse heren onder leiding van Christ. van Nijenhove, oud-burgemeester van Leiden, 5000 morgen [oppervlaktemaat. Ca. 1 hectare. 10.000m² (gs)] veen, waarop een deel van Hoogeveen zou verrijzen. De naam Hollandscheveld herinnert aan deze transactie. De bevolking van deze kolonie kwam uit Z.O.-Drente en N.W.-Overijssel en uit Friesland; enkelen uit Twente en zelfs uit Duitsland. Aan die Duitsers herinnert nog altijd dé ondeugend verbasterde naam Poepershoeck < Poepenhoek, het centrum van Hollandscheveld; Poep(e) < Bube toch is in Drente de gewone benaming voor Duitser. Op een zuiver Friese bevolkingsgroep gaat terug de benaming voor een, nu vernieuwd, maar oudtijds lang gebouw van eenkamerwoningen, staande aan het Noordse Opgaande, de *Kórremórre*. Het fri. *kjirremirre* "met door elkaar gemengde figuren"; *kjirremjirrich* "wild, verward, dooreenwriemelend voor het gezicht", past op zo'n arke Noachs met haar bonte bevolking. Daar in 't fri. *i* voor gedekte *r* dikwijls klinkt als *u*, kon "kjirremirre" in dre. mond gemakkelijk overgaan in "korremorre".

De veenexploitatie van het Westelijkste deel der Emmer venen, de omgeving van N.-Amsterdam en N.-Dordrecht, heeft met Hollands kapitaal plaatsgevonden als voortzetting van de Hoogeveense ontginningen. De Hoogeveense vaart is daartoe na 1850 doorgegraven in Oostelijke richting en een deel der arbeiders uit de Hoogeveense turverijen is meegetrokken naar het nieuwe koloniale object. Bij de studie der volkstaal in de gemeente Emmen moet men natuurlijk rekening houden met de veenen. (p. 69-71)

Inteelt en misgeboorten

Jan Naarding over monstruositeit

Al staat het schriftelijk gebruik van de volkstaal in Drente nog in de kinderschoenen, zij leeft er desniettemin even sterk en stevig als in de buurgewesten, Groningen en Friesland, die in 't bezit zijn van een omvangrijke literatuur in de eigen taal, zowel in poëzie als in proza. Moge hun voorgaan Drente tot volgen aansporen. De lagere school en de plaatselijke pers zullen daartoe grote steun kunnen verlenen.

Samenvattend wat in de vorige bladzijden is beschreven komen we dus tot het volgende overzicht: Het oudste Drente, vóór de Volksverhuizing, moet een bevolking hebben gehad, die deel uit maakte van een groter geheel: Friesland, Groningen en Drente. De langzame, maar blijkens de archaeologische vondsten talrijke immigratie van litorale [kuststreken (gs)] elementen; sinds \pm 200 ingezet, in de 10e eeuw nog duidelijk zichtbaar, heeft Drente zijn sterk Noord-Nederlands karakter doen behouden. De litorale stroom is, door de vestiging van Groningse geslachten in Drente, van de Middeleeuwen tot in onze tijd doorgegaan, waardoor Groningse isoglossen [zelfde woordgebruik (gs)]neiging vertonen zich steeds zuidelijker te verplaatsen, zoals we nog zullen zien. We moeten bij die immigratie twee etappes onderscheiden:

- 1) de angelsaksische - friese uit de Ommelanden, die het ouddrents heeft beïnvloed;
- 2) de latere, groningse, die nog werkt. Een andere friese stroom heeft geleid tot de afscheiding der Stellingwerven. Hij is gestuit op de gelijktijdige "Utrechtse" kolonisatie in N.W.-Overijssel en Z.W.-Drente, die het Fries heeft

teruggedrongen, maar meteen het zuid-westen heeft ontdrentst. Het bekken van Koevorden mist de invasie-top bijna geheel, zodat we de taal van het Zuidenveld en die van 't Beiler dingspel mogen beschouwen als het minst door vreemde elementen beïnvloed.

Monsters

Heel merkwaardig komt de invloed dier vreemdelingen tot uiting in een studie van de medicus Dr. Polman over doodgeborenen in Drente. 159) Ofschoon allerlei factoren medewerken als doodsoorzaken, acht de schrijver een der voornaamste van het abnormaal hoge percentage de monstruositeit. "De oorzaken van het relatief hoge percentage aangeboren misvormingen kunnen", zo zegt hij, "niet anders worden gevonden dan door individuele analyse. Er zijn redenen om aan te nemen, dat de inteelt ... van belang is; zonder twijfel spelen erfelijke factoren een rol bij het ontstaan van verscheidene van deze afwijkingen Mogelijk is ook aan de rassensamenstelling te denken. De Drenth is van afkomst een Sakser, de Groninger behoort tot de Friesche tak van het Noordsche ras. Zou het te boud zijn te veronderstellen, dat de bevolking van het grensgebied tusschen beide rassen door de rasmenging voorbeschikt is relatief veel aangeboren misvormingen te vertoonen?" Twee oorzaken acht de schrijver dus te predomineren: inteelt en rasmenging. Zijn kaartje is buitengewoon sprekend, al leidt het tot enigszins andere conclusie dan de medische toelichting wil. De kern toch van Drente: Dalen, Sleen, Zweelo, Westerbork, Beilen, Odoorn, Borger, Assen, Norg,

heeft hetzelfde percentage. Men moet er stellig bijtellen het zandgedeelte der gemeenten Emmen en Oosterhesselen. In dit deel van het gewest predomineert vermoedelijk de eerste factor, de inteelt.

Roden, Peize, Vries, Zuidlaren, Anlo, Rolde, Smilde, Diever en Dwingelo herkennen we als oorden met noordelijke immigratie. Bloedverversing deed hier de monstrositeit dalen; dit kan slechts pleiten voor een oeroude verwantschap tussen Fries en Drent. De gemeenten met zuidelijke immigratie: Emmen, Schoonebeek, Koevorden, Oosterhesselen (veengedeelte); Hoogeveen, Zuidwolde, Ruinen, Ruinerwold, De Wijk, Meppel, Nijeveen, Havelte, Vledder, waar de oude bevolking is vermengd met zuidelijke elementen, hebben het hoogste percentage doodgeborenen. Overweegt hier dus de factor rasmenging? M.i. verdient een en ander een aandachtige overweging en een nader onderzoek tevens, gebaseerd op ruimer en zo mogelijk dorpsgewijs ingedeeld materiaal. Het is mogelijk, dat de afwijkende positie van Havelte, Ruinerwold, Oosterhesselen, Gieten, Gasselte en Eelde dan ook een verklaring vinden. Onze conclusie uit de door Dr. Polman verwerkte gegevens kan, in verband met de resultaten van eigen onderzoek, slechts zijn: ethnologisch staat de Drent dichter bij de Fries en Groninger dan bij de bewoner van Overijssel. Deze gevolgtrekking klopt volkomen met wat de geologische geaardheid van het gebied reeds zou doen verwachten.

De oudste Drentse bevolking vormen waarschijnlijk de z.g. Rendierjagers van niet-Indogermaanse stam. In het neolithicum hebben Hunebedbouwers en andere stammen misschien de Indogermaanse taal opgelegd en de inslag van blonde, blauwogige en langhoofdige typen versterkt. De trek der Kelten vergrootte weer het donkere, alpine bestand, maar de volksverhuizing der Germanen, reeds vóór 't begin onzer jaartelling begonnen en vele eeuwen durend, heeft de

“Noordse” inslag weer doen toenemen. De latere immigratie van litorale elementen en die van “Utrechtse” kolonisten heeft Drente zijn huidige, somatisch zeer gemengde bevolking gegeven. 't Is mogelijk, dat de abnormaal grote geboortecijfers van monsters moet worden geweten aan oude rasverschillen. De latere litorale elementen, door Volksverhuizing, Noormannen en overstromingen naar Drente gedreven, hadden een voorsprong door de gemakkelijke toegankelijkheid van Drente. Ze hebben zich aanvankelijk vooral gevestigd in de beek, dalen, de woldstreken van Drente. Hun grote invloed blijkt in het oud-Drentse recht; in de horigheid der Drenten, die echter met behulp van jongere kolonisatie (sinds de 10e eeuw) uit het N. is geliquideerd. Het duidelijkst is de oude “Friese” immigratie merkbaar in dorp- en Flurnamen, tot onze tijd toe bewaard.

In 't Z.W. is de “Utrechtse” kolonisatie met zuidelijke elementen begonnen in de 12e eeuw, misschien al terstond na de verwerving van Drente door de bisschop (± 1050). Deze expansie heeft het oudere litorale taalelement, ja zelfs het oorspronkelijke Drents, er geheel geassimileerd. Met de bevolking dezer Middeleeuwse kolonies, aangevuld met andere groepen, zijn de jongere Drentse veenkolonies ontgonnen, zodat heel het voormalige veengebied van Z.W.-Drente en de naaste omgeving daarvan “veroverijst” is. De taalgrens valt in de gemeenten Beilen, Westerbork en Oosterhesselen samen met die tussen veen en zand.

Evenzo is het in 't Oosten der provincie, waar voornamelijk Groningse expansie heeft plaats gehad, dat het een koloniale Gronings er de taal is van alle Drentse veenkolonies. Alleen 't Z.O. deel van Emmen heeft, net als N.-Schoonebeek, een “Munsterse” inslag. Frederiksoord en Veenhuizen, kolonies van bewoners uit de Hollandse steden, spreken Hollands. In Witteveen, de jongste Drentse ontginning, ontstaat een mengtaal met overwegend Drentse inslag. (pag. 72-75)

Hollands als vreemde taal

Jan Naarding over dialectgebruik

Over dialect en Nederlands vermeldt Naarding interessante zaken. Nederland was lange tijd een vreemde taal in deze regio. En bij de vertaling van de Statenbijbel waren geen Drentse theologen betrokken. Die vertaling legde de basis voor de landstaal.

Hier in Oost- en N.-Nederland heeft men echter nog lang het “Hollands” evengoed als vreemde taal beschouwd als het Duits, wat waarlijk geen wonder was, daar men er sinds eeuwen een algemene taal kende, die gangbaar was tot over de hele Noordduitse laagvlakte, de taal van de handel en de diplomatie, maar evenzeer die van een bloeiende literatuur,

o.a. van de Broederschap des Gemenen Levens.

De afwijzende houding tegenover het “Hollands” kwam natuurlijk ook voort uit de sterke “duitse” invloed van mannen als Willem Lodewijk, die de kerk in Groningen en Drente onder zijn persoonlijke hoede had genomen.

.....

Dat dit geen uitvloeisel was van politieke oppositie tegen Holland (...) blijkt uit het feit, dat geen Drents theoloog zitting heeft gehad in de commissie voor de bijbelvertaling, ingesteld door de synode te Dordt. De beide daartoe benoemden toch, de predikanten Boëthius van Koevorden en Cuperus van Gasselte hebben voor de eer bedankt, omdat de Nederlandse

taal in hun landschap niet bekend was. Dat dit waar was kan blijken uit de grote moeite, waarmee de catechismus van M. van Sint-Aldegonde in Drente is ingevoerd. In Sept. 1613 was er besloten, dat de schoolmeesters verplicht zouden zijn “neffens den Heidelbergschen Catechismus” - zeker nog niet in Nederlandse vertaling - “den kleinen catechismus des h. Alegundi van buten te leren.” Maar nog in Sept. 1618 luidt punt 2 der gravamina generalia ter classicale vergadering in Assen:

“De respective classes verclaeren eendrachtich dat se onmoegelijk met stichtinge catechismus Alegondi invoeren connen.” Het antwoord daarop van Ged. Staten van Drente en de gecommiteerde van de stadhouder luidde, zeer inschikkelijk, “dat ijder prediker alle vlijt sal auwenden, dat in haer plaetsen ende bi haer gemeenten deselve noch moege angenoomen werden, ten eynde de jonge juecht deselve als haer bequaem moege leeren.”

Pas na de synode van Dordt blijkt “de westersche tale” geen bezwaren meer te hebben ondervonden.

.....

De veroveringen van Frederik Hendrik's eerste jaren als opperbevelhebber der Unie-troepen (Oldenzaal-Grol), waardoor de band tussen O.-Nederland en de overige gewesten definitief werd geknoopt, vergrootten de verbindingen met het Westen. In het contact met de colleges van Raad van State en Staten-Generaal werd natuurlijk de Westerse taal, het Nederlands, voertaal, ook der Drentse magistraten, die in Den Haag zelf die taal mondeling leerden gebruiken. Economisch kwam Drente juist in diezelfde jaren in de greep van het Hollandse kapitaal door de grote verveningen: Hoogeveen ± 1630, Smilde ± 1635, Nijeveen ± 1650. Meppel werd de poort voor de Hollandse invloed, die verder reikte dan het westen der provincie door de export van turf, van eikenhout voor de scheepsbouw en van keien voor de zeedijken van Holland. De Drentse adel vond verder als officier emplooi in het Nederlandse leger en hoorde daar bijna zonder uitzondering tot de bekende orangistische groep der Gelders-Overijsselse jonkers. Niet, dat dit alles zo geweldig veel rechtstreekse invloed zal hebben gehad op de Drentse volkstaal! Alleen had het tot onmiddellijk gevolg,

dat het Oosters snel in aanzien is gedaald en dat men het Nederlands leerde verstaan in woord en geschrifte. Daartoe zal, evenals elders, ook de Statenbijbel het zijne hebben bijgedragen door de voortdurende lecture in kerk, school en huisgezin. Dat een auteur als Picardt zijn *Chroniek van Drente en Koevorden* in het Nederlands uitgaf, bewijst de zege van deze taal reeds ± 1660. (p. 184-186)

Het *maandblad Drente* belooft voor de Landschap een waardig opvolger te worden, wat dialectverhalen betreft, van Bergsma's *Driemaandelijke Bladen*, vooral als het door de Bond van Plattelandsvrouwen en wijlen “Landbouw en Maatschappij” in Drente sterk gewekte zelfbewustzijn der Drentse plattelanders ook in taalkundige zin wordt geleid. Ook hier heeft echter de oorlog veel geremd en vernietigd, zodat van de toekomst nog niets valt te zeggen.

Het Drentse amateurstoneel zal veel kunnen doen voor de bevordering van de eigen volkstaal. Helaas is men in dezen nog lang niet zo ver als de burenen, Groningen en Friesland. En juist van het toneel dreigt één groot gevaar: bij gebrek aan eigen toneelwerk put men zonder voorzorg uit de Groningse fondsen, wat de risico van sterke vergroningsing van het Drents, toch al bedreigd door de Groningse immigratie en de talrijke Groningse onderwijzers, vergroot. De gevolgen daarvan blijken in N.-Drente reeds nu: onder de Drentse dialect-auteurs is vrijwel niemand uit dat deel der provincie afkomstig.

Voor het Nederlands hoeft men in Drente geen moeite meer te doen; kerk, school en pers zorgen meer dan voldoende voor zijn belangen, zodat een tegenwicht zo langzamerhand niet ongewenst meer is. We hopen, dat de toekomstige school op verstandige wijze zowel het Drents als het Nederlands zal weten te behartigen, daar de ondergang van het dialect voor de meeste mensen een geweldige verarming in taalbezit zou betekenen, die tenslotte ook voor het hele Nederlands noodlottig zou worden. (p.189)

In het aanhangsel een beschouwing over de oorsprong van “de Drent”. (Volgende pagina's)

DE ANGELSAKSISCH-FRIESE IMMIGRATIE EN HAAR INVLOED OP HET KARAKTER VAN DRENTE

Aan het eind van de voorgaande beschouwingen zal men zich allicht de vraag stellen, of de litorale elementen sporen hebben nagelaten in het karakter van Drente. De taalkundige zijn reeds herhaaldelijk besproken, maar hoe is het gesteld met het volkskarakter?

Het zal uiterst moeilijk zijn, daarop een gefundeerd antwoord te geven, zolang we geen nauw omlijnde karakteristiek van de Drent in 't algemeen, maar bovenal van de verschillende Drentse bevolkingsgroepen, bezitten. In werkjes als dat van Van der Kley gaat men opzettelijk de uitersten verwaarlozen en zich baseren op de gemiddelde waarden.

Wanneer we bovengenoemde sporen willen vinden, lijkt het ons raadzaam ons uitsluitend bezig te houden met de afstammelingen der vroegere eigenerfden-landbestuurders, de groep dus der ingeboren boeren. Onder hen constateren we, althans in de Hondsrugdorpen – dit is mijn indruk –, niet alleen een groot percentage somatisch op Groningers en Friezen gelijkende individuen, maar hun hele levenshouding en maatschappelijke kijk is in meerderheid nog zo op “heersen” georiënteerd, dat we als het ware de Angelsaksische heer weer voor onze geest zien verschijnen. De extremisten onder hen hebben in de kring van “Landbouw en Maatschappij” al te duidelijk getoond, hoe ver hun “vrijzinnigheid” en “democratie” mochten gelden. Niet voor niets typeerde een oude zwerver de oude Drentse toestanden eens met de woorden: “jullie wone hier in een echt heerschappeland!” - (Voor de waardering dezer uiting diene men te weten, dat “heerschap” dre. “herschup” betekent: de land- en pachtheer.) - Is het wonder, dat naast “Landbouw en Maatschappij” een concurrerende bond van kleine boeren bezig was op te komen? Voor oudere tijden ga men de houding der eigenerfden tegenover de keuters maar eens na in de Drentse markewillekeuren. Gosses zegt hieromtrent:

“De koters waren een soort aangroei van den markekring. Ze waren of zelf, of opvolgers van, bezitlozen, die zich met uitgesproken of stilzwijgend goedvinden der gezamenlijke burenen op de marke hadden mogen vestigen. Deze toevloeiing, reeds vroeg begonnen, ging nog in later tijd door en de gedachte bleef levendig, dat ze niet meer dan toegelatenen waren. Nog in 1611 wordt te Anlo het barre besluit genomen, dat koters die er geen twintig jaar wonen, zonder consent der “samptlicke egeners van Anlo” zullen moeten “upbreken” en “vertrekken”.

“Onder de koters nu, die al sinds lang tot de ingezetenen behoord hadden, konden er voorkomen, die het tot een zekeren welstand hadden gebracht. Eén van dezulken zal geweest zijn hij, die volgens een schampere opmerking van tegenstanders zich in 1602 met nog anderen, die “sich eygenerffden noemen”, in den landdag heeft binnengedrongen. Deze immers is “op zijner woonplaatsen niet meer alls een coter; kan geen stockleggensman zyn,

mach daeromme op landtsdagen niet erschynen.” Dat de koter in deze bevoegdheden en dat hij over het algemeen in de rechten van den buur niet deelde, vloeit natuurlijkenvijs voort uit de omstandigheid, dat hij nooit geheel het karakter van een bij gratie in de burengemeente verkeerend persoon verloor.” Tot zover Gosses.

Inderdaad, de oude eigenerfde, waarin 't meeste heersersbloed zal voortleven, voelt zijn heerserspositie als zo vanzelfsprekend, dat hij iedere echte of vermeende aanval daarop als een soort majesteitsschennis beschouwt. Zo zijn er Drentse dorpen, waar de boeren uit de kerkeraden zelfs uit de kerk- zijn verdwenen, omdat ze hun macht niet wensten te delen met “homines novi” uit lagere kringen. (waarbij nog vaak kwam – dit moet men mede in aanmerking nemen – dat die nieuwelingen orthodox waren en de oude heren dus hun religieuze tekorten openlijk of stilzwijgend verweten). Waar een groep van mensen het heersen als een zo vanzelfsprekend aan hen toekomend privilege beschouwt, ... moet de heersersnatuur wel ingeboren zijn .. Deze sterke, in velerlei opzichten toch ook bewonderenswaardige eigenschap bezit de oudrentse eigenerfde en de oorsprong ervan zal, zo al niet geheel, dan toch grotendeels op zijn Angelsaksisch-Friese voorvaderen teruggaan. Zij vooral zijn het weliswaar conservatieve, maar juist daardoor bindende en derhalve misschien liever conserverend te noemen element, dat Drente's ruggegraat is geweest in vorige eeuwen en er zoveel goeds uit de oude tijd heeft bewaard, waarop onze wereld nog kan steunen.

Is niet in Twente juist uit deze zelfde oude groep van eigenerfde boeren de moderne grootindustriële voortgekomen, die de inheemse huisnijverheid in nieuwe vormen heeft herschapen, passend bij de huidige samenleving?

Natuurlijk is hier noch in Drente alles te verklaren uit de Angel-saksisch-Friese immigratie! Dat deze echter bij een studie over volkskarakter en -taal terdege in aanmerking moet worden genomen, is zeker, vooral als men ondanks opvallende overeenkomsten stuit op kenmerkende verschillen. Waardoor bijv. zijn de Fries-Drent-Groninger protestant, en de Overijselaar-Achterhoeker gedeeltelijk katholiek gebleven? Is alles toe te schrijven aan de toenmalige regeerders?

Van der Kley's opvatting: de Drent is nader verwant aan de Overijselaar dan aan de Fries-Groninger, heeft in Drente nogal enig verzet gewekt. Waardoor? Omdat, zelfs onbewust, 't bloed kruipt, waar 't niet kan gaan? En hoe kwam Van der Kley tot zijn kijk? Als geboren en getogen Zuidwest-Drent ziet hij natuurlijk alles min of meer in

Z.W. licht. We hebben reeds aangetoond, hoe sterk hier de Overijsselse immigratie heeft gewerkt. Maar er zijn meer gronden voor de overeenkomst aan te voeren. In oud-Drente bleven de immigranten, zoals Gosses uit de stukken heeft aangetoond, vreemdelingen, wier rechten berustten op de gunsten der ingeborenen. Alleen in Ruinen en bijv. Meppel, dus in 't Z.W., hadden ze wat ruimer plaats; in de eerste marke bezaten ze zelfs medezeggenschap bij 't maken van willekeuren. Hun meerdere rechten hier verklaart mej. Lunsingh Meij er uit "bepaald aangegeven verplichtingen ten behoeve van den heer van Ruinen", waardoor ze "een bepaalde positie ten aanzien van den heer kregen, hetgeen omgekeerd tot een zekere bevoordeeling kon leiden"

De marken in Overijssel nu waren in handen niet van de buren, zoals in Drente, maar van de "erfgenamen", "erfheren" of "goetheren", "kloosters of aanzienlijke leeken van verschillenden stand", veelal adel, wier belangen de vestiging van keuters meebrachten. Deze immers vormden een tegenwicht tegen de gebruikers der marke niet alleen, maar maakten voor de "heren" de wildernis meteen productief. Daaruit is in Overijssel de gunstige positie der keuters te verklaren, vergeleken bij die in Drente, en evenzo is 't gegaan in Ruinen. In Overijssel heeft dit zelfs geleid tot een zeer verspreide ontginning der marke en tot *Streulage* der hoeven; Drente kende tot onze tijd toe slechts de gesloten dorpsvorm.

Zowel in Z.W.-Drente als in Overijssel is de oude bevolking dus "doorsijpeld" met keuters; in de rest van Drente is dat in veel mindere mate het geval. Hieruit is mede het huidige verschil te verklaren, zowel in volkskarakter als in volkstaal.

Een open vraag blijft nog de herkomst dier keuters. Waarschijnlijk hebben we te denken aan immigratie uit Westfalen; althans de taal wijst sterk in die richting. Daaruit kan met een de oude visie; Sakseninvalen vanuit het oosten in de volksverhuizingstijd, met die van Van Giffen: geen kern-Sakser is onze oostelijke grens gepasseerd, worden verzoend door aan te nemen: 1) dat de Angelsaksen vanuit de kuststreken zijn doorgedrongen tot in Overijssel-Gelderland, waarbij ze de inheemse bevolking min of meer hebben ontrecht. 2) dat vanaf de latere Middeleeuwen vanuit het oosten een infiltratie van oostelijke elementen heeft plaatsgevonden, die ook in de kom van Meppel zijn doorgedrongen.

Deze stroom heeft de horigheid der Overijsselse boeren helpen bestendigen en hun taal ver"vaalst". In Drente echter heeft de voortdurende stroom van noordelijke immigranten de positie der boeren helpen verhogen tot de rang van eigenerfden, en in hun taal de "noordse" tendentie bewaard, al is deze, vooral in 't zuiden der Landschap, sinds de 14e eeuw, tengevolge van zuidelijke infiltrering sterk "ontfriest". Eer echter in deze kwesties een definitief antwoord kan worden gegeven, zal de "Siedlungsgesichte" van N.O.-Nederland onder handen moeten worden genomen, waarbij, bij gebrek aan andere bronnen, de "Flurnamen" van heden en verleden van grote waarde zullen blijken te zijn. In het verzamelen daarvan wacht nog een zware, maar lonende taak. (p. 199-211)

± 1820 heerste er aan de Groningse universiteit een zeer actief wetenschappelijk leven, welks aandacht bewust gericht was op het eigen-aardige der drie Noordelijke gewesten, en welks voorgangers buiten de kring hunner rechtstreekse leerlingen aan de hogeschool via genootschap, openbare les, krantenartikel en studie in periodiek en volksalmanak een brede schare van het volk trachten te bereiken, het ideaal der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, waarvan de meesten trouwe "lezers" waren. Die enthousiaste belangstelling voor volksoontwikkeling en volkscultuur schijnt allen te hebben' gegrepen, die in Groningen hebben gestudeerd: het feit, dat enkele prominente figuren onder hen jarenlang het L.O. hebben gediend als schoolopziener is daaruit wellicht te verklaren.

Nu schuilt er in popularisering een groot gevaar, nl. oppervlakkigheid, jacht naar volksgunst, enz. (p. 175)

Jan Naarding

Prof.dr. H.J. Prakke en de Drentse dialec[t]literatuur

door drs. H. Haddering

Prof.dr. H.J. Prakke en de Drentse diale[t]literatuur door drs. H. Haddering. Uitg. Hummelen, Assen. 1982.

Het brochureachtig boekje telt 26 pagina's en bevat een lofzang op Henk Prakke. Wellicht is het een voordracht door de zoon van Bart Veenstra en Martha Haddering - Veenstra; de redactie van *Oeze Volk*. WOII komt nauwelijks ter sprake.

Enkele citaten.

Professor Prakkes rol kan vooral worden gekarakteriseerd als die van een gangmaker, een man die zich door zijn stimulerende omgang met mensen, alsmede door zijn positie als uitgever, in een bevoorrechte situatie bevond om de Drentse cultuur een duw opwaarts te geven.

Voor de streektaalliteratuur was dit blad (*Drente*) met name van belang omdat naast de kranten en de jaarlijks verschijnende *Nieuwe Drentsche Volksalmanak* nu een aantrekkelijk derde forum beschikbaar kwam. Harm Tiesing en mevr. Bergmans-Beins verleenden inderdaad herhaaldelijk hun medewerking maar ook mensen als J.J. Uilenberg en J. Naarding wendden zich met bijdragen tot "*Drente*". Voorts verschenen in dit blad tijdens de oorlog

enige opstandige gedichten van Prakkes vriend Poortman. De bibliografie van Meertens en Wander spreekt overigens duidelijke taal ten aanzien van de inbreng van "*Drente*" in de streektaalliteratuur. Later zou deze inbreng echter sterk verminderen door de oprichting van het maandblad "*Oeze volk*" (1956), dat zich zo goed als uitsluitend op bijdragen in de streektaal richt. [De ouders van Henk Haddering vormden de redactie.]

Voorts kreeg het dialecttoneel een kans in de vorm van H.Tuuns "*De ienege uutweg*" en Naardings vertaling in het Drents van Jan Fabricius "*Onder één dak*". Een waardevolle uitgave vormt zeker ook Uilenbergs verhalenbundel "*De olde jager*". Deze beleefde zowaar een herdruk en werd mogelijk mede daardoor gevolgd door een tweede bundel: "*In 't schemeruur bij 't knappend vuur*". Aan Prakkes vriendschap met Jan Naarding was bovendien de verschijning te danken van een bundel dialectschetsen onder de titel "*Wat waest hef*".

Prakke beperkte zich geenszins tot het uitgeven van andermans werk. Zelf nam hij ook vaak de pen ter hand waarbij dan historische publicaties over zijn eigen vakgebied

wel de hoofdmoot vormden. In het kader van zijn onderzoek vond Prakke in de persoon van de Koevorder uitgever D.H. van der Scheer een zeer verdienstelijke voorganger.

Dubbeld Hemsing van der Scheer, die leefde van 1791 tot 1859, was verantwoordelijk geweest voor de in afleveringen uitgegeven reisbeschrijving “*Drenthe, in vlugtige en losse omtrekken geschetst door drie podagrissen*”, een werk waarin een veelzijdig beeld van van een groot deel van Drente werd gegeven door drie “voetjichtlijders”, t.w. de predikant A.L. Lesturgeon, de journalist H. Boom en last but not least Van der Scheer himself. De redactie van het bewuste werk berustte overigens bij A.L. Lesturgeon. Over Van der Scheer hield Prakke op een besloten zitting van een studiekering in oprichting (het was inmiddels oorlog!) een verhandeling die een der aanwezigen aanleiding gaf tot de suggestie om de studiekering naar Van der Scheer te vernoemen. De bewuste kring was tot stand gekomen op initiatief van Prakke zelf en kwam voort uit wat hij aanduidt als de “Asser werkgroep” van de “*Stichting 's Lands Noordererf*”, die verboden werd. Zelf gaf Prakke uiting aan zijn bewondering voor de drie podagrissen door een rijmprent waarin zijn voorliefde voor het acrostichon aan de dag treedt. Belangrijker dan het acrostichon op zichzelf zijn wel de laatste regels van de rijmprent, met name de onderstaande:

(...) Toch: Ook voor gróter werk slaat nu het uur!
Eigen cultuur wordt erkend-op den duur ...
Noem dan met roem de ontstekers van 't vuur!

Prakke spreekt hier van “gróter werk” waarvoor het uur geslagen zou hebben. Wat hij daarmee bedoelde zou in de volgende jaren en wel met name na de bevrijding aan de dag treden: een belangrijke bijdrage tot de verdere culturele ontplooiing van Drente, eerst in het kader van de studiekering, vervolgens binnen dat van het uit de studiekering voortgekomen Drents Genootschap. Het zou

te ver voeren om hier een enigermate volledig overzicht te geven van de vele facetten van dit culturele streven. [Andere uitleg is ook mogelijk (gs).] Het navolgende behelst dan ook alleen die initiatieven die in meer of mindere mate met de streektalliteratuur samenhangen. Op de eerste plaats kan hier de verschijning van de dichtbundel “*In Seymour Mulder's voetspoor*” genoemd worden. Deze uitgave verscheen clandestien, juist voor de bevrijding, en vormt met name door de daarin opgenomen gedichten van Jan Naarding een bijdrage tot de streektalliteratuur. De bundel werd overigens door handlangers van de bezetter in beslag genomen. Dit hing samen met het feit dat een gast van Prakke door een persoonsverwisseling in huize Prakke van zijn bed was gelicht. Prakke was toen zelf ook opgepakt. [Zie ook rapport van Boekholt.]

In zijn “*Regionaal letterkundig réveil*” doet Prakke, die als hoogleraar in Duitsland zou worden gekwalificeerd als “*Ein Europäer in Münster*”, zich welbewust kennen als een regionalist. Nog duidelijker had hij dat enige maanden voordien gedaan in een andere rede, genaamd “De Drentse gedachte”. Daarin stelde hij: “Geeft men in de cultuurpolitiek (cultuur-, spreiding, gewestelijk-culturele prijzen en zo meer) de provinciale verscheidenheid in Nederland een eerlijke kans, dan hebben wij cultureel geen behoefte aan hetzelfde confectie-pakje; en dan mindert de dreiging van cultuur-nivellering naar Hollywood-snit.”

Prakkes hoogleraarschap in West-Duitsland hield gelukkig niet in dat hij zich niet meer met de streektalliteratuur bemoeide. Zo bracht hij in zijn Duitse tijd en ook daarna herhaal-Bentheimer en Drentse schrijvers met elkaar in contact. Dit laatste kan worden gezien als een aspect van wat Prakke niet zonder optimisme wel als de “*Entgrenzung der Grenze*” heeft aangeduid, de initiatieven van hem en van anderen om met name Drente en Bentheim nader tot elkaar te brengen. In het kader van deze initiatieven bewerkstelligde Prakke ook dat Heeroma tijdens de Nederlands-Duitse cultuurdagen in de stad Bentheim een verhandeling over het Nederlands en het Nederduits kwam houden. Voorts kan in verband met het graafschap Bentheim worden gewezen op Prakkes waardering voor de joodse dialectdichter Carl van der Linde.

Uit de necrologie Henk Prakke

Joan Hemels

Hendericus Johannes Prakke

Alphen aan den Rijn 26 april 1900 - Roden 14 december 1992
Hend(e)ricus1 Johannes (Henk) Prakke was begunstiger van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde. Deze eretitel valt slechts weinigen ten deel. Prakke was - om een hem typerende uitdrukking te gebruiken - er wijs mee, bewerkstelligde dat anderen met succes als lid werden voorgedragen en voorzag de bibliotheek van de Maatschappij door de jaren heen royaal van boeken, voornamelijk uit het fonds van Koninklijke Van Gorcum & Comp. Aan deze drukkerij en uitgeverij in Assen gaf hij tussen 1925 en 1970 leiding en had hij een wetenschappelijk fonds toegevoegd.

De actuele binnenlandse politiek en grensoverschrijdende wereldvraagstukken genoten een speciale belangstelling van Prakke, niet alleen als uitgever, maar ook als geïnteresseerde (wereld)burger. Hij sympathiseerde met bewegingen en stromingen die in de jaren dertig de democratie en de 'volkerengemeenschap' wilden veiligstellen. De strijd tegen de ideologie en de politieke praktijk van het fascisme en het nationaal-socialisme sprak hem sterk aan. In de reeks 'Vragen-van-nu' verschenen brochures met als onderwerpen de terechtstelling van Marinus van der Lubbe, de toekomst van de democratie, het nationaal-socialisme, de verhouding volk en regering in crisistijd, kerkopbouw, volksonwikkeling en lectuur van boeken en de reorganisatie van de Nederlands-hervormde kerk.

Onder redactie van jeugdvriend dr. Joh. Theunisz [Zie elders in deze *Poze*] verschenen 'tot cier van gang of hal' herdrukken van oude kaarten, bij voorkeur van de 'olde Lantschap' Drenthe. Door zijn betrokkenheid bij de provincie Drenthe spande Prakke zich in om publicaties van gewestelijk-cultureel belang voor het noorden en oosten van Nederland, opnieuw met een speciale aandacht voor Drenthe, het licht te doen zien. De Nieuwe Drentsche Volksalmanak blies hij in 1928 nieuw leven in en een jaar later liet hij het eerste nummer van het maandblad Drente het licht zien. In de serie 'Nieuw Drentsch Mozaïek.

De stad Groningen behield voor Prakke gedurende zijn gehele leven een grote aantrekkingskracht. Het ging daarbij niet alleen om de universiteit en de universiteitsbibliotheek, zakenrelaties of collegae. Eén man die daar woonachtig was, intrigeerde hem zodanig, dat een bezoek aan Groningen voor Prakke heel lang een bijzondere betekenis kreeg, als hij hem even in zijn werkplaats had kunnen bezoeken. Bedoeld is Hendrik Nicolaas Werkman (1882-1945), nu een kunstenaar met een grote reputatie, maar destijds een tamelijk onopvallende figuur.

Prakke bewonderde Werkman meer als grafisch kunstenaar dan als schilder en schrijver. Hij was getroffen door 'zijn verbeterde worsteling om nieuwe vormgeving, vooral ook met typografisch materiaal'. Werkmans werkplaats op zolder ('vooral later daar onder de hanebalken aan de Lageder-A') betrad je volgens Prakke met veel schroom, 'om de Meester-Drukker vooral niet te storen in zijn wikkend wegen van lijn, blok en kleur; en je voelde het als een wezenlijke onderscheiding geplaatst te worden op de verzendlijst van zijn 'Next Call'.

In 1927 wijdde Prakke aflevering 14 van zijn rubriek 'Losse notities van een bibliofiel' in het maandblad *Nederlandsche Bibliographie* aan de vraag of kunstenaarsmanifesten wel of niet tegen de tand des tijds bestand zijn. Dat zou wel het geval zijn met de inleiding van de schilder Johan Dijkstra bij een reeks reproducties van werk van de Groninger kunstenaarskring De Ploeg. Prakke stelt vast dat diens in het Duits gestelde tekst 'op zeer biezondere, sterk-sprekende wijze' door de drukker is verwerkt. En die drukker blijkt 'de boekdrukker-schilder' Werkman te zijn. Prakke houdt een vurig pleidooi voor 'die modernelingen' van De Ploeg, die een kans zouden verdienen. 'Ge zult er', zo houdt hij zijn lezers voor, 'bij enig in - leven stellig markante dingen in vinden, en - wellicht meer... 't Is ook alles van Ue èigen tijd, de haastige!'

Werkman werd wegens zijn anti-nationaal-socialistische publicaties op 13 maart 1945 door de Sicherheitsdienst opgepakt en op 10 april zonder enige vorm van proces, tezamen met negen lotgenoten, terechtgesteld. Dat Werkman drie dagen voor de opmars van de geallieerden stierf door de kogel, terwijl Prakke bij de bevrijding van Assen de sd-gevangenis waar hij toen zat opgesloten, als een vrij man kon verlaten, heeft hem hevig aangegrepen. Toen in 1982 de honderdste geboortedag van Werkman werd herdacht, schreef Prakke een uitgebreid artikel in de *Drentse en Asser Courant*. Hij schrijft daarin: 'Er waren onder de naziterreur, die ons vaderland in de eerste helft der jaren veertig knechtte, meer drukkers die d aartegen in verzet kwamen; die lijf en bedrijf in de waagschaal stelden; ook wel er hun leven bij inboetten. Maar wij kennen maar één collega op dit gebied, die met open vizier - dat wil zeggen: onder eigen naam (impressum) - voornaam, maar fel-bewogen tegen de duivelse ongeest in het krijt trad: Werkman, die humane verontwaardiging aan artistieke bezieling paarde en daarbij meesterwerken schiep als zijn 'Turkenkalender 1942' en zijn twee mappen 'Chassidische Legenden'. Die er door bruuft geweld zijn leven bij verloor, maar die voor ons en het nageslacht bleef leven in deze aangrijpend-schone Blauwe Schuit-drukken.'

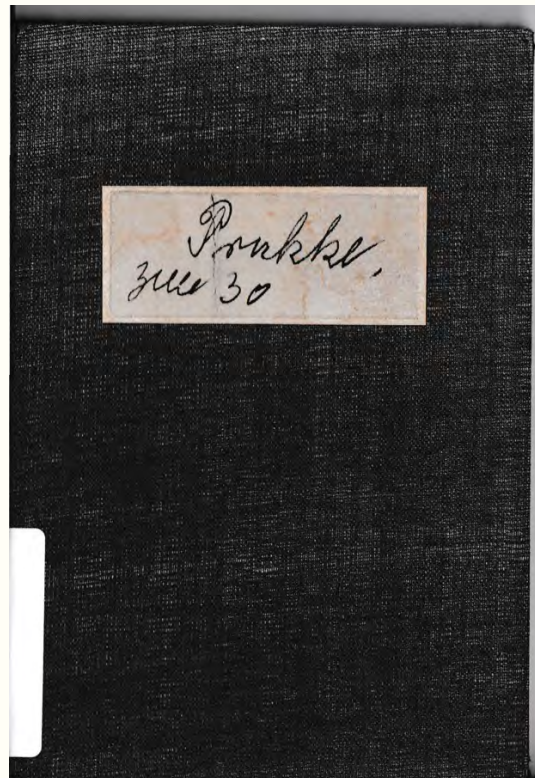
Op 21 maart 1945 werd Prakke door de sd gearresteerd.

Een voor hem bestemd bulletin van het illegale Vrij Nederland was onderschept. Het was uiteraard de bedoeling dat dit ene exemplaar vermenigvuldigd en verder verspreid zou worden. De Asser drukker was al eens verhoord door een andere eenheid, maar daarvan was het dit keer op pad gestuurde Sonderkommando van de sd niet op de hoogte, zo bleek hem al gauw. Toch besepte Prakke dat de situatie precair was, omdat Van Gorcum tijdens de oorlogsjaren drukwerk leverde aan de illegaliteit. Daarbij werd ook geput uit het bestand van formulieren die van oudsher voor de overheid werden gedrukt. Opgesloten in cel nummer 30 van de op loopafstand van zijn woonhuis gelegen gevangenis ('Van Brink 10 naar Brink 9. It's only a step') kreeg Prakke een tip van zijn celgenoot Lucas ('Luuks') Voortman, die zich helemaal had ingeleefd in de rol van de domme boer. Deze door Prakke zeer bewonderde agrariër hield hem voor, de rol te spelen van de wereldvreemde Privatgelehrte, de welfremde wetenschapper, die zulke wonderlijke opmerkingen kon maken.¹⁸ Prakke was er achteraf heilig van overtuigd, dat het spelen van de hem overigens op het lijf geschreven rol zijn redding is geweest, maar de angst tijdens de gevangenschap was er niet minder om. Wel slaagde hij erin, bij een van de dienstdoende vertegenwoordigers van de bezettende macht een cultuurgevoelige snaar te raken. Daardoor kon hij diens aandacht tijdens het zoveelste verhoor nogal eens afleiden. Drie dagen nadat de Duitsers op brute wijze een einde hadden gemaakt aan het leven van Werkman, kwam voor Prakke een einde aan zijn gevangenschap.

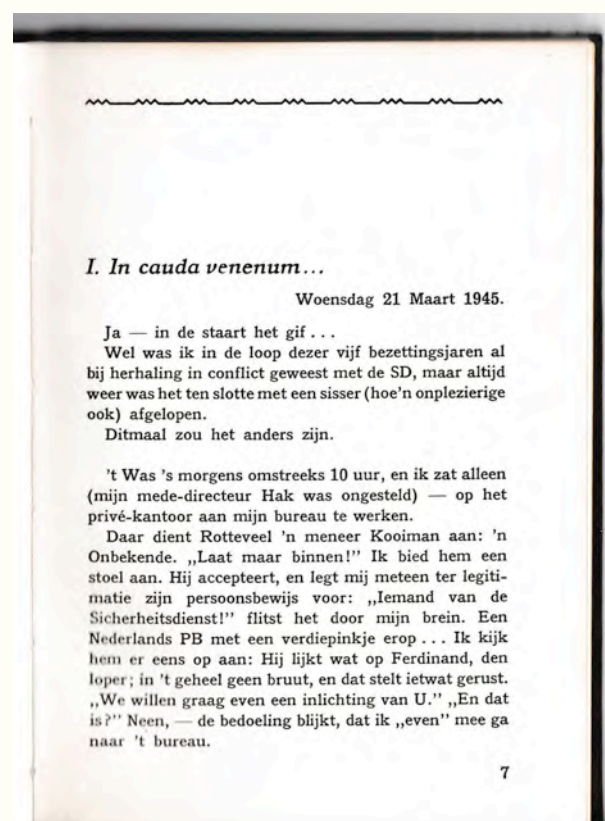
Uit de in 1946 'als manuscript', in een oplage van honderd exemplaren, gedrukte herinneringen aan het verblijf in de sd-gevangenis, blijkt dat Prakke daar geworsteld heeft met wat hem was overkomen. Op de dag van de bevrijding van Assen door de Canadezen, vrijdag 13 april 1945, noteerde Prakke als voorlaatste passage: 'Bevrijd! Bevrijd van de Nazis. 't Licht h' heeft overwonnen, God zij dank: 'Lux Vincit!' Tòch... Iets van het Duister van het doorleefde raken wij niet meer kwijt. 'De mens den mens een wolf...' Verlos ons, ook van dien wolf, Heer! Kyriëleis...'¹⁹ De aan Hobbes toegeschreven uitspraak over de mens die een wolf is voor de ander (Homo homini lupus), muntte Prakke om in zijn lijfspreuk Homo res sacra homini, met als bewust zo door hem gekozen vertaling: De mens zij de mens een heilige zaak.

Prakke is na de bevrijding, niet zonder innerlijke strijd, zijn lijfspreuk trouw gebleven. Hij meende uiteindelijk geen reden (meer) te hebben om vanwege de doorstane angst en de hem aangedane vernederingen in wrok naar Duitsers en Duitsland te blijven omzien. Als deelnemer aan de in 1947 gehouden 'Emlichheimer Konferenz' behoorde hij tot de eerste Nederlanders die zich bezonnen op mogelijkheden om in de geest van begrip en verzoening de contacten over de grens te herstellen. Zij zagen in Münster de gevolgen van de bombardementen op die stad. De aanblik van de ruïnes deed Prakke besluiten, de zo zwaar getroffen inwoners de (helpende) hand te reiken. 'Man muß', zo schreef hij in 1970, 'damals dabei gewesen sein, um zu begreifen, was sich da

um und in uns tat. Volk-ingroßer-Not! Diese Vision drängte sich unseren entsetzten Augen immer schärfer auf. Durch die Informationen. In den Diskussionen.'²⁰ Vanwege zijn ijveren voor grensoverschrijdende contacten werd Prakke ereburger van Bentheim (1966) en van Coevorden (1977). Sinds 1966 was hij drager van het Bundesverdienstkreuz eerste klasse en sinds 1969 van het Großes Verdienstkreuz des Verdienstordens der Bundesrepublik Deutschland. De toekenning van deze hoge Duitse onderscheidingen

*Opgedragen aan mijn vrienden-lotgenoten
Luc. Voortman en Mr G. Overdiep.*

I. In cauda venenum...

Woensdag 21 Maart 1945.

Ja — in de staart het gif . . .

Wel was ik in de loop dezer vijf bezettingsjaren al bij herhaling in conflict geweest met de SD, maar altijd weer was het ten slotte met een sissertje (hoe'n onplezierige ook) afgelopen.

Ditmaal zou het anders zijn.

't Was 's morgens omstreeks 10 uur, en ik zat alleen (mijn mede-directeur Hak was ongesteld) — op het privé-kantoor aan mijn bureau te werken.

Daar dient Rotteveel 'n meneer Kooiman aan: 'n Onbekende. „Laat maar binnen!“ Ik bied hem een stoel aan. Hij accepteert, en legt mij meteen ter legitimatie zijn persoonsbewijs voor: „Iemand van de Sicherheitsdienst!“ flitst het door mijn brein. Een Nederlands PB met een verdiepinkje erop . . . Ik kijk hem er eens op aan: Hij lijkt wat op Ferdinand, den looper; in 't geheel geen bruut, en dat stelt ietwat gerust. „We willen graag even een inlichting van U.“ „En dat is?“ Neen, — de bedoeling blijkt, dat ik „even“ mee ga naar 't bureau.

getuigt van Prakkes toewijding aan de Duits-Nederlandse verstandhouding en is niet uitsluitend terug te voeren op zijn hoogleraarschap in Münster.

De band van Prakke met Drenthe was bijzonder sterk. Van 1925 tot 1965 woonde hij in Assen. Tot eind 1977 bewoonde hij de 'Prakkehof' in Meppen en van 1978 tot zijn overlijden in 1992 had Prakke zijn domicilie op De Noorderkroon in Roden, eerst in een bungalow van dit condominium en later in het verzorgingscentrum op hetzelfde terrein. In Drenthe verschijnende kranten wijdden in april 2000 bij gelegenheid van Prakkes honderdste geboortedag paginagrote artikelen aan de betekenis van Prakke voor de culturele ontwikkeling van de regio in het algemeen en Drenthe in het bijzonder. Zonder uitzondering wordt in deze herdenkingsartikelen Prakkes bijdrage aan het zelfbewustzijn van de Drenten erkend. Men mag hem als de culturele emancipator van Drenthe beschouwen. Denken over Prakke is denken over Drenthe, aldus de journalist Rein van der Sleen in het Nieuwsblad van het Noorden van 15 april 2000.²¹

Hij ontplooiëde initiatieven op het gebied van het vreemdelingenverkeer en was als drukker en uitgever bijzonder goed geëquipeerd om Drentse belangen te behartigen. Hij blies De Nieuwe Drentsche Volksalmanak nieuw leven in en in 1929 was hij de oprichter van het gewestelijk maandblad Drente (later ook wel als Drenthe gespeld). Tijdens de Duitse bezetting bracht hij in Drentse cultuur geïnteresseerden met een verschillende levensbeschouwelijke en politieke achtergrond in 1941 bijeen in de 'Drentsche Studiekring D[ubbeld] H[emsing] van der Scheer'. In de traditie van de rederijdersgezelschappen uit de zeventiende eeuw koos hij niet alleen een aansprekende Drent voor de naamgeving, maar ook een pakkende zinspreuk. Met het oog op de oorlogsomstandigheden luidde deze: 'Bijna in 't verborgen bloeiende'. Als voorzitter gaf Prakke richting aan wat hij noemde 'het cultureel verzet tegen de bezetter' en stimuleerde hij het denken over de naoorlogse taak van particuliere organisaties op regionaalcultureel gebied.

De Drentsche Studiekring D.H. van der Scheer werd in 1947 omgedoopt tot Drents Genootschap, opnieuw onder voorzitterschap van Prakke. In 1957 kreeg deze vrijwilligersorganisatie een officiële status als Culturele Raad voor Drenthe, samengesteld uit vertegenwoordigers van de hele gewestelijke samenleving. Om tijd vrij te maken voor zijn hoogleraarschap in Münster nam Prakke in 1960 na bijna twintig jaar afscheid van zijn rol als culturele gangmaker in Drenthe. Zeer tot zijn genoegen werd hij geëerd met de Culturele Prijs voor Drenthe. De bij deze onderscheiding behorende penning, die hij zelf in 1956 voor het eerst had uitgereikt, voert de programmatische tekst 'Nieuwe eenheid, nieuwe kracht'. Na de periode van onderdrukking en bevrijding diende Drenthe in de visie van Prakke de nieuwe eenheid te koesteren en de nieuwe kracht te benutten voor een betere toekomst. Zijn 'vrienden in en buiten het Genootschap' boden hem, 'doctor Hendricus Johannes Prakke', een penning aan met zijn beeltenis, een opengeslagen boek met de drie podagrissen en de Drentse vlag, alsmede Prakkes lijfspreuk en monogram; aan de

jaartallen 1941 en 1960 is toegevoegd 'voorzitter Het Drents Genootschap. Culturele Raad voor Drenthe'.

De drie herdrukken van zijn proefschrift over Drenthe (1955, 1958 en 1969) stelden Prakke in staat de ontwikkeling van deze provincie in de jaren vijftig en zestig, vanuit dit perspectief beschreven en geanalyseerd, eraan toe te voegen.

Met het Provinciaal Museum van Drenthe aan de Brink in Assen had Prakke gedurende zijn gehele leven een sterke band.²² En dat niet alleen omdat hij er veertig jaar schuin tegenover woonde en werkte. In 1940 deed hij zijn intrede in het 'grote' bestuur, dat als dagelijks bestuur fungeerde. Bij de viering van het eeuwfeest in 1954 was hij voorzitter van de commissie van het dagelijks bestuur en hield hij de feestrede. Op 26 april 2000 werd de betekenis van Prakke voor Assen en Drenthe in het Drents Museum herdacht, met toespraken van onder anderen de burgemeester van Assen, mevr. D. van As-Kleijwegt. Zij huldigde Prakke postuum als motor achter tal van Drentse culturele ontwikkelingen. Met kracht van argumenten betoogde zij coram publico, dat onomstotelijk is komen vast te staan, dat Prakke met zijn initiatief om tijdens de Tweede Wereldoorlog - onder de dekmantel van een studiekekring - een culturele organisatie op te richten, op geen enkele wijze de Duitse bezetters in de kaart heeft gespeeld. Integendeel. Als blijvend eerbetoon aan deze bijzondere inwoner onthulde de burgemeester aan het slot van haar laudatio een straatnaambord met de tekst 'Professor Prakkeweg'. Tijdens zijn leven was Prakke in 1980 al onderscheiden met de medaille van de stad Assen. Prakke was ook de oprichter van de Stichting Vrienden van het Drents Museum. Daarom werd in het museum op de honderdste geboortedag van zijn begunstiger een 'Prakke-lounge' geopend. Bezoekers kunnen in deze fraai ingerichte ruimte, voorzien van een buste en een uitspraak van Prakke, op verhaal komen en zich laten informeren over het werk van de vriendenstichting. Iedere gebruiker wordt geconfronteerd met de volgende Prakke zo typerende tekst: 'Hoe meer wij wereldburger worden, des te sterker voelen wij de behoefte ergens geworteld te zijn.' In het tijdperk van de globalisering zijn deze woorden actueler dan Prakke zelf tijdens zijn leven heeft kunnen bevroeden. Ze houden bij de jongere generaties de herinnering levendig aan een man die de Entgrenzung op allerlei gebied als zijn levenstaak zag.

Joan Hemels

Uit MDNL uit dbnl.org

Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde, 2000 pag. 110-125

https://www.dbnl.org/tekst/_jaa003200001_01/_jaa003200001_01_0008.php

Op de volgende pagina enkele afdrucken van *Zelle 30*. UB Groningen.

Gedachtig aan mijn jongste ervaring met de groene heren — een „vergissing”, die vriend Gerrit Overdiep en mij twee etmalen op het politiebureau onder minder aangename omstandigheden, deed vertoeven — vraag ik even afscheid te mogen nemen van mijn Vrouw — ’t is immers vlakbij, boven de zaak —, en ook den bedrijfsleider mijn vertrek door te mogen geven.

„U gaat zo mee”, — en zijn hand grijpt veelbetekenend naar de gordel. Ik zwicht, trek m’n overjas — die toevallig bij de hand hangt — aan, en ga mee de Brink op.

„Daar moeten jullie nu geen gewoonte van maken”, merk ik droogjes op. Hij begrijpt me niet, — blijkt van mijn vorige SD-avontuur niet af te weten. Een — voor het verhoor straks! — belangrijke ontdekking: Deze tak van dienst schijnt onafhankelijk van „de Prins Hendrikstraat” te werken. Ditmaal is het Sonderkommando der SD uit de Iepenlaan, naar blijken zal, tegen mij in ’t geweer. De tocht gaat thans ook niet naar ’t politiebureau aan de overzijde, maar naar het Huis van Bewaring, het „sagenumwobene” (en — niet van de plezierigste . . .).

Van Brink 10 naar Brink 9. It's only a step . . .

Binnen draait de film snel verder. De kamer rechts moet ik in: Twee grüne kerels aan bureaux. Men houdt mij ’n getikt manuscript voor. Bekend? Neen! Dan een brief: Ondertekend JOB. Een vinger wijst naar een passage: „Bezorgen bij VGC — Vragen naar Pr-privé”. En verder een verwijzing naar een oude afspraak. „Even opwarmen”, heet het.

Ik zie Vliegheuis voor mij, en Mevrouw Kleine. Denk

8

aan ’t overleg, samen met Christiaanse, en de moeite om ’t kop-cliché: „Vrij Nederland” voor Drente . . . En besef: Dit lijkt verloren spel. Maar — verklaar er niet veel van te begrijpen, al moet ik erkennen, dat men bezwaarlijk iemand anders kan bedoelen dan mij, als het hier om een drukkerij in Assen gaat. Men graait naar mijn zakken, om papieren: mijn PB, mijn zakportefeuille, m’n agenda. Sedert die angstige fouilleerderij in Amsterdam op ’t station — met die gevaarlijke brief van Elsendoorn’s zuster bij me, en die wonderlijke uitredding door ’t Papa Reese-knipseel — ben ik daarop ingesteld, hoor! Men ontneemt mij vulpen en horloge. En laat mij dan wachten.

Ik leun tegen een houten hekje. „Stehn!” buldert een der Klubsessels. „Es ist hier kein Lokal!”

Een handtekening voor „in depot genomen” stukken en dan: „Zelle Dreiszig!”

Weggevoerd door een traliehek heen, overgegeven aan een Duits bewaker. In de gevangeniskeuken helemaal leeggeschud, de voeringranden zelfs gefouilleerd. Een Duitser pikt meteen mijn lucifers in. Zakdoeken en kammetje mag ik houden. De rest gaat in een linnen knikkerbultje.

Voort gaat de tocht: Een stenen trapje op. Een gang door. „Dreiszig!” De deur gaat van slot. Ik treed mijn cel binnen . . .

Voor mij zit een boer. Klare kijkers. Pet wat scheef. Hij rijst moeizaam op, met behulp van een stok. Ik geef hem een hand. Achter mij gaat een zware deur, met ’n knarsende sleutel-ommedraai, dicht.

Opnieuw gevangene! . . .

Sperna het was. Maar Klinckbeil antwoordde laconiek:

„Macht nichts. ’t Is wel gezond, zo’n kleine schrik!”

Of Klinckbeil daar nog zo over dacht, toen hij Woensdag de 6de Juni — juist 11 weken nadat hij ons greep — in Winschoten in een kelder ontdekt en gepakt werd? Toen mijn vrouw en mij dit bericht de volgende avond bereikte door den bij ons ingekwartierden Luitenant der Grenswacht, heeft hij in herinnering nog weer een nacht extra hevig door ons huis gespoekt . . .

Vriend Sperna Weiland werd gelukkig ’s Vrijdags alweer losgelaten. Maar de herinnering aan cel 32, en de verhoren uit het nabije ziekenzaaltje, zal hij zijn leven lang niet meer kwijt kunnen raken. „Macht nichts! . . .” meende Klinckbeil, die het hem aandeed . . .

IV. Het leven in de cel.

Zaterdag 24 Maart.

Na mijn tweede verhoor had ik te kampen met de dwang-gedachte: „Ik kom er nooit meer uit . . .” En mijn maat onderstreepte die: „U blijft hier zitten op reserve, net als ik.”

Al eerder had ik bij mezelf een zeker gewonnen aan het celleven geconstateerd. „Alles went, — zelfs hangen: Als je ’t maar lang genoeg volhoudt”, placht mijn vader vroeger te zeggen.

De eerste belangstelling voor het gevangenisleven als zodanig kwam de vierde dag: Mijn eerste Zaterdag in de cel. Die dag is altijd een belangrijke in huishoudelijk opzicht. Er bleek in deze curieuse samenleving een

man speciaal voor de was te zijn. En voorts kenmerkte zich de Zaterdag door „wat extra’s”: ’n klontje boter ter grootte van een lucifersdoosje en een paar plakjes kaas, zowaar netjes op een wit cartonnen bordje; Rantsoen voor de komende week. Waarlijk geen weelde! ’n Volgende Zaterdag was het wat worst in plaats van kaas. Voorts eens in de vier weken een rantsoen stroop.

Ons dagelijks menu bestond uit: twee sneden brood, ’s morgens en ’s avonds, waarbij een kroes zwarte koffie; en als middagmaal ’n blik met stampot; waarop wij aanvankelijk steeds ’n hongerig gevoel overhielden, doch waarmee men, toen ’t einde naderde, nog al vrijgewig werd. Daarboven kreeg dan mijn celgenoot als patiënt ’n schotel pap, die hij van meet af met mij wilde delen. Eerst toen hij mij toevertrouwd had, dat hij zich patiënt hield om ’t in uitzicht gestelde transport naar Mofrika te ontgaan, — en ’t bewijs leverde door mee te doen aan mijn „karnergymnastiek” —, dorst ik daarop in te gaan, zij het overigens met een telkens weer nieuw gevoel van dankbaarheid!

Het dagelijks leven in de cel . . . Ons kamer-doen. Onze was . . . Wat ’n wonderlijk aanpassingsvermogen heeft ’n mens aan bekrompen omstandigheden, en hoe vaak komt hij toch ook weer, schijnbaar tegen kleinigheden, in opstand. Het kan je ineens tot je keel zitten, dat mensen elkaar zo iets kunnen aandoen.

’t Gemis aan een mes bijvoorbeeld is treiterig. Je wil wat boter op je brood smeren, of wat stroop. Je scharrelt wat met het heft van je lepel. Het plakt je aan de vingers. Gelukkig vond ik een klein latje, ergens van een vloerplank losgeraakt wellicht; en met behulp van

19

zou ik daar deze dag — nu ook hij even wanhopig dreigde te worden, en zelfs op transport wou, om tenminste uit deze benepen engte van zeven-passen-heenen-weer te komen —, hem zou ik daar op deze dag aan moeten herinneren door dit initiaal-devies.

Sindsdien prijkte er voor ons raam of op tafel — Luuks was er heel wijs mee — een met een beukeblad opgesierd wit-cartonnen kaasbordje, waarin geprikt zijn spreuk:

LUX VINCIT!

„Als ik ooit nog eens mijn nieuwe boerderij bouw, zal ik zo heten”, besloot Luuks.

XV. Benauwenis.

Woensdag 4 April.

„’t Licht Verwint!” — Ach . . . ’t lijkt er wat op in de bekelling van het ons toegemeten „Lebensraum” — zeven passen heen, zeven passen weer, zeven heen, zeven weer, ad infinitum . . .!

’t Licht Verwint . . . o, onbewolkte volle-maannachten, die den slapeloze slechts te duidelijker de onoverwinnbare structuur van het tralievester doen zien. En weer ga je dan balans opmaken . . .

’t Licht Verwint — ? In de lichte toeren wij naar die sparretop uit de Tetrode-tuin, waarop een wiegelende kraai de voor ons onbereikbare zon opvangt, en van zijn vrijheid geniet . . .

En, weer binnengebracht, of als men ’t luchten overstaat, staan wij beurteelings op ons tonnetje door de

50

uiterste-rechste vakjes van ons raam te turen naar wat er heel ver links van de bomen op de Brink met de ogen te bereiken valt: „Even een stukje Vrij Nederland zien”, heette dat.

Ja, wel hadden wij vaak een hongerige maag, maar deze honger naar ruimte was véél erger. O, vierkante vakjes van ons tralieraam, hoe hebben wij door jullie altijd weer wat verte, wat vrijheid trachten te vangen.

Zo gaat een monotone dag van onbestemde benauwenis voorbij. Met ongewild opeens een hulbui. Waarop als enige lufenis — maar welk ene! — ’t gezang van een merel daar buiten ergens . . . Men moest, vonden wij, op de binnenplaats ener gevangenis altijd véél nestkastjes aanbrengen. Wie hier zitten, kunnen daar slechts „beter” van worden.

En bevrijdend werkt als avondzang het „Nader mijn God, tot U . . .”, waarmee de „Titanic” onderging. Spoelt ook ons het water al om de voeten?

XVI Strategie in de cel.

Donderdag 5 April.

Er dringen merkwaardige geruchten tot ons door. Toen ik de cel binnenkwam, had ik juist het heugelijke bericht van de overtocht der geallieerden over de Rijn bij Remagen met eigen oren opgevangen. In de gevangenis was men toen al veel verder . . . Wel een reden om voorzichtig te zijn met geruchten van generijds. Intussen was mijn rapport over de werkelijke

teerde nu, dat het een Fransman was. Heel zeker voelde men zich daar nog niet van, waarom men uit een naburige cel een gedetineerde opviste, die, desgevraagd verklaard had het Engels voldoende machtig te zijn voor een vraaggesprek. Op alle vragen naar naam, enz. volgde echter hetzelfde zwijgen.

Toen onze vriend de volgende morgen vroeg wegeleid werd, hoorde Voortman hem opeens uitroepen: Jullie wil mij doodskiet! . . . Hoe voelden wij mee met den man, die ook voor onze vrijheid de grote sprong gewaagd had . . .

XX. Beschietingen.

Maandag 9 April.

Niet alleen door onzen Afrikaansen valschermerjager kregen we allengs de tastbare bewijzen, dat de frontlinie naar ons opschoot.

Was die eerste Zondag van mijn verblijf in de cel de beschieting van een trein een zeldzaam voorval, het oorlogstumult werd vooral in de laatste tijd veelvuldiger. Vliegmachines in de lucht — ’t machtig gezicht van zo’n geallieerde luchtvloot van blinkende „Liberators” enz. is door de tralies heen nog véél machtiger! Eenmaal bommen — naar wij vernamen: bij de Lonerstraat. Beschieting van het verkeer. Kogels, die zelfs wel tegen onze muur of op ons dak ketsten . . . „Zo moeten we ’t nu elke dag hebben!” zei Luuks. En kwam er op een dag niets, dan verzuchtten we: „Kwam er maar weer een beschieting!” . . .

Was het in stille verwachting, dat onze muren ineens

58

zouden opensplijten, om ons de weg naar de Vrijheid vrij te geven?

Vol verwachting hieven we dan weer ons „Up to mighty London . . .” aan.

XXI. De zwarte Dinsdag.

Dinsdag 10 April.

„Men gaat godbetert, geloof ik, zo waar nog een transport klaarmaken!” Zwaar laarzen-geklos, voederklepjes open en dicht, afroepen van namen . . . „Maar die kan men, zoals de fronttoestand nu moet zijn, nooit meer veilig naar Duitsland brengen!” „Mogelijk enkel maar naar de Groninger kust, waar werkkampen schijnen te zijn?” De angstige gisingen stapelen zich op. „Als men zich er, achteruittrekend, maar niet van moet ondoen!” Een akelige sfeer van onzekerheid, van angst, na ’t overmoedig optimisme der laatste dagen . . .

Stappen naderen. Sleutels rammen. Een celduur wordt opengezwaaid. Een Duitse stem: „Broerze, Kornelies”. „Sind Sie das?”

„Ja”, antwoordt kalm Broerze’s bekende stem.

„Mit!” . . .

Mijn hart staat stil. Dat is ook mijn geval. Onze verhoren volgden op elkaar. En als hij niet meer behoefte te wachten op de vangst van Vliegheuis c.s., waarom ik dan nog? Zwijgend drukken Luuks en ik elkaar de hand ten afscheid.

Maar — de stappen gaan voorbij . . .

Voorbij? Komen terug. Men is elders nog bezig. Er

59

Uitgever in de Wetenschap

Henk Prakke (1900-1992) en zijn actuele boodschap.
Joan Hemels, Lezing bij de Dr. P.A. Toele-stichting, 2008

In een handzaam boekje staat een helder overzicht van de activiteiten van Henk Prakke, opgetekend door pupil en bewonderaar Joan Hemels. Zij schreef eerder de necrologie van Prakke in het Jaarboek. (Pag. XX)

Uit haar voordracht komt een gedreven, kundige en energierijke intellectueel tevoorschijn, met stijl en met mildheid. Passie voor Drenthe en voor uitgeverij vormen zijn bron van energie. Door diverse instanties is Prakke meermaken onderscheiden. In deze Poze is aandacht voor de houding van Henk Prakke rond WOII. Uit het boekje haal ik enkele citaten over zijn houding rond bezetter en daarna. Over goed, fout en nuances rond die indeling komt Chrétien Schouteten elders in deze Poze te spreken. (Pag. XX)

Het was (schrijver Ben) Van Eysselsteijn in 1937 al opgevallen dat Prakkes 'beweeglijke geest rusteloos in actie' was. Hij voegde aan die observatie toe: 'Hij scheen wel zeven geesten te bezitten, zo intensief kon hij zich wijden aan velerlei dingen, aan velerlei bezigheden in velerlei richtingen. En dat met dynamische kracht!' De beweeglijke geest bleef gericht op de verschijningsvorm der dingen - waaronder ook boeken -, maar stelde gelijktijdig de vraag naar de functie, de betekenis ervan en dit alles steeds met een scherp oog voor de context.

Door deze attitude én een ijzeren discipline kwam uit die geest zoveel goeds voort.

de lijfspreuk: *homo - res sacra- homini*. Dit in het Latijn geformuleerde levensmotto wilde Prakke graag vertaald zien als een wens én een opdracht, dus als 'De mens zij voor de mens een heilig iets'. Het ging Prakke met zijn lijfspreuk om verzet aan te tekenen tegen de aan Plautus toegeschreven uitspraak *Homo homini lupus*, tegen de gedachte dat de ene mens voor de andere een wolf is. Waartoe zo'n vijandige houding kon leiden was hem in de bezettingsjaren 1940-1945 genoegzaam gebleken. De laatste drie weken vóór de bevrijding van Assen bracht hij door in cel nummer 30 van de gevangenis van de *Sicherheitsdienst*.

De eerste dissertatie die Prakke kon uitgeven, dankte hij aan Johan Theunisz, een huisvriend uit de kring van Den Enck die de vriendschap op het spel zette, omdat hij in de oorlogsjaren 'fout' was en daarin volhardde, ondanks pogingen van Prakke om hem op andere gedachten te brengen. In 1938 kwam de honderdste dissertatie van de pers. Tussen 1936 en 1939 was Van Gorcum de uitgever van de brochures van het 'Comité van Waakzaamheid van anti-nationaal-socialistische intellectuelen'. Dat bleef in Berlijn niet onopgemerkt. In de bezettingstijd maakte

de papierrantsoenering een normale bedrijfsvoering onmogelijk. Mensen van 'de ondergrondse' wisten de weg naar de Brink echter te vinden en werden bediend. Prakke wilde er later niet veel over kwijt.

In het voetspoor van een omstreden voorganger

Men dient zich bij het inschatten van de betekenis van Prakkes hoogleraarschap in Münster steeds weer te realiseren dat de wetenschap van de publicistiek in de naoorlogse Bondsrepubliek een 'bruin' imago had en zich maar moeizaam kon bevrijden van nationaal-socialistische smetten. Bovendien speelde de Koude Oorlog een niet te onderschatten rol. Hagemann - die mirabile dictu in hetzelfde jaar 1900 als Prakke was geboren - werd door bondskanselier Konrad Adenauer en zijn CDU-aanhang verdacht van communistische sympathieën, onder andere omdat hij fel gekant was geweest tegen de opbouw van de Bundeswehr. Met het latere lid van de Baader-Meinhofgroep, Ulrike Marie Meinhof, aan zijn zijde stond hij 's nachts met een fakkel in de hand en 'Kampf dem Atomtod' roepend voor de Dom op de Domplatz in Münster te protesteren.

De aanblik van een kapot gebombardeerde binnenstad van Münster na het einde van de Tweede Wereldoorlog leidde tot concrete acties om grensoverschrijdend hulp te bieden en een verzoeningsproces tussen twee buurregio's met een Nedersaksische taalverwantschap op gang te brengen. Aan deze op wederzijds begrip en spoedig op concrete samenwerking gerichte activiteiten aan weerszijden van de grens tussen Nederland en de Bondsrepubliek Duitsland had Prakke onder andere het ereburgerschap van Bad Bentheim (1966) en Coevorden (1977), maar vooral veel vrienden te danken. In 1954 was hij Officier in de Orde van Oranje-Nassau geworden en in 1966 was hem het 'Verdienstkreuz'. Klasse des Verdienstordens der Bundesrepublik Deutschland' uitgereikt. Het is slechts een greep uit de vele onderscheidingen die hem ten deel zijn gevallen.

Visionair, maar ook een 'eenzame roeper'?

Teleurstellingen zijn Prakke als 'grensganger' en in andere hoedanigheden niet bespaard gebleven, maar hij sprak er maar zelden en dan nog ongaarne over. In het nummer van 9 juli 2002 schreef de Westfälische Nachrichten onder de kop en onderkop 'Weitblickender Wissenschaftler. Henk Prakke war aber auch ein einsamer Rufer' over Prakkes ideaal van de Entgrenzung. In verband met de Duits-Nederlandse relatie en het hameren op de gemeenschappelijke rijke cultuur schreef de genoemde krant: 'Prakke blieb zu seiner Zeit vermutlich unverstanden, auf deutscher wie auf niederländischer Seite ein einsamer Rufer.'

Entgrenzungen

Diverse prominenten zetten in *Entgrenzungen* hun herinnering aan Henk Prakke op een rij. Het boek begint met een citaat van Prakke.

“Alle Wahrnehmung beruht auf einer Auswahl, auch die geschichtliche.”

In dezelfde week lees ik een biografie van Hölderlin. Biograaf Safranski schrijft dat elke waarneming een vorm van creativiteit is. De mens maakt en (her)vormt haar/zijn eigen beeld van wat zij/hij als werkelijkheid ervaart. Ieder ziet een andere wereld. Sterker nog: ieder schept zich een eigen wereld. Als die eigen werelden te veel van elkaar verschillen liggen misverstanden op de loer.

De dichter Hölderlin trok zich na verloop van jaren terug uit de mensenwereld. In afzondering leefde hij in zijn eigen wereld. Lang na zijn dood kreeg hij eer voor zijn werk. Het christelijke geloof had hij al achter zich gelaten, anders zou de verlate roem zijn hemel zijn. Een zondig en moeizaam leven op aarde en eeuwigdurend engelenzang en loftrumpetten in het hiernamaals – zonder maagden–, waar heb ik dat eerder gehoord?

Citaten

Huisvriend Joan Hemels schetst de opgang van een jongvolwassene in een uitgeverij annex drukkerij in Groningen, na een leerjaar in de boek- en kunsthandel van zijn oom in Nijmegen. Al op vijfentwintigjarige leeftijd nam Prakke de verantwoordelijkheid op zich voor een veelomvattende middelgrote onderneming: Van Gorcum & Comp. in Assen. Aan de hand van zijn ex-libris wordt duidelijk gemaakt wat Prakke in zijn bezigheden als boekhandelaar, uitgever en drukker bezieldde, namelijk het verspreiden van kennis. In zijn beperkte vrije tijd begon hij bovendien artikelen te schrijven en voordrachten te houden, zodat hij zijn door zelfstudie verworven kennis anderen ten goede kon laten komen.

Tijdens de Duitse bezetting leverde Prakke drukwerk aan het verzet. Dit bracht hem, drie weken voor de bevrijding van Drenthe, in handen van de Sicherheitsdienst. De dagen van zijn gevangenschap in cel nr. 30 hebben zijn verdere leven diepgaand beïnvloed. Hij zette zich als een van de eerste Nederlanders in voor het herstel van het contact met de Duitsers in Münsterland. In de geest van hulpvaardigheid en verzoening muntte hij de uitspraak dat de mens voor de medemens een wolf is (>Homo homini lupus<) om in zijn lijfspreuk >Homo res sacra homini< (De mens zij de mens een heilige zaak).

Zodra na de bevrijding de wederopbouw van het drukkerijen uitgeverijbedrijf het toeliet vatte Prakke zijn in de oorlogsjaren clandestien begonnen universitaire studie weer op. Het behalen van de doctorsbul in 1951 werd het begin van een >academisch avontuur<, eerst op bescheiden wijze

aan de Rijksuniversiteit Groningen en vanaf 1960 op een leerstoel in Münster. Het ex-libris kreeg de extra betekenis van de docent en hoogleraar die zijn licht niet onder de korenmaat steekt, maar de jonge generatie van studenten en assistenten volop laat delen in kennis en ervaring.

Na zijn emeritaat en afscheid van Koninklijke Van Gorcum & Comp. in 1970 bleef Prakke tot op hoge leeftijd betrokken bij alle facetten van het leven en de samenleving, maar vooral trouw aan mensen, ongeacht hun maatschappelijke positie.

Entgrenzungsversuchen

In de jaren 1950 formuleerde Henk Prakke een programma met »Entgrenzungsversuchen«, manieren om Nederland en Duitsland nauwer met elkaar in contact te brengen. Heinz Eickmans formuleert vijf aandachtspunten, waaronder uitwisseling van werknemers, partnergemeenten, stimuleren van wederzijdse culturele interesse. Over taalverwantschap:

Sprachverwandtschaft. Diesem Punkt widmet Prakke den meisten Raum ausgehend von der Vorstellung einer »gemeinsamen Volkssprache«, d.h. der alten dialektologischen Zusammengehörigkeit des westniederdeutschen und des ostniederländischen Raumes, in der er auch für die Zukunft eine gemeinsame grenzüberschreitende Kommunikationsbasis sieht.

Hier is Prakkes wens niet uitgekomen. In Duitsland is dialectgebruik (onder jongeren) vrijwel verdwenen.

Der friesische Stammeszusammenhang im Küstenlande. Dabei handelt es sich um einen Aspekt, der auf die historischen Sprach- und Stammesverbände der Friesen zurückgreift, denen Prakke für die nördliche Grenzregion um den Dollart noch aktuelle Bedeutung zumisst.

Over de stamverwantschap brengt Prakke, mede door zijn verblijf in Münster nuanceringen aan.

Dabei verwender er in dem Nordhorner Vortrag 1959 noch mitwenn man so sagen darf- niederländischer Unbefangenheit Begriffe wie Volkscharakter, Stammesbewusstsein und Stammesgefühl. Die Tätigkeit in Münster scheint ihn sprachlich für diese Problematik sensibilisiert zu haben, und er ist sich bei seiner Münsteraner Rede 1966 der >völkischen< Ladung dieser Begriffe im Deutschen offensichtlich bewusst, denn er fügt in diesem Zusammenhang einen kurzen Abschnitt ein, der mit dem Satz beginnt: >>Im allgemeinen soll man hier, nach dem fürchterlichen Nazi-Unfug mit gewissen Blut-und Boden-Theorien vorsichtig sein.

Erinnerungen an Henk Prakke

Mit einer bibliographie Van Gorcum. 2000

Joan Hemels - Arnulf Kutsch - Michael Schmolke (Hrsg.)

Johan Theunisz

Huisvriend van Prakke

Hoe verandert vriendschap als de tijden veranderen? Op deze vraag vind ik geen antwoord. Adriaan Venema schetst een deel van de (publicitaire) levensloop van Theunisz.

Johan Theunisz was een authentiek ontalent die het binnen de nationaal-socialistische cultuur nog ver wist te brengen. We kwamen hem in deel I al verschillende malen tegen als Lector, als jurylid bij prijsvragen en als publicist. Hij kreeg niet voor niets een publicatieverbod tot 1953.

Theunisz was bijna veertig jaar toen de oorlog uitbrak. Hij heeft dan al een stroom van publikaties op zijn naam staan en als de bezetting een feit is is hij dan ook een gewaardeerd medewerker aan veel bladen, vooral toen bleek dat hij niet alleen fascist was, zoals zijn activiteiten uit de jaren dertig toonden, maar zelfs nationaal-socialist. Hij publiceerde zoveel dat hij zijn baan als geschiedenisleraar kon opgeven. Een stroom van artikelen in bladen als *Het Nationale Dagblad*, *Volksche Wacht*, *Vorming*, *De Schouw*, *Hollandsche Post*, ss-Vormingsbladen, *Deutschtum im Ausland*, *Ontwakend Volk*, *Volk en Bodem*, *De Waag* en *De Weegschaal* zorgden ervoor dat hij binnen nationaal-socialistische kring als gewaardeerd historicus met literaire ambities werd gezien.

In oktober 1940 wordt hij directeur van de 'Volksche Werkgemeenschap', de schepping van ss-voorman Feldmeyer, maar in juli 1943 wordt hij door Feldmeyer vervangen door de veel belangrijker professor Snijder. In augustus 1944 wordt hij Bestuursraad in de provincie

Drente.

Theunisz publiceerde in de oorlogsjaren ook een fors aantal boeken. In 1941 *Korte geschiedenis van ons Saksenland*; in 1942 *Drie Zwolse memoriën betreffende de Hanze, Korte geschiedenis van ons Saksenland* en *Naar Oostland. Nederlandsche kolonisatie in Europa*; in 1943 *De Nederlandsche Oostkolonisatie, Het Rijk en de Nederlanden en Overijssel in 1795*; en in 1944 ten slotte nog *Wikingstorm* (gedichten).

De laatste publikatie werd uitgegeven door De Amsterdamsche Keurkamer, dat ook een tweede druk uitbracht van een vooroorlogse roman van Theunisz. De historische werken kwamen uit bij Hamer.

Zoals gezegd had Theunisz literaire ambities en met zijn prestige als historicus (hoe klein zijn talent ook) slaagde hij er in zowel enkele prozastukken als gedichten geplaatst te krijgen, die aantoonde dat hij op dat gebied over geen enkel talent beschikte. Een voorbeeld hiervan is 'Feierstunde', een frontgedicht waarvan er in die jaren dertien in een dozijn gingen.

Theunisz bracht de laatste maanden van de oorlog in Drente door, zich steeds meer verdiepend in de geschiedenis van de zo door hem bewonderde Saksen. In zijn la lag het manuscript van een roman Eelco van Hilten, dat nimmer zou verschijnen. Hij zal wel troost hebben gezocht in de slotregels uit het tweede hoofdstuk: "Bedenk, wat je misschien te wachten staat."

"Dat kan ik niet bedenken, Tobias, want dat is niet te gissen. Misschien zullen de tijden hard voor me zijn. Maar wat me niet kan breken, zal me slechts harder maken. Als het mijn lot is te bezwijken, welaaan! Het lot, dat over ons allen regeert, is geweldig. Maar nog geweldig is de moed van den man, die het ongeschokt weet te dragen.

Adriaan Venema

Schrijvers, uitgevers en hun collaboratie. Deel 2 De harde kern (1989)
<https://www.dbnl.org>

Schrijvers uit Drenthe in oorlogstijd

Uit het proefschrift van Dr. Henk Nijkeuter

Henk Nijkeuter beschreef schrijvers in Drenthe vanaf 1816. Een belangrijk hoofdstuk is gewijd aan goed en fout tijdens WOII. Hierna volgen enkele delen.

Over Bijkerk

De levensloop van Albert Jan Bijkerk lijkt te demonstreren dat zowel voor collaboratie als voor verzet niet altijd een duidelijk motief bestaat. Rationeel en emotioneel handelen zijn moeilijk van elkaar te onderscheiden in een chaotische, levensgevaarlijke tijd - zeker door en bij een adolescent. En in de chaos die oorlog heet, speelt per definitie het toeval een grote rol. Pag 498

Op verzoek van het projectbestuur onderzocht de historicus PTh. FM. Boekholt de gedragingen van de omstreden schrijver in de jaren 1939-1947. Zijn bevindingen zijn in het voorgaande - na toetsing- weergegeven en met nieuw feitenmateriaal aangevuld. De essentie van Boekholts conclusie is: Naardings gedrag werd ingegeven door Drentomanie en onderging daardoor de invloed van een aantal Blut-undBodenopvattingen, zonder dat hij een dogmatisch nationaal-socialist werd. Bijgevolg werd hij geen medestander van de bezetter, maar ook geen uitgesproken bestrijder. Dezerzijds wordt daaraan toegevoegd: als verantwoordelijk eindredacteur van het maandblad Drente heeft Naarding uiterst bedenkelijke stukken geschreven of laten passeren; door zijn medewerking aan notoir pro-Duitse periodieken heeft hij -juist als niet-NSBer-de bezetter en zijn handlangers in de kaart gespeeld. Pag.504.

en voetnoot 524. In zijn lezing *Het verdriet van Drenthe*, gehouden op 9 november 1996 tijdens de TaalTheaterNacht in Emmen, kwam hij (Möring) hierop nog eens terug. Over de Naardingkwestie concludeert Möring op bladzijde 18: "Die affaire, het kiezen van een volstrekt nietsbetekenende persoon met een smoezelig verleden als vlag op een streektaalinstituut, de felle verdediging door de Drentse culturati, een verdediging die vaak meer een persoonlijke aanval was dan het opwerpen van tegenargumenten, was mijn definitieve bevestiging van Drenthe's grote tragiek: het in zichzelf opgesloten zijn, de zelfbevestiging, de blindheid, de afkeer van het vreemde en andere, de neiging om de fout bij de buitenstaander te zoeken en niet de balk in het eigen oog te zien.

Diens belangrijkste punt van kritiek was, dat de karaktertekening in de roman te vaag bleef door een innerlijke strijd die de auteur blijkbaar had moeten voeren. Van Eysselsteijns levensbeschouwing kwam volgens Van der Made in botsing met zijn instinctieve verwantschap met de personages van de roman, met andere woorden:

Van Eysselsteijn wilde de boeren niet bewonderen, maar hij bewonderde hun harde karakters toch en dat was strijdig met zijn christelijke zachtmoedigheid. Van Eysselsteijns romantische inslag kwam dus in conflict met zijn zwevend christendom (meer een laat-humanistisch christendom, vond de recensent) en daardoor bleef een realistische karaktertekening achterwege. Dit paste in de visie van Van der Made niet in de stroming van het zogenaamde romantisch realisme. Daargelaten de vraag hoe hard het karakter van 'de' Drentse boer is, kan geconstateerd worden dat Van der Made de religiositeit van het merendeel der Drenten aardig goed gepeild heeft. 'Drents hervormd' immers, is een wijdverbreid synoniem voor de gangbare desinteresse, of laconieke houding, in geloofszaken. Pag. pag. 509.

14. Interloog

Over het nationaal-socialisme wordt in de regel beweerd dat het geen echte ideologie was, maar een beweging gebaseerd op reactionaire sentimenten. Daar vloeit als vanzelf uit voort, dat de nazistische opvattingen over cultuur niet dynamisch maar gericht op restauratie waren, wat in de praktijk ook gebleken is. Reeds lang voordat de moderne beeldende kunsten aan de schandpaal genageld werden door middel van de tentoonstelling 'Entartete Kunst', organiseerde men in het Derde Rijk boekverbanden.

Niet alleen werken van politieke tegenstanders en joden werden in de ban gedaan; hetzelfde gebeurde met moderne stromingen als het expressionisme, het dadaïsme, het sociaal-realisme en de nieuwe zakelijkheid.

Deze stromingen tijdens het interbellum hadden geen invloed op de Drentse literatuur. Sterker: de traditionele dorpsnovelle waarmee de Drentse schrijvers zich al zo'n zeventig jaar bezighielden, kreeg na 1920 nieuwe impulsen van de zich stormachtig ontwikkelende folklore, die wellicht het best te definiëren valt als een cultureel-maatschappelijk fenomeen. Dit alles was in de literatuur van veel westerse landen het geval, van de zuidelijke Verenigde Staten tot Scandinavië. In de jaren '30 kwam de Duitse 'Heimatroman' onder de invloed van de Blut-und- Bodenleer, wat ook in een naburig Neder-Saksisch gewest als Drenthe gevolgen had voor de literatuur.

Anne de Vries zag scherp toen hij in 1938 schreef: "Er behoef na dat alles niet meer over uitgeweid te worden, dat de theorie van 'Blut und Boden' in het hart van den Drent, die zo gemeenzaam en liefdevol de natuur aanziet, een vruchtbare akker vindt." Een woedende reactie kwam merkwaardig genoeg van Jan Poortman, die zich vaak aan gene zijde van de grens ophield en bovendien sympathiseerde met het gedachtegoed van L en M. Tegen deze achtergrond maakten de Drentse schrijvers in 1940 kennis met de Nieuwe Orde en probeerden zij hun standpunt te bepalen.

Van de auteurs die voor de oorlog gedebuteerd hadden en min of meer bekend waren, hebben zich er vijf aangemeld bij de Kultuurkamer: Uilenberg, H. Bos, R. Houwink, Holm en Buiskool. Uilenberg en Holm kregen na de oorlog een publicatieverbod; Houwink was voor de bevrijding overleden. Zij allen waren geboren Drenten. Hun provinciegenoot Postma heeft uitsluitend na de oorlog - toen hij niet meer in Drenthe woonde - geschreven. Ook G.H. Vocks zou pas na de oorlog debutteren. Voorts waren er negen niet-geboren en meestal nauwelijks getogen Drenten die zich aanmeldden. Een zeer gemêleerd gezelschap, waarvan een enkeling nooit geschreven heeft en enige anderen niet of bijna niet tijdens de bezetting. Tot deze groep behoorden Van der Made, Theunisz, Brouwer, H. Clewits, Kornman, Vos, De Jong-Smith, Moed en Bijkerk. Van hen werden Theunisz, Brouwer en Vos in bevrijd Nederland voor kortere of langere tijd van het publiceren uitgesloten. Ten slotte waren er drie geboren Drenten die tijdens de oorlog debuteerden en tot de Kultuurkamer toetraden, te weten A. Mulder, Huizing en Sweers. Uitgesloten werd geen van hen.

Voor allen geldt, dat zij niet veel in boekvorm gepubliceerd hebben; zelfs hun invloedrijke 'relaties' in Den Haag moesten roeien met de riemen die zij hadden, i.c. met de schaarse riemen papier die toegewezen konden worden. Daardoor bestond schrijven voor de Nieuwe Orde grotendeels uit het leveren van bijdragen aan nazistische periodieken, iets wat ook mogelijk was voor niet-ingeschrevenen bij de culturele controledienst. Tot deze laatste categorie behoorden H. Broekhuizen, Koers en Luning.

Tien in Drenthe geboren schrijvers hebben zich bij de Kultuurkamer aangemeld, wat niet ongunstig afsteekt bij de landelijke cijfers. Voor dit tiental vermeerderd met drie niet-aangemelde medewerkers van nazistische periodieken, geldt dat het overgrote merendeel op papier nooit politieke of racistische uitlatingen gedaan heeft. Hobbyisme tierde welig, zowel onder de Drentse als onder de niet-Drentse schrijvers. Anekdoten uit het eigen (boeren)leven vulden niet zelden de kolommen van de 'volksche' bladen. Wat onverlet laat dat ze nationaal-socialistische publicatiemiddelen hadden gekozen en dat velen van hen ook anderszins hand- en spandiensten aan de bezetter verleenden. De grote namen uit de V!ooroorlogse tijd hielden zich afzijdig; enkelen van hen gingen in het verzet.

De genazificeerde Nederlandsche Omroep heeft veel aandacht aan Drenthe besteed en zodoende gesuggereerd dat deze provincie massaal achter de Nieuwe Orde stond. De afdeling Land en Volk van het Hilversumse medium leek 'volksche' cultuur en agrarische zaken vooral met Drentse voorbeelden te willen illustreren, daarbij gebruik makend van opvallend veel Drentse tekstschrijvers. In Uilenbergs radioschetsen kwam de stereotiepe plattelander met het noordelijke accent wekelijks aan het woord. In de hoorspelprijsvraag van de omroep, gesplitst in drie categorieën, gingen alle eerste prijzen, een tweede en een vierde prijs, naar Drentse schrijvers. De doorsnee-luisteraar moest wel de indruk krijgen dat nazipropaganda en Drentse cultuur één pot nat waren. De schade aan het Drentse imago

is vermoedelijk toch nog binnen de perken gebleven doordat de publieke belangstelling voor de Hilversumse zenders op den duur het nulpunt naderde.

Ook voor de Drentse literatuur was de bezettingstijd een periode van vijf magere jaren: kwantitatief doordat er gebrek aan papier was, kwalitatief doordat gerenommeerde schrijvers als Anne de Vries en Johan Bidding de pen neerlegden. De lege plaatsen werden ingenomen door schrijvers van het tweede garnituur. Inhoudelijk bleef alles bij het oude, met zo mogelijk nog wat meer nadruk op het plattelandsleven; dit in het kader van de nationaal-socialistische strijd tegen de 'stadskultuur'. Oorlogsliteratuur met een pro-Duitse strekking werd nauwelijks geschreven. Wat de oprechte vaderlanders ervan vonden, kon pas na de bevrijding gepubliceerd worden, zoals wij in hoofdstuk IV zullen zien. Pag. 567-569.

Geschiedenis van de Drentse literatuur, 1816-1956
Koninklijke van Gorcum, Assen

Dr. Henk Nijkeuter.

Goed of Fout?

Jeugdervaringen als basis voor oordeelsvorming

Chrétien Schouteten

In mijn vroegste jeugd was alles duidelijk. Althans voor mij. Mijn ouders bepaalden wat goed of fout was. Vooral mijn moeder. Mijn vader werkte buitenshuis en liet de opvoeding voornamelijk over aan mijn moeder, die – net als alle moeders in die tijd – geen betaalde baan had. Mijn opvoeding verliep mede volgens de richtlijnen van de Rooms Katholieke Kerk. Zeven keer daags moest gebeden worden (voor en na het ontbijt, de lunch en de warme maaltijd, en voor het slapen gaan). Later – in de lagere schoolleeftijd – liefst elke schooldag (maandag t/m zaterdag) naar de H.Mis. En 's zondags verplicht natuurlijk.

Eerst was ik nog te jong om zelf na te denken. Bij twijfel probeerde ik gewoon uit wat goed en fout was. Deed ik iets goeds, dan was er meestal geen reactie van mijn ouders. Deed ik iets wat fout was, dan kreeg ik dat meteen te horen, al waren het mensen van weinig woorden. Zelden kreeg ik een corrigerende tik en nooit een pak slaag. Niet omdat ik zo braaf was, maar omdat ik verstandige, liefhebbende en zachtaardige ouders had. Ze geloofden niet in de opvoedkundige waarde van een lijfstraf. Regelmatig werd ik bestraft, maar op de trap afkoelen of vroeger naar bed gaan of iets dergelijks, dat maakte weinig indruk op me.

Vanaf mijn tiende was ik lid van de plaatselijke voetbalclub. Vanaf die tijd was er maar één straf, die ik erg vond: zaterdag niet voetballen. Als mijn ouders daarmee dreigden, gehoorzaamde ik meteen. Ik leerde toen wat wel en niet mocht. En ontdekte mijn eigen vrije wil bij het bepalen van de grenzen van mijn gehoorzaamheid. Ik leerde twee kwaden tegen elkaar afwegen. Iets doen wat ik niet mocht (kwaad 1 in de ogen van mijn moeder) afwegen tegen het afpakken van mijn bewegingsvrijheid (kwaad 2 in mijn ogen).

Ik woonde vanaf mijn tweede levensjaar samen met mijn ouders en oudere zus in Treebeek, de grootste arbeiderswijk

van Nederland. Mijn vader werkte als mijnwerker op de dichtbij gelegen Staatsmijn Emma. Hij vertelde me later dat hij daar pas werd aangenomen, nadat hij een 'aanbevelingsbriefje' van de plaatselijke pastoor had overhandigd. Dat bleek geen enkel probleem, want hij kwam uit een goed katholiek gezin. Twee van zijn oudere zussen waren immers non geworden. De ene werkte in het onderwijs, de andere in de gezondheidszorg. De pastoor was indertijd een onbezoldigde Human Resources Manager. Kerk en Kapitaal werkten samen.

Mijn jongste jaren, ik ben geboren in januari 1944, waren het tweede deel van de jaren veertig, de periode die in het teken stond van "Nederland herrijst". Ik herinner me uiteraard niets van de Tweede Wereldoorlog. Ik had wel het gevoel dat de oorlog nog overal aanwezig was. Zelden spraken mijn ouders over de oorlog. Jammer, vond ik, want het leek mij een spannende tijd. Ik hoorde soms verhalen van zwarthandel, van transporten van in kinderwagens verstopte aardappelen, van dynamiet dat uit de mijn werd gesmokkeld... Als de volwassenen erover spraken deed ik altijd net alsof ik niet luisterde, maar volledig in mijn spel opging. Want als ze merkten dat ik luisterde, stopten ze het gesprek. Hun gesprek over de oorlog was niet bedoeld voor kinderen.

Wat ik me uit mijn vroegste jeugd herinner, zijn feestelijk versierde gevels van een aantal huizen in onze wijk. Tekenend van vreugde bij de terugkeer van Nederlandse militairen uit (voormalig Nederlands-) Indië. Het was waarschijnlijk 1949 en ik kon nog niet lezen. Ik vroeg mijn vader wat er op een gevel stond. "Jan komt thuis", antwoordde hij. Ik herinner me deze tekst, als de eerste waarnaar ik ooit heb geïnformeerd. Bij elke versierde gevel die ik zag, zei ik: "Kijk, papa, Jan komt thuis." Wat de soldaten in Indië hadden gedaan, wist ik niet. Daar werd niet over gesproken, maar

ik twijfelde er niet aan dat ze heldhaftig hadden gevochten voor de goede zaak. Ik wist toen niet dat Nederland deze oorlog had verloren. Dat het eigenlijk geen echte oorlog was geweest. Slechts politionele acties. Wat tot mijn verbazing 'juridisch' schijnt te kloppen.

Ik wist ook niet wat dat voor groep jonge mannen was, die regelmatig door onze wijk marcheerde. Ik vond dat zeer indrukwekkend om te zien. Later hoorde ik dat de mannen Nederlandse oud-SS'ers waren, die in de oorlog met de Duitsers hadden meegevochten in Rusland. Het waren landverraders. Vijf jaar dwangarbeid in de Limburgse kolenmijnen was hun straf. Mijn vader verbaasde zich erover dat de Nederlandse rechters zijn werk, dat hij vrijwillig had gekozen, geschikt vonden voor dwangarbeid van landverraders. Na hun straftijd kozen vele oud-SS'ers om in de mijnen te blijven werken. Ze voelden er niet voor om terug te gaan naar hun eigen woonplaats of regio, waar ze het waarschijnlijk heel moeilijk zouden krijgen vanwege hun SS-verleden. Zij gingen met hun gezinnen in de regio wonen. Zo kwam het dat in mijn klas ook een zoon van een oud-SS'er zat. Ik herinner me dat hij niet door de andere jongens (ik zat op een katholieke jongensschool) werd gediscrimineerd vanwege zijn voorheen-foute vader. Ik herinner me dat hij enigszins buiten de groep stond, maar dat kwam meer omdat hij anders sprak. Hij had een 'Hollands' accent en sprak geen dialect. Toen zijn oudere zus en mijn zus (het waren vriendinnen) midden jaren vijftig solliciteerden naar een baantje als jongste winkelbediende bij een kruideniersketen (de Coöperatie) werd het vriendinnetje van mijn zus niet aangenomen. Mijn ouders waren ervan overtuigd dat het verleden van haar vader hier een beslissende rol had gespeeld.

Mijn vader sprak niet alleen negatief over de oud-SS'ers. Met name als het ging om hun invloed op de arbeidsomstandigheden in de mijnen. Vergeleken met de meeste Limburgse mijnwerkers waren de oud-SS'ers namelijk minder gedwee en volgzzaam. Velen van hen hadden in Rusland gevochten en weten te overleven. Ze waren welbespraakt en assertief. Ze durfden eerder dan de Limburgse mijnwerkers op te komen voor hun rechten en belangen, maar ook voor die van anderen. Volgens mijn vader had dat bijgedragen aan de verbetering van de arbeidsomstandigheden in de Limburgse mijnen.

We hadden ook enkele zwarte kinderen bij ons op school. Ze waren ongeveer twee jaar jonger dan ik. Het waren geen Surinaamse kinderen, maar kinderen van Amerikaanse bevrijders. Als Trees een Canadees had, dan had Sjaan blijkbaar een zwarte Amerikaan. Er werd niet over gesproken. Het was goed. Het waren immers kinderen van helden die ons met groot gevaar voor eigen leven hadden bevrijd. Hun kinderen werden niet racistisch bejegend vanwege hun huidskleur. Discriminatie kwam voor, bijvoorbeeld als kinderen uit zogenaamde asociale gezinnen kwamen.

We hadden ook Joegoslaven en Polen in de klas, kinderen van gastarbeiders die in de mijnen werkten. Deze katholieke gastarbeiders, met name de Joegoslaven, waren goed geïntegreerd in het katholieke Limburg, ook al spraken ze nauwelijks Nederlands. Niemand vond het een probleem. Ze werkten hard en waren spaarzaam. Een enkeling hield in het kleine schuurtje van hun huurhuis een varken dat vetgemest werd. De Joegoslavische klasgenoten wilden trouwens niet zo worden genoemd. Ik begreep niets van hun gevoeligheid voor die naam. Ze waren geen Joegoslaven, maar Slovenen, zeiden ze, en zo wilden ze genoemd worden. In de jaren negentig, zo'n veertig jaar later, begreep ik waarom.

Als ik aan de jaren vijftig terugdenk, dan verbaast me dat er op de lagere school geen enkele informatie over de oorlog, ook die in Indië, werd gegeven. Zo wist ik niet waarom Molukkers, die door ons Ambonezen werden genoemd, in kampen bij ons in de buurt zaten. Later hoorde ik dat de mannen in het Nederlandse leger hadden gevochten. In onze ogen hadden ze voor de goede kant gekozen, maar in Indonesië werden ze beschouwd als landverraders. Was hier een parallel met de oud-SS'ers?

Zonder enige toelichting van wie dan ook schoof ook soms een jongen/meisje aan in mijn klas van de middelbare school. Vaak was het een zogenaamde 'halfbloed', uit voormalig Nederlands-Indië. Niemand zei wat, niemand vroeg wat. Een nieuwe jongen kreeg naast mij een plaats aangewezen. Voor het eerst rook ik knoflook. Ik leerde een nieuw woord: repatriant. Ik realiseerde me nauwelijks dat hij eigenlijk een vluchteling was. Ik vroeg me niet af waarom zijn ouders na de onafhankelijkheid in Indonesië waren blijven wonen. Moesten zij Indonesië alsnog verlaten? Ik begreep alleen dat ze in Nederland een nieuw thuis hoopten te vinden.

In mijn jeugd jaren leefde ik in een standenmaatschappij. Mijn afkomst (inclusief geloof) en het werk van mijn vader waren de belangrijkste gegevens bij de vaststelling van mijn plaats in de rangorde. Bij een eerste contact met een onbekende werd me stevast gevraagd wat mijn vader deed. En nadat ik mijn naam genoemd had of ik misschien een zoon van Andrees Schouteten was? Ik moest de vraagsteller helaas teleurstellen. Andrees was een oom van me en opzichter op de plaatselijke Staatsmijn Emma. Hij was een broer van mijn vader, een gewone, onbekende mijnwerker.

In 1962 ging ik net als mijn vader op Staatsmijn Emma werken. Mijn vader, die ondergronds zwaar lichamelijk werk deed, vond mijn bovengrondse administratieve werk eigenlijk geen werk, en daar had hij in zekere zin gelijk in. Het sterk hiërarchisch georganiseerde werk beviel me totaal niet. Ik ervoer aan den lijve misbruik van macht van mijn directe baas. Na korte tijd beschouwde ik deze periode als een vervelende, maar noodzakelijke overbrugging naar mijn militaire diensttijd. Toen ik (na 7 maanden) in dienst ging, noteerde ik voor de zekerheid in mijn agenda "Hier nooit meer terug". Ik was bang dat ik zou vergeten hoe vreselijk ik deze periode had gevonden. Het bleek achteraf een overbodige notitie.

Tijdens mijn militaire dienst kwam ik er snel achter dat ik in eerste instantie bij veel contacten onderschat werd door mijn Limburgse tongval en mijn zachte g. Ik voelde me vaak als een minderwaardige benaderd door zich superieur voelende 'Hollanders'. Dit bracht vaak me in verwarring. Na verloop van tijd merkte ik gelukkig dat hun benadering wat veranderde en dat hun gedrag zich niet onderscheidde door een grotere kwaliteit van denken. Van superioriteit was totaal geen sprake, van enige arrogantie vaak wel.

Na mijn militaire dienst volgde ik eerst een opleiding tot chemisch analist op het Centraal Laboratorium van DSM. Daarna werkte ik er als fysisch-chemisch research assistent. Boeiend werk, maar soms stressvol. Om me te verlossen van grote stress, heb ik een keer mijn onderzoeksresultaten enigszins 'aangepast'. Kort daarna werden de resultaten gepubliceerd. Jarenlang heb ik nog met enige regelmaat in de literatuur gezocht of de publicatie door anderen werd gecorrigeerd, hetgeen voor zover ik weet gelukkig niet het

geval was. Ik ben niet trots op mijn frauduleuze handeling, maar als ik eraan terugdenk voel ik weer de stress van toen.

Tot de jaren zeventig van de vorige eeuw hadden de katholieke kerken de mijnen (met ongeveer 45- 50 duizend werknemers) grote invloed op de samenleving in de mijnstreek. De grootste politieke partij was de Katholieke Volkspartij (KVP). De grootste vakbonden waren ook katholiek (zoals de Nederlandse Katholieke Mijnwerkersbond, de NKMB). Ik was ook lid van een katholieke vakbond (welke weet ik niet meer), maar in 1970 stapte ik over op een vakbond, die geïnspireerd was op het gedachtegoed van de Politieke Partij Radicaal (PPR). Toen ik mijn collega's op de hoogte bracht van mijn overstap, reageerden ze met de opmerking: "Je kunt nu je carrière bij DSM wel vergeten."

Hun reactie speelde geen enkele rol bij mijn besluit om in 1971 scheikunde te gaan studeren in Groningen. Ik wilde mijn scheikundekennis verdiepen. Tijdens mijn opleiding kreeg ik steeds meer belangstelling voor het onderwijs. Na mijn studie ging ik als leraar scheikunde in het middelbaar onderwijs werken. Ik dacht terug aan de nonnen van de kleuterschool, de schoolmeesters op de lagere school en de leraren en leraressen op de middelbare school. Wat voor soort leraar wilde ik worden? Aan de nonnen op de kleuterschool had ik nauwelijks herinneringen. Achteraf denk ik dat ze een onmogelijke pedagogische taak hadden. Één non op een klas van ca 40 à 45 kinderen van 4 à 5 jaar. Dat vereiste een autoritaire leiderschapsstijl. Bovendien boeiden hun opdrachten me helemaal niet. Ik hield niet van creatief zijn met kleurpotloden en papier. Mijn ouders vertelden me pas jaren later dat ze in die tijd ernstig aan mijn capaciteiten hadden getwijfeld. Ik had nooit iets, bijvoorbeeld een zelf gemaakte tekening, mee naar huis genomen. In tegenstelling tot mijn oudere zus. Op de lagere school had ik elk jaar een andere schoolmeester. De een vond ik sympathiek, de ander niet. Voor een enkeling was ik bang, ook vanwege (licht) fysiek geweld. In de derde klas hadden we een meester die ons strafte door met een houten liniaal op de knokkels van onze vingers te slaan. Je legde de palm van je hand vlak op tafel, waarna hij hier vrij hard op sloeg. Als je je hand terugtrok (wat niemand durfde), volgde een zwaardere straf. De meester was regelmatig ziek. Later hoorde ik dat hij in Indië had gevochten en daar malaria had opgelopen. Ik herinner me helaas geen gevoel van compassie.

Als leraar was ik vanaf het begin erg geboeid in de didactiek: het bijbrengen van kennis en vaardigheden. Elke les probeerde ik me op dit punt te verbeteren. Daarnaast ging ik na enkele jaren steeds meer belang hechten aan mijn pedagogische taken. Ik wilde een bijdrage leveren aan de persoonsvorming van leerlingen, zoals een open houding ontwikkelen t.o.v. verschillen van mening en overtuiging, het leren omgaan met conflicten en normen en waarden, en het meer bewust worden van maatschappelijke en persoonlijke verantwoordelijkheid.

Ik gaf bijvoorbeeld aandacht aan de Duitse chemicus Fritz Haber (1868-1934), die zich in vreedstijd voor de mensheid inzette en in oorlogstijd voor zijn vaderland. Door zijn wetenschappelijke ontdekking werden grotere voedselproducties mogelijk, waardoor de honger in de wereld kon worden bestreden. Maar zijn ontdekking stelde Duitsland in staat om explosieven te produceren en daardoor oorlog te blijven voeren, toen de oorlog in de loopgraven was vastgelopen. Bovendien stond Fritz Haber aan de leiding van de ontwikkeling van verboden chemische wapens, die deze loopgravenoorlog weer in beweging moesten brengen (wat uiteindelijk mislukte).

Samen met mijn leerlingen dacht ik na over het leven van Fritz Haber en stelde me vragen. Was hij een weldoener voor de mensheid (goed) of een oorlogsmisdadiger (fout)? Hoe kunnen we op een verantwoorde manier een moreel oordeel geven? We dachten ook na over vragen als: Wat doe je als wetenschapper, als je vaderland in oorlog is? Zet je je met al je kennis in t.b.v. de oorlogvoering? Wat doe je als burger? Stel je grenzen aan je loyaliteit aan je vaderland? Zo ja, waar liggen je grenzen? Wie (of wat) bepaalt de ligging van die grenzen? Hoe zou je eventuele verzet tegen foute regimes of je inzet voor onderdrukte medemensen worden beïnvloed door je overtuigingen, je moed of (overlevings)angst?

Ik vind het nog steeds waardevol om over morele vraagstukken en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van burgers na te denken en hierover met anderen te communiceren. Deze terugblik heeft me meer zicht gegeven op de rol van mijn (jeugd)ervaringen.

Rebell mit einer Sache

bij het werk van Martin Koster

Martin Koster viert 17 augustus 2020 zijn zeventigste verjaardag. Ik maakte bij die mijlpaal *Vaart mien busse* met zijn leven en werk in losse en vluchtige omtrekken geschetst. De slotbeschouwing neem ik hier op.

Dwarsbongel, aanjager, wegbereider, columnist, dichter; positieve benamingen voor de literaire en schrijversloopbaan van Martin Koster. Ik overzie in *Vaart mien busse* een deel van zijn werk, vanaf eind jaren '70 van de vorige eeuw. In maart 1979 start hij, met kompaan Ton Kolkman, het *Letterkundig tijdschrift Roet* als tegenbeweging tegen de ingedutte en archaische dialectliteratuur in Drenthe. Het duurt een paar jaar voor een vorm is gevonden. In een beginselverklaring in het boek *Old Zeer* geven de redacteurs van het eerste uur de ontwikkelingen weer in de eerste vijf jaar. Weg met het oude folkloristische en *verdán* (vooruit) met de hedendaagse levens- en omgangsvormen in de streektaalliteratuur.

In *Old Zeer* staan meest bijdragen van de redacteurs, onder diverse schuilnamen, over lesbische relaties, moord, *Freitot*, afrekeningen. *Roet* maakt een inhaalslag als het over vorm en inhoud gaat van Drentse schrieverij. Enkele oudgedienden verkassen van *Oeze Volk* naar *Roet*. Scherpe kanten verdwijnen in de loop van de jaren. Wat blijft, vooral uit de pen van Martin Koster, is venijn. Er blijken telkens openstaande rekeningen te vereffenen, met name met Bart Veenstra (pseudoniem van Lambertus Henderikus Haddingh, de echtgenoot van Martha Veenstra, die met zijn eega de redactie vormt van *Oeze Volk*). Maandblad *Oeze Volk* heeft rond de drieduizend abonnees en richt zich op onderhoudende en onschuldige zaken in de Olde Landschop. Bart Veenstra negeert *Roet*, tot hij niet langer onder reacties uit kan.

Niet enkel in *Roet*, ook op andere podia gooit Martin zijn kont tegen de krib. Dwarsliggen en voortdurende eigenzinnigheid is zijn merkteken. De Schrieverskring, een ongeregelde verzameling van schrijvers met een grote verscheidenheid aan talenten, is met regelmaat onderwerp van spot en verontwaardiging. De 'oude' garde bepleit fatsoen en nette omgang met elkaar in de traditie van de zwijgende Drentse samenleving. Ook waarover je kunt spreken is het beter om over te zwijgen. Martin Koster zwijgt niet, vaker dan eens strekt hij zijn been voor hij de confrontatie aangaat. Wie wil kan dat zien als oprechtheid.

Confrontaties en ontboezemingen krijgen vorm in korte verhalen, in gedichten, in persiflages, in columns. Het aantal pseudoniemen groeit. Pseudoniem klinkt vriendelijker dan schuilnaam. Martin persifleert gedichten van Marga Kool, Peter van der Velde en anderen. Het is geen geheim wie achter deze stoottroepen schuilgaat.

In de verhalen en gedichten gaat het aanvankelijk om verkapte afrekeningen met vriend en met vrouwen die zijn pad en bed hebben gekruist, al klinkt hier en daar bewondering door voor wat ze in hun kortstondigheid aan hem hebben toegevoegd. De vroege verhalen en gedichten zijn een afspiegeling van de vrijere omgangsvormen in de jaren '70. Nadruk lijkt op het lichamelijke te liggen, op het aantal veroveringen. Langzaam sluipen relationele verwickelingen binnen. Aan een relatie beginnen is gemakkelijker dan er een eind aan breien. Liefde en Dood en Dood en Liefde dienen zich aan. En Eenzaamheid in de traditie van de schilder Hopper, op het omslag van *Hotel an 't spoor*.

Met de jaren lijkt Martin relationeel in rustiger vaarwater te komen. De thuisbasis is stabiel. Het gezin – hij is lange tijd huisman – komt op de eerste plaats. Als het kroost het ouderlijk huis verlaat pakt hij zijn stiel – leraar Nederlands – weer op aan RSG De Borgen in Leek. Met die werkkring komt er verbreding van zijn sociale en literaire context. Hij is bewonderaar van de dichter Vasalis, die in Roden woont. Martin vertaalt gedichten van haar in het Drents. Hij organiseert, met anderen, bijeenkomsten om haar poëzie onder de aandacht te houden. Collega John Vorenkamp is jaren een literaire broeder, een mede-kenner van Eire en de Ierse brouwerij. Martin redigeert talloze gedichten van deze leraar Nederlands en dichter.

Door diverse gebeurtenissen, voor zover me dat lukt, probeer ik meer afstand te nemen van het circuit, al laat ik me af en toe nog triggeren door beweringen en activiteiten rond het Huus van de Taol. Tegenstellingen zoals verwoord in het redactioneel van *Old Zeer* lijken ongewijzigd, met het Huus van de Taol en Het Drentse Boek in de rol van *Oeze Volk*, met af en toe een saus van een hedendaagse smaak.

Posities blijven ingenomen, (tegen)stellingen betrokken. Negeren, dialoog uit de weg gaan, een andere kant opkijken en zwijgen zijn vertrouwde omgangsvormen. Martin lijkt in een lastig parket. *Roet* en de uitgave van dialectboeken lijkt een monopolie van het Huus. Elke literaire uiting met enige impact kan – naar het schijnt – niet zonder het instituut. Die situatie levert lippendienst aan de (brood)uitgever en eenmaal buiten gehoorafstand gemopper. Een uitgave bij Ter Verpoozing – mijn uitgeverij – is een zwakgebod; liever een boek bij het Huus voor de professionele aanpak wat vormgeving, redactie, reclame, verspreiding en financiering aangaat.

Na *Roet* vindt Martin diverse podia. Op R.S.G De Borgen in Leek verscheen werk op prikborden en blaadjes. Bij GroenLinks gaf het politieke orgaan ruimte aan columns, al

dan niet om af te rekenen. In huis-aan-huisblad *Noordenveld-Plus* preekte hij eenmaal per kwartaal. Enkele malen per jaar verschijnt een ingezonden brief in de *Volkskrant*, de *vpro-gids*, het *Dagblad van het Noorden*. In het *Dagblad van het Noorden* verschenen maandelijks bijdragen onder de titel *Sjarlefrans*, afgewisseld met columns van onder meer Anne Doornbos, Jannie Boerema en Aagje Blink. April 2020 stopte het *Dagblad* met deze Drentse bijdragen.

Martin raakte langzaam zijn podia kwijt. Vermaningen aan de redactie van *Roet*, zowel per brief als in *Sjarlefrans*, mochten niet op een reactie rekenen. *Roet*, zijn geesteskind, was aan de goden overgeleverd.

De uitweg: een herhaling van de jaren '70: Begin zelf een tijdschrift. In augustus ziet *Een goed stuk vleis* het licht. Een tiental gedichten en verhalen onder een tiental pseudoniemen.

Drenthe en oorlog

Alle nog levende schrijvers in Drenthe hebben het *veurdiel van de Spätgeburt*. Niemand is oud genoeg om een etiket *goed of fout* te krijgen. De oorlog die in alle uitingen op de achtergrond meespeelt, en niet steeds als ruis.

De bezetter gaf ruimte aan de streekeigen gewoonten en de streekeigen taal. De Drent mocht Drents spreken met waardering en instemming van de nieuwe machthebbers. Deze sibbekundige oorlogsherinnering bleef lang haken aan de streektaal. Naarding, Prakke, Uilenberg, wie op zoek gaat naar hun (literaire) geschiedenissen komt in een donkergrijs gebied terecht. Na de oorlog weten velen wat goed en fout was, en wie.

In het werk van Martin Koster komt de oorlog vaak terug. Hij, en zijn volk, stonden aan de goede kant met hulp aan verzet en aan onderduikers. In Roden stond Jacob Luitjens aan de verkeerde kant. Deze en andere gebeurtenissen passeren in zijn werken de revue. Met ingezonden (oorlogsgerelateerde) brieven deed Martin mee. Ook kunstenaar Ger Siks vertelde spannende jongensboekenverhalen over zijn jacht op foute Nederlanders, als Luitjens. Martin en ik kwamen bij Ger Siks en Trudy Kramer thuis om te poseren voor schrijversportretten. Daar hield ik voor het eerst een revolver, of pistool vast. Onder het bed lagen meer wapens. Na enkele bezoeken bleef ik weg. Ik had genoeg oorlogen gezien en ervaren.

Met zijn schoonvader kwam de Tweede Wereldoorlog bij Martin thuis. In een enkele *Sjarlefrans*, in *Zölfportret mit Sparzegelties* en zeker in *Oostwaartsch! Grensverkenning van een Sudentendrent* maakt Martin melding van de verhalen van zijn schoonouders. De reis in *Oostwaartsch! Gaat over lieux de mémoire* van zijn schoonouders, alsof Martin iets heeft gemist. (Sudetenduitsers woonden niet in Duitsland, maar in voorheen Tsjecho-Slowakije (nu Tsjechië). Door de annexatie kwamen de Sudetenduitsers *Heim ins Reich*. Martin woonde – als Sudentendrent – tot zijn achttiende in Dedemsvaart, aan de andere kant van grensrivier de Reest.)

In *Zölfportret mit Sparzegelties* en elders schrijft hij over de notabelen in Avereest en over zijn leraar Duits op de Zwolse HBS. Martin schrijft vooral over de weerzin tegen die man. Strychnine in de koffie, dat zou het beste zijn voor deze leraar. Elders schrijft Martin dat hij Duits gaat spreken zodra boosaardigheid hem overvalt.

In het werk van Martin Koster zie ik een aantal constanten naar voren komen.

Gramnietigheid is een belangrijke poot onder zijn proza en columns. Deze verongelijkheid maakt ook plaats voor beschouwingen over landschap, Drenthe, reizen en literatuur. Zijn wereld.

Wie met Martin omgaat en wie zijn manieren niet (goed) verstaat kan vroeger of later in het vijandige kamp terecht komen. Afrekening gaat via columns, veelal in bedekte vorm, maar voor intimi overduidelijk.

Afkomst en een magere culturele achtergrond komt ook naar voren. In *Oostwaartsch!* Vraagt hij zich af: "Waar spraken we eigenlijk over aan de keukentafel?" Wat is nodig om het milieu te ontstijgen? Is het überhaupt mogelijk om van een *dubbeltie* een *kwartie* te worden? En zo ja, wat is nodig om het kruideniersgezin te ontstijgen en wat is aan gereedschap voorhanden? De HBS in Zwolle stimuleerde zijn dwarsliggerij; voor hem niet steeds een voedingsbodem voor culturele verheffing. In Groningen aan de universiteit werd Martin binnen een maand socialist, terwijl hij rechts-liberaal meende te zijn (*Zölfportret mit Sparzegelties*). Verandering bleek mogelijk. De weg naar de eigenheid lag open. In hoeverre spelen oude reflexen een rol bij de vormgeving van de persoonlijkheid?

Erkenning

Diverse malen is Martin Koster in de prijzen gevallen. Ook *Roet* mocht onder zijn leiding lauwerkransen in ontvangst nemen, en was het niet *Roet*, dan waren de schrijvers, die hun literaire loopbaan in *Roet* zijn begonnen, de geregelde prijswinnaars. Het fonds – en daarmee de bestaansgrond – van Het Drentse Boek was aanzienlijk kleiner geweest zonder het werk van *Roet*-schrijvers, zonder de niet aflatende dwarsbongelderij van Martin Koster.

Vaart mien busse, Ter Verpoozing, Peize. 204 pag.

Literatuur in Drenthe

Bericht van de CdK Drenthe

Inwoners van Drenthe,

Deze brief gaat over literatuur in Drenthe en de rol van de provincie bij schrijf- en leesactiviteiten

Samen lezen en praten verbindt. Drenthe kent tientallen leesclubs en honderden schrijvers met een grote variatie in afkomst. Vrijwel elke week verschijnen er boeken bij het Huus van de Taol (in het Drents) en bij kleine en grotere uitgevers als *Ter Verpozing*, *Kleine Uil*, *Passage*, *Bij Abel* in Nederlands, Engels, Fries, Gronings, Drents en andere talen. De verhalen zijn vaak verrassend, grensoverschrijdend en grensverleggend. Ruim 10% van alle boeken verschijnt als print-on-demand (POD). Dat betekent: Boek op bestelling. Veel mensen schrijven hun levensverhaal, over successen en tegenslagen, verliefdheden, vakanties, sport, muziek, filosofie, religie, relaties, politiek, geschiedenis, ontmoetingen.

De provincie vindt lezen en schrijven heel belangrijk. Onvoldoende kennis van taal zorgt voor minder begrip voor maatregelen die nodig zijn voor een prettige en veilige leefomgeving. Lezen en schrijven is heel belangrijk voor een goede ontwikkeling en weerbaarheid. Wie beter leest en schrijft leeft gelukkiger en blijft langer gezond. Kennis is een goede verdediging tegen onheil.

Wat kan de Provincie?

Het bestuur van de provincie volgt wetten van de Rijksoverheid (Den Haag). Vaak zorgt de provincie voor uitvoering van besluiten uit Den Haag. De provincie zorgt zelf ook voor regels. De provincie zorgt voor goede en betaalbare bibliotheken. Belangrijke instellingen krijgen subsidie uit Assen. Het HUIS VAN DE TAOL krijgt heel veel geld van de provincie voor bevordering van gebruik van Drents. Over een HUIS VAN HET NEDERLANDS denkt de provincie nog na. Wellicht is er geld uit Holland te halen om geleetterdheid in de Standaardtaal te verbeteren. Immers: Money makes the world go round. Lezen, schrijven en luisteren kan in elke taal. N' est-ce pas?

Wat doet de Provincie niet?

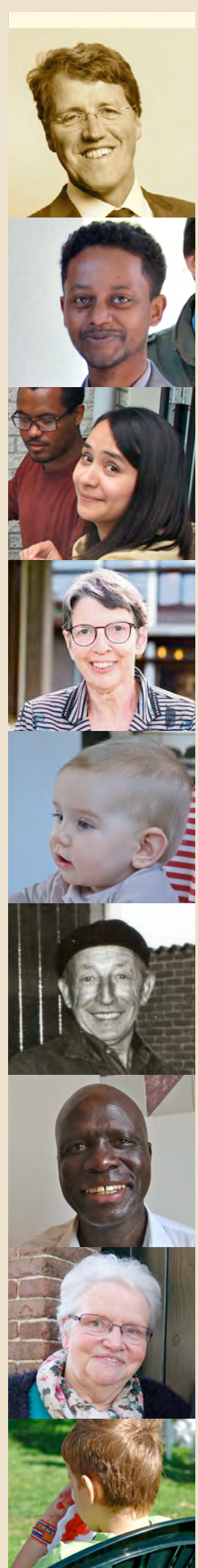
De provincie richt zich op clubs, bedrijven uitgeverijen, instellingen, verenigingen, maar niet op particulieren. De gemeenten zijn voor direct contact met de bewoners. De provincie let erop dat gemeenten hun werk goed doen.

Samenhang bevorderen.

Onze invloed op uw dagelijks leven is soms onzichtbaar. De provincie zorgt (deels) voor regelgeving en controle. De provincie is gesprekspartner, bemiddelaar, verbinder. Wie onderweg is weet vaak niet dat de provincie let op wegen, kanalen, bermen, natuur, op windmolens, zonnepanelen en op omgang met wolven. *Homo homini lupus est* is ons op het lijf geschreven. *De mens is een kunstwerk voor de ander*. En op lezen en schrijven. Via bibliotheken stimuleert de provincie plannen om laaggeletterdheid te verminderen.

Wij hebben een grote warme plek in ons hart voor lectuur en literatuur in welke vorm en in welke taal dan ook. Hoe meer de inwoners van Drenthe zich storten op lezen en schrijven, hoe beter wij dat vinden. Lees wereldliteratuur en ook schrijvers uit uw eigen dorp en uit Drenthe.

Jetta Klijnsma, Commissaris van de Koning

Het boek der Podagristen

In 1947 verscheen *Het boek der Podagristen*, een verzameling opstellen over de Drie Podagristen en enkele fragmenten uit *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst*. Het is de weerslag van een herdenking in 1943.

Ik weet niet of de oorspronkelijke lezingen zijn aangepast aan de nieuwe situatie na de oorlog.

Jan Naarding in zijn: Slotwoord.

100 jaar is al dit werk nu oud. Juist 100 jaar is 't geleden, dat *“Drenthe in vlugtige en losse omtrekken”* is geschetst. *Voor 100 jaar schreven de Podagristen: “Voor de provincie Drenthe moet zich de gouden eeuw nog onzwoachtelen uit den knop des tijds hare jeugd en jongelingschap bestaan nog in 't vooruitzigt. Wij hebben slechts wensch en bede voor Drenthe, dat hoe eerder hoe liever uit den doodslaap opwake, tot een nieuw, krachtig, vruchtbaar leven.”*

Nu na 100 jaar, is deze wens vervuld. De jeugd en jongelingschap van Drenthe zijn aangebroken en daardoor is ontloken de hoop op een gouden eeuw. De materiële basis daartoe is geschapen.

Aan ons 20ste eeuwse volgers der Podagristen, op die basis het bouwwerk der eigen Drentse cultuur te stichten!

Dr. P. W.J. van den Berg schrijft na een essay over Volkskunde:

(De Podagristen) hebben groote verwachting voor de toekomst der Provincie. “Kanalen en wegen dat is de eisch dien zij doet aan hare curateelen”. Wat het zedelijk leven aangaat staan zij zeer duidelijk op het standpunt der Verlichting. De veiligheid door wegen wordt “tereg toe geschreven aan het welingericht schoolonderwijs”. “Goede scholen maken schavotten en bedelaarshuizen zeldzamer en de gulden aan scholen besteed, wint er twee aan gevangenhuisen uit.”

Beter onderwijs en zuivere verkondiging van het Evangelie zullen ook het bijgeloof ondermijnen en doen verdwijnen. Veel van hetgeen de reizigers beschrijven is voorgoed verdwenen en laat zich ook niet weer tot leven wekken. Veel van hetgeen hun als utopie voor ooggen stond is sedert werkelijkheid geworden. Veel wat historische en zedelijke waarde had is ook nutteloos en roekeloos vernield en niet weer te vervangen.

Doch door het diepste punt zijn wij heen. Niemand weet wat de onmiddellijke toekomst brengen zal en door welke beproevingen ook het aloude Drente zal moeten heengaan. Doch wat de drie mannen die het eerst de aandacht op het eigen karakter, schoonheid en rijkdom van dit land hebben gevestigd zijn begonnen, is gegroeid, de liefde en belangstelling voor het leven, denken en voelen van het Drentsche volk is van een klein stekje gegroeid tot een sterken boom, die vele stormen kan trotseren.

Drenthe met vaste hand diepgravend geschetst

Het boek der podagrissen maakte me nieuwsgierig naar de reisroman uit 1843. Ik las een deel van de belevenissen en observaties. Daarna volgden gebeurtenissen elkaar snel op. Onbesuisd nam ik het besluit een heruitgave van het reisverslag te maken de Drie Podagrissen tot herleven te wekken.

Vier delen

In het origineel komen geen paragrafen en tussenkopjes voor. De afzonderlijke routes tellen 30-70 pagina's zonder onderbreking. Totaal ruim 400 pagina's. Onaantrekkelijk voor de huidige lezer.

Mijn vier versies bestaan uit:

Een uitgebreid woord vooraf bij reisverhalen uit de 19e eeuw en de plaats van *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* door cultuurjournalist van het *Dagblad van het Noorden*; Joep van Ruiten.

Een beknopte samenvatting van gebeurtenissen tijdens de tocht (te voet, en delen in een karos) als voorbereiding op de nieuwe wereld.

De originele tekst in het Nederlands van 1850.

De Podagrissen zijn erudiete mannen. Ze citeren veelvuldig Nederlandse, Engelse, Duitse, Franse literatoren. In de vele voetnoten over oorlogen, kerken, reuzen, hunebedden, enz.. staan geen bronnen van de citaten. Ik heb een en ander aangevuld. Ook diverse archaische woorden verklaar ik nader. *Bossem, deele, niendeur*,... (Die onderzoekstocht maakt het werk aan de boeken heel aangenaam.)

Na het reisverhaal staat af en toe een opstel over volkscultuur uit de negentiende eeuw. Ook heb ik delen van *Diep geworteld* van John en Dorothy Keur opgenomen. Antropologie in Annen van 1953. Deze secundaire literatuur geeft een nadere blik op hoe het erfgoed is ontstaan.

Na de tekst van *Drenthe in vlugtige en losse omtrekken geschetst* heb ik korte verhalen van eigen hand en hoofd opgenomen. Veelal aansluitend op het reisverhaal.

Ingetekende kaarten laten soms de routes zien, soms enkel de plaatsen uit de tekst.

Een beknopte tekst uit *Geschiedenis van de Drentse literatuur 1816-1956* van Henk Nijkeuter biedt zicht op de eerste reisroman uit Drenthe.

Drenthe ... geeft in inkijk in oorsprong van huidige landschap en gedrag, maar ook inzicht in de vaderlandse en Europese geschiedenis. Het rampjaar 1672 raakte niet enkel Coevorden en Groningen. In de tachtigjarige oorlog werden alle inwoners van Drenthe gemaand de Olde Lantschap te verlaten. De veen- en zandgronden woest en ledig achterlatend.

De reeks is geschikt voor langzaam, aandachtig lezen. Wie enige culturele en literaire bagage heeft kan rekenen op nieuwe inzichten en meer begrip voor wie we (willen) zijn.

Als ik dit schrijf, augustus 2020, zijn de delen bijna gereed.

De boeken zijn bij mij te koop. Op termijn ook in de boekwinkel. De boeken tellen gemiddeld 250 pagina's. Inclusief verzending ca. 20 Euro per boek. Afhalen mag ook.

Intensive Corina

een pandemisch panverhaal

Gerard Stout

‘Mijn vaatwasser is stuk,’ zegt ze, ‘en weet je wat apart is?’

Ze stelt geen vraag. Ik hoor het aan haar stem. Ik zie het aan haar handgebaar. Beschaafd houden we afstand.

‘Mijn moeder is overleden. Dezelfde avond. Ik heb de afwas op het aanrecht laten staan. Staat er nog.’

Ze nipt aan de cappuccino, alsof ze wijn drinkt. Ik weet niet hoe ze wijn drinkt. Voor het eerst zitten we naast elkaar op een muurbank met kussens op voorgeschreven afstand. Tussen haar en mij twee tassen met opschriften van de Etos en de Dirk. Dirk is niet haar man; een vrouw wil niet de hele dag haar man als gezelschap. Misschien heet ze Dirkje, zou kunnen als ik naar haar gezicht kijk. Foundation, licht getinte lippen en zwarte ogenschaduw, alsof ze onder haar opmaak iets wil verbergen.

‘Corona?’ vraag ik. Voor ik mijn vragen uitgebreider, – meelevend, betrokken, empathisch – opnieuw kan stellen kijkt ze me aan met twee reebruine ogen, de ogen van het liedje waarin de ree de jager smekend aankijkt. De variant met uitpuilende varkensogen en de kordate slager heeft op dit terras mijn voorkeur.

‘Miele,’ zegt ze, ‘het is een Miele. Ik heb de vaatwasser al vijfendertig jaar. Vijfendertig. Zolang als ik op mezelf woon. Vijfendertig. Ongelooflijk, vind je niet. Mankeerde nooit iets.’

‘Vijfendertig jaar is langer dan een goed huwelijk duurt. Je boft.’ Ze hoort me niet.

Ik kijk naar het glas witbier op het tafeltje voor één persoon.

De schuimlaag is ingezakt. Witbier met citroensmaak. Citroen is niet mijn eerste keuze. De ober had zich vergist. Ik maak geen punt van vergissingen in barre tijden, ook niet in gewone, in wrange en bange tijden. Het zit in mijn aard dat ik nergens een punt van maak. Ik treed de wereld met al zijn verworvenheden met onderzoekende interesse tegemoet. Vrouwen zeggen dat mijn onbevangenheid mijn charme is. Zal wel. Niemand wil me langer dan een week als het op de vaat aankomt, nou ja, twee weken, maar zo lang houd ik gezelschap niet uit.

‘Ik kreeg het servies van mijn moeder,’ zegt ze. ‘Voor mama naar het verzorgingstehuis ging. “Verzorging-thúis,” zei mijn moeder. Ik deed of ik haar niet hoorde. Moet ik daar spijt van hebben? Ze is dood.’

Ze stelt geen vraag.

‘Het servies was van Japans porselein, kan ook Chinees geweest zijn,’ gaat ze verder. ‘Oranje, rood, geel, goud; geen blauw.’

Ik neem een slok van mijn witbier. Op mijn tong ligt; Wuhan. Porselein komt niet uit Wuhan. Porselein komt uit Jingdezhen en is gemaakt van kaolien; Kao Ling. Dat weet ik toevallig, zoals ik meer zaken toevallig weet die niemand wil weten.

‘Het servies mocht van moeder niet in de Miele,’ zegt ze. ‘De kopjes en schoteltjes. Heel oud. Trouwcadeau van mijn ouders. Ze kregen het servies, hoe lang ook alweer, zesenvijftig jaar geleden. Ik was het eerste ongewenste kind

– hoera een meisje! Een week later ging mijn vader naar zee. Je raadt het al.

‘Wie naar zee gaat komt nooit terug, ook al zet hij voet aan wal.’ Ik kijk haar aan. ‘Dat heet zeemansgeluk,’ zeg ik. Ze hoort me niet. Perfecte prooi voor een jager.

‘Ik deed het servies gewoon in de vaatwasser. Zonder pil, zonder bleek. Schoon water. Spoelen met schoon warm water kan geen kwaad. Je ziet er niets van.’

De ober blijft op afstand. ‘Of we de menukaart willen zien.’ Ik kijk naar de vrouw naast me. Ze knikt. Ik knik naar de ober.

‘Alleen plateservice,’ zegt hij. ‘U weet wel waarom.’

Ik schuif mijn halfleeg glas opzij en zeg: ‘Doe nog maar een witbier, zonder citroen, en...’

‘Een rode wijn,’ zegt ze, ‘of nee, doe maar wit. Ik denk dat ik vis neem. Bij vis drink ik wit.’ Ze zet haar iPhone op slapen.

‘Gezellig,’ zegt ze, ‘sinds de grotere afstand lijkt het alsof ik gemakkelijker contact maak.’ Ze draait haar ogen naar boven, haar hoofd licht naar achteren gebogen, alsof ze schrikt van haar opmerking.

‘Soms moet je ver weggaan om dichterbij te komen.’ Ze hoort me niet.

‘Ik heb drie weken niemand gesproken. Mijn moeder enkel via de telefoon.’ Ze schudt haar hoofd met korte rukjes. ‘Gelukkig geen Zoom. Mijn moeder weet, wist, niet hoe dat moet. De telefoon was al erg genoeg voor haar.’

Ik neem de laatste slok uit het glas. Straks schijnt de zon op mijn hoofd. Onwillekeurig krab ik in mijn kruis. Lichaamstaal zwijgt nooit.

‘Parkinson, dan weet je het wel.’ Haar handen trillen als jonge koolmezen wachtend op hun voedstermoeder.

Ik knik.

‘Wat fijn dat ik alles tegen je kan zeggen. Heb ik niet vaak dat ik iemand ontmoet bij wie ik mijn hart zo maar uitstort. Bijzondere tijden.’ Ze trekt haar rokzoom richting haar knieën. Tevergeefs. Ook katoen kruipt waar het niet gaan kan.

‘Inderdaad,’ herhaal ik. ‘Het zijn bijzondere tijden...’

‘Van mijn moeder kreeg ik satijnen lakens. Hoeslakens, onderlakens. Blauwe en pastel, en bordeauxrood. Kussenslopen. Mijn lievelingskleur. Heb jij ook...’

‘Elke kleur is goed,’ zeg ik, terwijl ik over mijn neus wrijf, ‘als het maar zwart is.’

‘De lakens zijn verkleurd. Zijde is niet hetzelfde als porselein,’ zegt ze. ‘In de was.’

‘Met de jaren,’ zeg ik, ‘verschiet iedereen een beetje van kleur.’ Met rechts strijk ik over de rug van mijn linkerhand. ‘Met de jaren wordt in het leven alles lichter.’

‘En hebt u al een keuze kunnen maken?’ De ober zet de drankjes aan de verre rand. Hij – mondkapje als bescherming van zijn adamsappel – kijkt haar aan, en dan naar mij. De menukaart ligt onaangeroerd. Als het erop aankomt heb ik al gegeten en gedronken.

Ik zit voor het eerst op dit terras. Ik ben voor het eerst in deze stad. ‘De visschotel,’ zegt ik ongezien. ‘Ik kies voor de visschotel. Mag mijn plateservice met Vlaamse frieten?’ Voor de “gezelligheid” eet ik mee. Het mag met Vlaamse frietjes. Met couscous mag ook. Mijn vaatwasdate bestelt hetzelfde. We groeien naar elkaar.

‘De salades krijgt u in kleine porties, elk apart,’ zegt de ober. Zijn glimlach zegt dat we wel weten waarom. Hij schuift het doekje over zijn lippen. Op het mondkapje lees ik *Ter Verpoosing*. Korte samenvatting van liefde, lijden, leven en dood.

‘Dat van die aparte saladebakjes begrijpen we heel goed,’ zegt ze als de ober is vertrokken.

We zijn een paar. Ze spreekt niet langer over zichzelf. Ik doe mee. Ik ben een deel van haar.

‘Ik wou dat mijn moeder dit mee had kunnen maken,’ zegt ze.

‘De vaatwasser?’ waag ik.

‘Ach nee jongen.’ Met een bijna natuurlijke glimlach laat

ze volgen: 'Wat bent u een gevatte man.' Ze brengt de witte wijn naar haar lippen als dronk ze cappuccino. Het glas is aan de buitenkant beslagen. De zon overschrijdt de grens van de parasol.

'Ik was niet bij haar toen ze stierf. Moeder. Op mijn iPhone hoorde ik het tikken van de monitor. Haar hartslag. En ineens...'

'De batterij,' zeg ik.

'Ach jongen.' Ze schuift haar katoenen heup tegen de boodschappentas van de Etos. We zitten op dezelfde lange muurbank als was het een kademuur. Ik voel de golven van haar branding.

'De hond,' zegt ze, 'haar hond lag onder haar bed. Ik was niet welkom.'

'Een herder,' zeg ik.

'Hoe weet je...?' Ze stelt geen vraag.

'De hond stierf ook,' zeg ik. 'Samen uit, samen thuis...'

'Hector is naar het asiel. Hij was niet besmet. Ik wilde hem niet. De bijslaap van mijn moeder.' Ze haalt haar poederneus op en stift haar lippen.

'Mijn moeder heette Corina,' Het glas draait tussen haar duim en wijsvinger. 'Ik ben naar haar genoemd. Ik heet ook Corina.'

'En?' Ik weet wat gaat komen.

'Sinds ik uit huis ben...'

'Sinds de vaatwasser,' zeg ik. 'Vijfendertig jaar alweer.' Ze hoort mij niet.

'... noem ik mij Mathilda.'

'Mooie naam,' zeg ik, 'net als Hector en Corina.' Ik hoef mijn naam niet te noemen. Ze zou gelijk vergeten hoe ik heet.

'Johan,' zeg ik. 'Anderen noemen mij Johan. Zelf spreek ik mezelf nooit aan. Zonder mijn paspoort was ik mijn naam al lang vergeten. Een naam is voor anderen.'

'Johan. Heet je echt zo?' vraagt ze. 'Ben je geadopteerd?'

Op de verre tafelrand verschijnt – *raviolis de poisson* – met Vlaamse frieten, zes wortelstukjes die ooit samen een peen hebben gevormd, twee eetlepels doperwten en biologische mayonaise. In een kommetje zie ik eikenbladsla, gevierendeelde cherrytomaatjes, een gesneden augurkje en gele gerafelde Chinese kool. Het bestek is opgerold in een servet. Tweemaal van hetzelfde.

'Mijn moeder hield niet van vis.' Ze haalt het bord naar zich toe, rolt mes en vork uit het servet en leunt met haar rechterelleboog op het tafeltje. Haar hand met vork steunt kort haar kin.

'Mijn moeder was eerst carnivoor. Wild, varken, rund.' Corina recht haar rug.

'Nadat je vader... De zee. De zee...' Ik zwijg.

'Is ze gevogelte, kip, kalkoen, fazant gaan eten – alles wat vliegen kon – daarna werd moeder vegetariër. Veganist heeft ze niet gered.' Mijn tafeldame-op-twee-meter prikt in de vis. Tilapia, niet heel stevig, een beetje waterig. Geef mij maar kabeljauw uit de oven.

'Aan het infuus...' Ze balanceert doperwtjes op de vork.

'In sondevoeding kan ook dierlijk eiwit...' zeg ik.

Ik neem een Vlaamse friet. De mayonaise laat ik onaangeroerd.

'Intensive Corina,' probeer ik de draad op te pakken voor het onvermijdelijke zich ontrolt. Misschien is een gesprek over leven en dood een mooi begin om elkaar intiemer te leren kennen.

'De vaatwasser,' zegt ze. 'Elke week zuiveringszout. Elke twee maanden spoelde ik de filters schoon. Er zat nooit veel aanslag op de gaasjes. Weet je. Voor ik de vaat doe spoel ik mijn bord en bestek onder de hete kraan.'

Met een trage oogknippering bevestig ik haar zielenroerselen.

'Ik woon alleen, op mezelf, maar dat had je al begrepen.' Ze legt haar hand op Dirk, de verste tas vanaf haar gezien. Het dichtst bij mij.

Ik draai een friet diep in de mayonaise.

Ze heeft haar bord leeg.

'Heb je geen honger?' vraagt ze. 'Heb je geen trek?' corrigeert ze zichzelf.

Ik wrijf over mijn buik en schud mijn hoofd traag heen en weer. Ik reik haar de friet.

'Intensive Corina.' Ze heeft de woorden onthouden, 'IC is vooral voor de anderen, niet voor degene die aan de slangen en draden ligt. Of mag ik dat niet zeggen?' Ze zuigt de friet uit mijn uitgestoken hand. Ze heeft zichzelf overtroffen.

Alles mag je zeggen, denk ik, maar liever niet hardop. Alles mag je schrijven, maar beter in de lucht dan op papier.

Ik steek mijn hand door het hengsel van de Dirk. Onder het gewicht van mijn arm kreukt de boodschappentas aan de bovenkant. Ze heeft prei gekocht, bleekloog, mondkapjes, tandpasta, brood zonder gluten en bloedsinaasappels in een net.

Ik veeg mijn mondhoek schoon en neem de laatste slok witbier met citroen. Uit haar handtasje haalt ze een flacon desinfectans. Haar hoofd gaat uitnodigend in haar nek. Ze reikt me een mondmasker.

'En?' vraag ik, 'welke kleur lakens heb je op je bed?'

'Waar slaat dat op? Waarom wil je dat weten?' Haar stem gaat omhoog.

'Als een tang op een varken, slaat het,' zeg ik. Ik zie dat ze me niet begrijpt. Achter het mondkapje steek ik mijn tong tussen mijn lippen. Wie stil blijft zitten ontsnapt. Enkel wie stil blijft.

'En?' vraag ik, 'wit satijn?' Mijn hand gaat als vanzelf over mijn neus. Freud, ik weet het.

'Bordeaux.' Haar woord klinkt als een aanstormende golf. 'Bordeaux.'

'IC,' zeg ik hardop met gespreide vingers "Het slaat als kut op Dirk". 'In tijden van Corina vergist iedereen zich wel eens in de kleur van de code.; wit satijn, rode Bordeaux.'

Ze wrijft lobbige crème op mijn hand. 'Glibberig hè?'

'Dirk,' zeg ik. 'Voor de hoofdwass is er geen betere.'

**NAARDING
INSTITUUT**